

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎี

ผู้วิจัยได้สืบค้นเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง การวางแผน ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณธรรมในนิสิตนักศึกษาไทย โดยเสนอผลการศึกษเป็น 6 กลุ่มดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนยุทธศาสตร์
2. บริบทของระบบสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อคุณธรรมในนิสิตนักศึกษา
3. หลักการอุดมศึกษา
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
 - 4.1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม
 - 4.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
 - 4.3 ความจำเป็นและความสำคัญในการพัฒนาคุณธรรม
 - 4.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรม
 - 4.5 วิธีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม
 - 4.5.1 หลักสูตร
 - 4.5.2 การจัดการเรียนการสอน
 - 4.5.3 การจัดสภาพแวดล้อมภายในสถาบันอุดมศึกษา
 - 4.5.4 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
5. แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย
 - 5.1 เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)
 - 5.2 การวิเคราะห์สาระ (Content Analysis)
 - 5.3 รูปแบบการตรวจสอบโดยวิธีของผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship)
 - 5.4 การเขียนภาพเดนไดรแกรม (Dendrogram)
 - 5.5 การจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion)
 - 5.6 แนวคิดเกี่ยวกับ Rubric Scoring
 - 5.6.1 เกณฑ์การให้คะแนน Rubric Scoring
 - 5.6.2 องค์ประกอบของเกณฑ์การให้คะแนน Rubric Scoring
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์มีรากศัพท์มาจากทางทหารและมาจากคำภาษาอังกฤษว่า strategy ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษากรีกโบราณในช่วงระหว่าง 400 ปีก่อนคริสตกาล ถ้าเป็นคำนาม มีความหมายว่านายพลผู้นำทัพ คำกริยาหมายถึง การวางกลวิธีเพื่อโจมตีฝ่ายศัตรูด้วยการใช้กำลังพลและอาวุธยุทธโปกรณ์อย่างมีประสิทธิภาพและได้รับผลคือได้รับชัยชนะ (ปกรณ ปริยากร. 2542) หรือคือศิลป์และศาสตร์ที่เป็นยุทธการทางทหาร ต่อมาไม่นานคำนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการบริหารองค์การ (พันธ์ศักดิ์ พลสารมัย, 2540)

คำว่า ยุทธศาสตร์ ถูกกำหนดขึ้นและใช้อย่างหลากหลายตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในธุรกิจ ยุทธศาสตร์ บางครั้งหมายถึงภาวะผู้นำอาจหมายถึงวิธีการดำเนินงานขององค์การเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยลักษณะที่เป็นการพรรณนาอย่างกว้าง ๆ ในภายหลังจึงเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมที่องค์การจัดทำตามภารกิจที่กำหนด เพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าประสงค์ขององค์การในภาพรวม ในการนี้ยุทธศาสตร์จึงเปรียบเสมือนตัวกระตุ้น (catalyst) หรือองค์ประกอบการจัดการที่เป็นพลวัต ซึ่งจะช่วยให้องค์การบรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์นั่นเอง

ยุทธศาสตร์นี้มาจากทฤษฎีเกมส์ (Game Theory) ที่ Thomas C Schelling (1980) พัฒนาขึ้น ต่อมาได้มีผู้ใช้ทฤษฎีเกมส์นี้อธิบายขยายความออกไปอีกมากมาย อาทิเช่น Robert Axelrod (1984) และล่าสุดโดย Robert Wright (2001) Robert Wright เป็นผู้ชี้ให้เห็นว่า การที่ไม่มีกันได้หมด-เสียหมด (Non-zerosumness) นี้ เป็นเหตุให้มนุษย์มีวิวัฒนาการสร้างสรรค์สังคมโดยอยู่ร่วมกันมาได้จนถึงบัดนี้ และสิ่งสำคัญที่เป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดการร่วมมือกันภายใต้สถานการณ์การแข่งขันกัน ก็คือ การสื่อสาร (communication) และความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) Wright เสนอว่า เมื่อใดที่มีผู้ซึ่งมีผลประโยชน์ส่วนตัวปรารถนาที่จะแสวงหากำไรหรือได้ประโยชน์ร่วมกันในสถานการณ์ที่ไม่มีใครได้หมด-เสียหมดแล้ว ปัญหาใหญ่ 2 เรื่องที่ต้องแก้ไขให้ได้เสียก่อน ก็คือ การสื่อสาร และความไว้วางใจกัน

ความหมายของความสัมพันธ์แบบไม่มีฝ่ายใดได้หมด-เสียหมด (non-zerosum) ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่จำเป็นจะต้องมีการร่วมมือกันเสมอไป แต่มักจะเป็นความสัมพันธ์แบบที่ว่าหากมีการร่วมมือกันเกิดขึ้นจริง การร่วมมือกันนั้นก็ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์

ดังนั้น ความสัมพันธ์แบบนี้จึงเป็นความเป็นไปได้แบบหนึ่ง คือ เป็นศักยภาพ

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์หรือการจัดทำแผน กลยุทธ์ (Strategic Planning) ได้มีการนำมาทดลองใช้ในประเทศไทย โดยหน่วยงานภาครัฐบางแห่งในช่วงปี งบประมาณ 2538-2539 เพื่อใช้จัดทำแผนนโยบาย (Policy Plan) และแผนปฏิบัติการ (Action Plan) สำหรับ

ดำเนินการในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) และต่อมาได้รับการกำหนดให้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของ 7 Hurdles ที่เสนอโดยผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศที่มีต่อการจัดทำระบบงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน (Performance-Based Budgeting - PBB) เพื่อใช้จัดทำแผนนโยบายและแผนปฏิบัติการสำหรับดำเนินการในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ทั้งส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ รวมทั้งหน่วยงานของรัฐในลักษณะองค์การอิสระและองค์การมหาชน

ยุทธศาสตร์ เป็นแนวทางการจัดการกับสถานการณ์ปัจจุบัน และอนาคตที่มีความไม่แน่นอนสูง มีปัจจัยภายนอกที่ไม่อยู่ในวิสัยที่ควบคุมได้ และผู้ที่จะต้องเผชิญกับสภาพการณั้้นจำเป็นต้องคาดคะเนการเคลื่อนไหวของตัวแปรหลัก ๆ ตัวแปรนั้นอาจเป็นการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และเทคโนโลยีหรือเป็นคู่แข่งชั้น หรือพันธมิตร ตลอดจนผู้ให้ความอุปถัมภ์หรือต้องการบริการได้ การจัดทำยุทธศาสตร์จึงขึ้นอยู่กับการคาดคะเนความเคลื่อนไหวของตัวแปรต่างๆ โดยให้น้ำหนักความสำคัญของตัวแปรตามการวิเคราะห์ผลสะท้อนที่ตัวแปรนั้นๆ ฟังมีต่อการดำเนินการของผู้จัดทำยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์อุดมศึกษา เป็นกลยุทธ์ระดับสูงสุดในการส่งเสริมสนับสนุนให้ระบบอุดมศึกษาทั้งระบบมีพลังในการสร้างมูลค่าและคุณค่าเพื่อให้บริการแก่สังคมอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุเป้าหมายในระยะสั้นและเพื่อเอื้ออำนวยให้ผลงานมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้บรรลุเป้าหมาย โดยสามารถเชื่อมโยงกับผลการปฏิบัติงานของส่วนอื่นๆ ทางสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าและประสิทธิภาพ

ยุทธศาสตร์ที่ดี หมายถึง กลยุทธ์ชุดหนึ่งที่สามารถ

1. ขจัด ลด ป้องกันปัญหาที่บั่นทอนความสามารถในการบรรลุเป้าหมาย
2. เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับยุทธศาสตร์หลัก โดยส่งผลรวมด้านบวกและด้านคุณหรือก่อให้เกิดผลแบบปฏิริยาลูกโซ่ได้
3. พลิกผันให้หลุดพ้นจากสภาวะการณั้ และ/หรือ สภาพการณั้อันไม่พึงปรารถนาได้ โดยเป็นตัวขับเคลื่อน (driver) ในทิศทางที่ทำให้ก้าวล่วงพ้นอุปสรรคที่มากีดขวางการบรรลุเป้าหมายได้

การสร้างยุทธศาสตร์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งเป็นผลผลิตของตรรกวิทยาและความคิดที่สร้างสรรค์ ในแง่ของศาสตร์นั้นเกี่ยวข้องถึงการประกอบและการจัดสรรทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ดังนั้นการเน้นการจัดคู่ระหว่างจุดแข็งขององค์การกับโอกาสจากสภาพแวดล้อมภายนอกภายใต้ข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายและเวลา ส่วนในแง่ศิลป์นั้นยุทธศาสตร์เกี่ยวข้องเทคนิคที่จะให้ได้มาซึ่งประสิทธิผลของการใช้ทรัพยากรรวมทั้งการจูงใจ

บุคลากรเพื่อการดำเนินยุทธศาสตร์โดยพิจารณาถึงแรงหรือผลกระทบจากสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานในองค์การและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงด้วย (ทองหล่อ เดชไทย, 2544) ศรีวงศ์ สุมิตร (2538) กล่าวถึงกระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ว่ามีด้วยกัน 6 ขั้นตอนดังนี้

1. การพิจารณาโอกาสและภาวะคุกคาม (สภาพแวดล้อมภายนอก)
2. การประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ (สภาพแวดล้อมภายใน)
3. การพัฒนาทางเลือกของยุทธศาสตร์
4. การกำหนดยุทธศาสตร์หลัก
5. การดำเนินตามยุทธศาสตร์
6. การประเมินยุทธศาสตร์

Certo และ Peter (1991) เสนอกระบวนการการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ไว้ 5 ขั้นตอนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวข้างต้นแต่ได้รวมสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกเข้าด้วยกัน จึงลดขั้นตอนลงได้ 1 ขั้นตอน

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ (2545) ได้เสนอหลักการของยุทธศาสตร์ไตรลักษณ์ภาค เพื่อเป็นกรอบในการเชื่อมโยงให้เกิดเอกภาพทางนโยบาย โดยเปิดโอกาสให้มีความหลากหลายทางการปฏิบัติ โดยมีหลักการใหญ่ คือ ไม่มีฝ่ายใดได้หมด – เสียหมด (Non – Zero Sum) ที่เรียกว่า ยุทธศาสตร์ไตรลักษณ์ภาคก็เพราะประกอบด้วย 3 มิติ คือ

1. มิติวางแผน 2 แบบ (แบบ robust vs focused planning)
2. มิติประเภทยุทธศาสตร์ 3 แบบ (แบบเชื่อมโยง แบบป้องกัน และแบบรุกหรือพลิกผัน)
3. มิตียุทธศาสตร์ 5 แบบ
 - 3.1 ได้ตอบปัญหาที่เกิดขึ้นและจะมีต่อไปในระยะยาวโดยใช้ focused strategy
 - 3.2 จัดการภัยคุกคาม ลดความเสี่ยง โดยใช้ยุทธศาสตร์ป้องกัน (contingency strategy)
 - 3.3 คว้าโอกาสโดยใช้ยุทธศาสตร์เชิงรุก (proactive strategy)
 - 3.4 อาศัยความยืดหยุ่น
 - 3.5 พัฒนามุ่งสู่วิสัยทัศน์

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการวางแผน ยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาคุณธรรมของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย โดยการตัดสินใจทางยุทธศาสตร์ นั้นเกี่ยวข้องกับทรัพยากรและเป้าหมายของสถาบันนั้นๆ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นงานด้านการจัด หลักสูตรการเรียนการสอน งานวิจัย งานพัฒนานิสิตนักศึกษา งานบริการวิชาการและสังคม และการบริหารจัดการ

2. บริบทของระบบสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อคุณธรรมในนิสิตนักศึกษา

สภาพแวดล้อมของสถาบันอุดมศึกษา (Context) หมายถึง ปัจจัยภายนอกซึ่งมี อิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายหรือการวางแผนดำเนินงานของสถาบันอุดมศึกษา (Barr และ Keating, 1990) สภาพแวดล้อมของสถาบันอุดมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมของ นิสิตนักศึกษามีดังนี้

1) สภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ

ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2546 ประมาณการสถานะหนี้ต่างประเทศมีจำนวนหนี้ เงินกู้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นจาก 17,014 ล้านดอลลาร์ เป็น 45,848 ล้านดอลลาร์ หรือ เพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่า และภาระการชำระหนี้คืนเงินกู้เพิ่มขึ้นจาก 1,713 ล้านดอลลาร์ เป็น 7,321 ล้านดอลลาร์ในช่วงเวลาเดียวกัน มีผลทำให้งบประมาณแผ่นดินและงบประมาณ การศึกษาน้อยลง โดยงบประมาณอุดมศึกษามีแนวโน้มลดลงจาก 39,758 พันล้านบาท ในปี พ.ศ. 2540 เป็น 34,270 พันล้านบาทในปี พ.ศ. 2544 (สำนักงบประมาณ สำนักนายกรัฐมนตรี อังใน ร่างแผนพัฒนานักศึกษาในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 [พ.ศ. 2545-2549])

2) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2.1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ในหมวด 5 แนวนโยบาย พื้นฐานแห่งรัฐมาตรา 81 กำหนดไว้ว่า รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการ ศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุง การศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และ ปลุกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2.2) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในหมวดที่ 1 บททั่วไป ได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษาในมาตราต่าง ๆ ดังนี้

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 4 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ การเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในหมวดที่ 3 ระบบการศึกษา ได้กำหนดระบบการศึกษาไว้ดังนี้

มาตรา 15 การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็ผลการศึกษาจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนนอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้กำหนดวิสัยทัศน์โดยมุ่งพัฒนาสังคมไทยสู่ "สังคมที่เข้มแข็งและมีดุลยภาพ" ใน 3 ด้าน คือ

3.1) "สังคมคุณภาพ" ที่ยึดหลักความสมดุลพอดี และพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างคนดี คนเก่ง มีวินัย เคารพกฎหมาย และมีความรับผิดชอบ ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม มีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

3.2) "สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้" โดยพัฒนาคนให้คิดเป็น ทำเป็น เรียนรู้ตลอดชีวิต มีเหตุผลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

3.3) "สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน" ที่มีการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของสังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน มีการดูแลกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน

4) แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนานักศึกษาไว้ดังนี้ คือ สถาบันอุดมศึกษาผลิตบัณฑิตที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีสติปัญญา ใฝ่การเรียนรู้จักคิดอย่างมีระบบ มีจิตสำนึกและศักยภาพในการสร้างงาน บุคลิกภาพดี มีความเป็นผู้นำ ยึดมั่นในคุณค่าทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น สุขภาพดี และมีความสากล

เป้าหมายหลักและยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเพื่อพัฒนานักศึกษาคือ

- 4.1) ส่งเสริมการพัฒนานักศึกษาให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีคุณภาพและศักยภาพในการพัฒนาและแข่งขันในสังคมโลก
 - 4.1.1) พัฒนากิจกรรมนักศึกษาให้มีความหลากหลาย
 - 4.1.2) สร้างเครือข่ายกับสถานประกอบการและชุมชน เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ในวิชาชีพและชีวิต
 - 4.1.3) ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ในวิถีชีวิตของนักศึกษา
 - 4.1.4) ส่งเสริมความสามารถในการสื่อสารทางภาษาและเทคโนโลยีสารสนเทศ
 - 4.1.5) สร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพทั้งภายในและภายนอกสถาบัน
- 4.2) ปรับปรุงระบบบริหารจัดการอุดมศึกษาให้เอื้อต่อการพัฒนานักศึกษา
 - 4.2.1) กำหนดให้บุคลากรทุกระดับตระหนักในภารกิจพัฒนานักศึกษา
 - 4.2.2) ปรับปรุงระบบบริหารจัดการ โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
 - 4.2.3) จัดให้มีระบบประกันคุณภาพการพัฒนานักศึกษา
 - 4.2.4) สนับสนุนปัจจัยในการสร้างความพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจของนักศึกษา

- 4.2.5) ส่งเสริมความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติงานด้านกิจการ
นักศึกษา
- 4.3) สร้างสรรค์องค์ความรู้ในด้านการพัฒนานักศึกษา หรือเชื่อมต่อการ
พัฒนา นักศึกษา
 - 4.3.1) ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรที่เชื่อมต่อการพัฒนานักศึกษา
 - 4.3.2) บูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนกับกิจกรรมนักศึกษา

มาตรการและกลไกหลักในการดำเนินการ คือ

1. การส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนานักศึกษาให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มี
คุณภาพ และศักยภาพในการพัฒนาและแข่งขันในสังคมโลก
 - 1.1 จัดให้มีศูนย์กิจกรรมนักศึกษาอย่างหลากหลายและพอเพียง
 - 1.2 สนับสนุนและส่งเสริมให้นักศึกษามีกิจกรรมร่วมกับชุมชน
 - 1.3 สนับสนุนและส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้
 - 1.4 ส่งเสริมการใช้หลักธรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนานักศึกษาให้มีจริยธรรม
คุณธรรม ระเบียบวินัย สมာธิ ฯลฯ อย่างสม่ำเสมอ
 - 1.5 พัฒนานุเคราะห์ทางด้านกิจการนักศึกษา ให้มีความรู้และสามารถให้
คำแนะนำ ปรึกษาแก่นักศึกษาได้ดี
 - 1.6 ส่งเสริมสนับสนุนให้นักศึกษาเพิ่มพูนประสบการณ์ด้วยการทำงานใน
ระหว่างเรียน
 - 1.7 ให้นักศึกษาที่ได้รับทุนการศึกษาจะต้องทำงานตอบแทนสังคม
 - 1.8 ปรับปรุงและพัฒนาสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ให้เชื่อมต่อการพัฒนา
นักศึกษา
2. ปรับปรุงระบบบริหารจัดการอุดมศึกษาให้เชื่อมต่อการพัฒนาอุดมศึกษา
 - 2.1 กำหนดปรัชญา นโยบาย วางแผนงาน โครงการปรับปรุงระเบียบ
ข้อบังคับให้เชื่อมต่อการพัฒนานักศึกษา
 - 2.2 กำหนดให้มีการปฏิบัติงานด้านกิจการนักศึกษาเป็นวาระงานของ
อาจารย์ทุกคน
 - 2.3 การขอตำแหน่งทางวิชาการของอาจารย์ จะต้องนำผลงานการพัฒนา
นักศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการพิจารณาด้วย
 - 2.4 ให้มีคณะกรรมการรับผิดชอบพัฒนานักศึกษาในแต่ละระดับ

- 2.5 สนับสนุนงบประมาณ บุคลากร สถานที่ เพื่อการพัฒนาการศึกษา
อย่างเหมาะสม
- 2.6 กำหนดเป็นมาตรการเชิงบังคับให้นักศึกษาทุกคนจะต้องผ่านการร่วม
กิจกรรมตามที่สถาบันกำหนด จึงจะเรียนจบหลักสูตร
- 2.7 มีระบบการประกันคุณภาพด้านการพัฒนานักศึกษา
3. สร้างสรรองค์ความรู้ในด้านการพัฒนานักศึกษาหรือเอื้อต่อการพัฒนา
นักศึกษา
 - 3.1 สร้างหลักสูตรที่เน้นกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง
 - 3.2 จัดกิจกรรมเสริมความรู้นอกหลักสูตรตามความสนใจของนักศึกษาทั้งใน
และนอกชั้นเรียน
 - 3.3 ส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ด้านภาษาและเทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้น
 - 3.4 ส่งเสริมหลักสูตรของสถาบันให้มีลักษณะเอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์กับ
สถานประกอบการ
 - 3.5 กำหนดเป็นระเบียบ/ข้อบังคับให้สามารถเทียบโอนประสบการณ์ในการ
ทำงานกิจกรรมนักศึกษามาเป็นความสามารถวิชาการตามหลักสูตรได้
 - 3.6 สนับสนุนให้อาจารย์บูรณาการกิจกรรมวิชาการกับกิจกรรมนักศึกษาเข้า
กับกิจกรรมการเรียนการสอน

5) ความต้องการการศึกษาระดับอุดมศึกษา

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ความต้องการการศึกษาระดับอุดมศึกษา
เพิ่มมากขึ้นจากกลุ่มเป้าหมายปกติ ได้แก่

5.1) ผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือการศึกษาชั้น
พื้นฐาน 12 ปีที่รัฐจัดให้โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย จากจำนวน 670,000 คน ในปี พ.ศ. 2544 เป็น
776,000 คน ในปี พ.ศ. 2549 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี,
อ้างในร่างแผนพัฒนาในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

5.2) ผู้สำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญาและเทียบเท่าซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย
ที่ต้องจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษารองรับ ทั้งในด้านการศึกษาต่อเนื่องในระดับปริญญาตรี หรือ
การฝึกอบรมทักษะเพิ่มเติม จากจำนวน 189,000 คน ในปี พ.ศ. 2549

6) สภาวะการณ์ปัจจุบันของอุดมศึกษา

ทบวงมหาวิทยาลัย (2543) โดยคณะอนุกรรมการจัดทำแผนพัฒนา การศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้วิเคราะห์สภาวะการณ์ปัจจุบันของ อุดมศึกษาไว้ดังนี้

6.1) จุดแข็ง

ปัจจุบันมีสถาบันอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน รวมทั้งหน่วยงาน ของรัฐอื่นๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นจำนวนมากกว่า 635 แห่งทั่ว ประเทศ อีกทั้งภาคเอกชนมีความแข็งแกร่งร่วมรับภาระอุดมศึกษาได้มากขึ้น สถาบันอุดมศึกษา หลายแห่งสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมกับอุดมศึกษาระดับสากล ดังนั้น จุดแข็งที่สำคัญของอุดมศึกษาไทยจึงน่าจะอยู่ที่ศักยภาพในเชิงปริมาณที่สามารถขยายภารกิจ รับความต้องการจำนวนมาก โดยเปิดโอกาสให้แก่ประชาชนกว่า 1.6 ล้านคน หรือประมาณ ร้อยละ 20 ของประชากรวัย 18-24 ปี

6.2) จุดอ่อน

ปัจจุบันอุดมศึกษาไทยกำลังประสบภาวะวิกฤติทั้งด้านคุณภาพและ ประสิทธิภาพ อีกทั้งยังไม่สามารถทำหน้าที่กลไกระดับสมองในการแก้ปัญหาวิกฤติของชาติได้ ตามบทบาทหน้าที่อันควรจะเป็น อุดมศึกษายังสร้างปัญหาไม่เลิก เน้นเพียงการท่องจำจากการ ถ่ายทอดและการสอนแม้จะมีบัณฑิตเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่มีนักคิดเกิดขึ้นน้อย ในสังคม ปัจจุบัน อุดมศึกษาขาดเอกภาพในเชิงนโยบายและการบริหารจัดการ อุดมศึกษายังกระจุกตัวอยู่ ในกรุงเทพฯ สถาบันอุดมศึกษาส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการสอน ละเลยการวิจัยเพื่อเสริมสร้างและ พัฒนาองค์ความรู้ เกิดปัญหาการขาดแคลนอาจารย์ที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะทางด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรมยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยสรุปแล้ว จุดอ่อนที่สำคัญของอุดมศึกษาจะเกี่ยวข้องกับประเด็นเชิงคุณภาพ ทั้งคุณภาพของหลักสูตร และ กระบวนการจัดการเรียนการสอน ขาดแคลนอาจารย์และขาดการวิจัยอย่างจริงจัง

6.3) โอกาส

สังคมให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นการ ลงทุนสำหรับเยาวชนที่คุ้มค่า ผู้ปกครองพยายามสนับสนุนส่งเสริมให้บุตรธิดาศึกษาต่อจนถึง ระดับอุดมศึกษา การปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศถูกนำมาประยุกต์ใช้ใน สถาบันอุดมศึกษา เป็นโอกาสให้อุดมศึกษาสามารถพัฒนาตนเองได้รวดเร็วกว่าอดีต สังคมและ ชุมชนให้ความสำคัญต่อสถาบันอุดมศึกษา มีความช่วยเหลือเกื้อกูลประสานงานเพื่อรับประโยชน์ ซึ่งกันและกัน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 ช่วยเสริมสร้างกลไกในการพัฒนาอุดมศึกษา ทั้งในด้านการเรียนรู้ การวัด

และประเมินผล การประกันคุณภาพ และการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปสู่สถาบัน การขยายตัวของภาคเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา ทั้งในระดับปริญญาและต่ำกว่าปริญญาตรี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนสร้างโอกาสให้เกิดการพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้มากขึ้น

6.4) ภัยคุกคาม

ในสภาวะปัจจุบันจะพบว่า ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจของประเทศที่ส่งผลให้เกิดการปรับลดงบประมาณ โดยเฉพาะงบประมาณด้านอุดมศึกษา จะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเงินของสถาบันอุดมศึกษา โดยอาจมีการเพิ่มอัตราค่าธรรมเนียมหรือค่าหน่วยกิตจนก่อให้เกิดความเดือดร้อนของประชาชนและผู้ปกครอง สังคมให้ความสำคัญกับ “ปริญญา” มากกว่าความรู้ ทักษะ และสติปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ในสถาบันอุดมศึกษา การเปิดเสรีทางการศึกษาที่ทุกประเทศทั่วโลกมีสิทธิในการให้บริการการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศต่างๆ ทั้งการจัดการศึกษาทางไกลและทางไกล อาจเป็นภัยคุกคามต่อสถาบันอุดมศึกษาของไทยหากไม่สามารถปรับด้วยระดับคุณภาพหรือพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่มั่นคง

3. หลักการอุดมศึกษา

โดยทั่วไป จุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัย มี 3 ประการ (ศุภนิธย์ วัฒนธาดา, 2520) ดังนี้

(1) มุ่งบุกเบิก แสวงหา บำรุงรักษาและถ่ายทอดความรู้เพื่อสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าและความเป็นเลิศทางวิชาการ (Academic Excellence)

(2) ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยถือว่าวิทยาลัยเป็นแหล่งวิทยาการชั้นสูงที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อความเจริญของมนุษยชาติ

(3) ทำนุบำรุง ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม

สำหรับหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว มี 4 ประการ คือ

(1) การสอนวิชาการและวิชาชีพเพื่อสนองความต้องการกำลังคนของสังคม

(2) การวิจัย ค้นคว้า เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ

(3) บริการทางวิชาการแก่สังคม

(4) ถ่ายทอดวัฒนธรรมและปลูกฝังความเป็นพลเมืองดี

แผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2520 ได้กล่าวถึง การอุดมศึกษา เป็นการศึกษาหลังระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่มุ่งพัฒนาความเจริญของทางสติปัญญา และความคิดเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ มุ่งสร้างสรรค์กำลังคนในระดับวิชาการ และวิชาชีพชั้นสูงเพื่อพัฒนา

ประเทศ และมุ่งพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความรู้ ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอันมีคุณค่าแก่บุคคล สังคม และประเทศชาติ

การอุดมศึกษา คือ การศึกษาระดับสูง ที่มุ่งผลิตคนให้มีสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ เพื่อจะได้นำความรู้นั้นไปทำประโยชน์ในการที่จะสร้างสรรค์และพัฒนาให้เกิดคุณค่าต่อสังคมโดยส่วนรวม (ละเอียต จงกลณี, 2525)

มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาระดับสูงที่มุ่งเน้นการสร้างควมก้าวหน้าทางวิชาการ บาร์เน็ต (Barnett, 1992) กล่าวว่า สถาบันในระดับอุดมศึกษาจะมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ 12 ลักษณะ คือ

1. มีการค้นคว้าความรู้และข้อเท็จจริง
2. มีการวิจัย
3. มีการรวบรวมศิลปวิทยาการ
4. มีการดำเนินงานที่มีความอิสระ
5. มีความเป็นอิสระทางวิชาการ
6. มีความเป็นกลางและเปิดโอกาสให้เป็นแหล่งแสดงความคิดเห็นได้เถียง
7. เป็นแหล่งของความมีเหตุมีผล
8. เป็นที่สำหรับการพัฒนาความสามารถของนิสิตนักศึกษา
9. เป็นแหล่งพัฒนาความเป็นตัวของตัวเองแก่นิสิตนักศึกษา
10. เป็นแหล่งสร้างคุณลักษณะของนิสิตนักศึกษา
11. เป็นแหล่งชี้นำและวิพากษ์วิจารณ์สังคม
12. เป็นแหล่งบริการสังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ผลผลิตทางการอุดมศึกษาที่มีประสิทธิภาพและความเป็นเลิศนั้น เอฟสทิน (Epstein, 1992) และแรพเพิร์ต (Rappert, 1994) ได้เสนอแนวความคิดผลผลิตทางการอุดมศึกษา ประกอบด้วย

1. การรักษาคุณภาพการศึกษา
2. การจัดการให้เกิดการรับเข้าศึกษาทั่วถึง มีความหลากหลาย และความเสมอภาค
3. งบประมาณที่เพิ่มขึ้น
4. การลดค่าใช้จ่าย ทำให้ต้นทุนต่ำ
5. การสนองความต้องการของรัฐ
6. การสนองความต้องการของภาคการศึกษาอื่น ๆ

รอส (Ross, 1976) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของสถาบันอุดมศึกษาที่มีประสิทธิภาพนั้น องค์ประกอบของสถาบัน คือ สิ่งที่สำคัญที่จะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงควมมีประสิทธิภาพ และควรเน้นในเรื่อง

1. แก่นแท้ของพื้นฐานทางปัญญา ควรมีผู้ชำนาญการเป็นผู้ให้ความรู้ การวิจัย และการฝึกฝนอบรมนิสิตนักศึกษา
2. การจัดให้มีการเรียนวิชาการศึกษาทั่วไปโดยเฉพาะกับนิสิตนักศึกษาในระดับปริญญาตรีเพื่อให้นิสิตนักศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นพลเมืองของประเทศนั้น ๆ ตามสังคมวัฒนธรรม ผู้ให้ความรู้ คือ นักวิชาการทั่วไป
3. การให้บริการชุมชน เป็นการนำความรู้ไปเผยแพร่ และให้บริการชุมชนตามความเหมาะสม และตามความต้องการของท้องถิ่น ผู้ให้บริการ คือ นักวิชาการทั่วไป
4. การฝึกอบรมสำหรับการนำไปใช้ในวิชาชีพโดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพนั้น ๆ เป็นผู้ทำการฝึกอบรม

คาสและโรเซนวิกซ์ (Kast and Rosenzweig, 1985) ได้จัดระบบย่อยในองค์การทางการศึกษาไว้เป็น 5 ระบบ โดยทุกระบบจะเชื่อมโยงต่อกันภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เกิดขึ้น

1. ระบบการเรียนการสอน ได้แก่ การจัดหลักสูตร การจัดโปรแกรม ลักษณะการเรียนการสอน อุปกรณ์การสอน การอำนวยความสะดวก การประเมินหลักสูตร
2. ระบบบริการ ได้แก่ บริการสังคมภายนอก บริการหน่วยงานภายใน บริการอาจารย์ นิสิตนักศึกษา
3. ระบบการบริหารทั่วไป ได้แก่ บริหารบุคคล บริหารการเงิน บริหารอาคารสถานที่
4. ระบบการบังคับบัญชา ได้แก่ กฎระเบียบ รูปแบบอำนาจ วิธีการปฏิบัติงาน
5. ระบบปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ ระหว่างบุคคลภายใน ผู้บริหาร อาจารย์ นิสิตนักศึกษา บุคคลภายนอก

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กล่าวถึงการศึกษาประกอบด้วยการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย สำหรับประเภทของการอุดมศึกษา (พรชูลี อาชวอำรุง, 2543) ประกอบด้วย

1. อุดมศึกษาของรัฐทั้งระบบจำกัดรับและไม่จำกัดรับ อุดมศึกษาในกำกับรัฐบาล อุดมศึกษาเอกชน

2. อุดมศึกษาเฉพาะทาง กระทรวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐที่จัดการศึกษาวิชาการตามธรรมชาติและลักษณะเฉพาะของสาขาวิชานั้น
3. อาชีวศึกษา ดำเนินการจัดการศึกษาและฝึกประสบการณ์วิชาชีพโดยตรง
4. อุดมศึกษาในท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน การธำรง รักษา สืบสาน รั้งสรรพค์ เผยแพร่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย
5. อุดมศึกษาในเขตพื้นที่ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนการเรียนรู้ชั้นสูง และการศึกษาลดชีวิต
6. องค์การชุมชน องค์การวิชาชีพ องค์การเอกชน สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมและหน่วยงานอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ธำรงรักษา สืบสาน รั้งสรรพค์เผยแพร่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย สนับสนุนการเรียนรู้ชั้นสูงและการศึกษาลดชีวิต

การจัดการอุดมศึกษาระบบเปิด หมายถึง การขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้ที่ไม่สามารถเข้าศึกษาในระบบปิด ได้มีโอกาสได้ศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยไม่ต้องสอบคัดเลือก เป็นการช่วยให้เกิดความเสมอภาคและเป็นธรรมทางการศึกษา การจัดการศึกษาโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีวิธีการเรียนการสอนหลายรูปแบบอย่างกว้างขวางมีทั้งเรียนในชั้นและไม่มีชั้นเรียน จะเรียนที่ใดก็ได้ มีการรับสมัครเข้าเรียนได้ทุกภาคเรียน มีการพิจารณาประสบการณ์ คุณวุฒิ ก่อนเข้าศึกษาและมีการยกเว้นกระบวนการวิชาเรียนโดยนำวุฒิเดิมมาเทียบเคียงได้ การวัดสัมฤทธิ์ผลการศึกษาใช้วิธีวัดผลสุดท้ายอย่างเดียว นิสิตนักศึกษาได้พบปะปรึกษากับอาจารย์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเชิงวิชาการและ กิจกรรมกลุ่ม (ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์, 2538)

ชูลล์เลอร์ (Schuller, 1995 อ้างใน พรชูลี อาชวอำรุง, 2545) ได้ศึกษารูปแบบของมหาวิทยาลัยในฐานะองค์การ โดยยึดหลักอุดมศึกษา เน้นความเป็นอิสระและการมีเสรีภาพทางวิชาการ โดยแบ่งการบริหารจัดการมหาวิทยาลัย เป็น 4 รูปแบบ คือ

1. แบบอุดมศึกษา (Collegium) เน้นความเป็นอิสระ งานของมหาวิทยาลัย คือ การสอน การวิจัย การบริหารงานและการตัดสินใจขึ้นอยู่กับโครงสร้างขององค์การ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ และมักจะใช้วิธีการบริหารแบบเก่าเหมาะกับองค์การเล็ก ๆ มีค่านิยมร่วมกันรับผิดชอบ
2. แบบราชการ (Bureaucracy) เน้นการบริหารเป็นไปตามนโยบายมีสายการบังคับบัญชา ที่มีขั้นตอนตามแบบแผนที่มีการกำหนดไว้ของสถาบันอุดมศึกษานั้น ๆ มักไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง การตัดสินใจขึ้นอยู่กับนโยบายของแต่ละมหาวิทยาลัยเป็นสำคัญ

3. แบบบริษัท (Corporation) เน้นการบริหารงานที่ให้อำนาจในการตัดสินใจแก่บุคลากร เน้นการทำงานเป็นทีม และพลักร่วมในการทำงาน มีการแบ่งหน้าที่เป็นฝ่ายบริหารและฝ่ายสอน

4. แบบหน่วยลงทุน (Enterprise) เน้นที่ผู้บริโภครถตลาดและการทำงาน และบริหารงานองค์การเพื่อความพึงพอใจของลูกค้าและการตลาด ซึ่งสามารถมีอำนาจต่อการตัดสินใจขององค์การ ดังนั้นสิ่งที่ควรระวัง คือ การสร้างหลักสูตร และรายวิชาต่างๆ ที่ต้องพิจารณาให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดและลูกค้า ซึ่งอาจต้องมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง และตอบสนองได้เฉพาะลูกค้าบางกลุ่ม

3.1 การบริหารงานทั่วไป

3.1.1 บุคลากร

การบริหารงานบุคคล หมายถึง การปฏิบัติการเกี่ยวกับตัวบุคคล หรือเจ้าหน้าที่ในองค์การใดองค์การหนึ่ง นับตั้งแต่การออกแบบองค์การ การสรรหา และการคัดเลือก การประเมินผลการปฏิบัติงาน การให้รางวัลและการลงโทษ และการพัฒนาการบริหาร โดยมีหลักการในการบริหารงานบุคคล คือ ความคล่องตัวในการบริหาร การจัดการด้านบุคลากร การแสวงหา วิธีการให้ได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้ามาทำงานในองค์การ การสร้างแรงจูงใจขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากรในการทำงาน การมีระบบการประเมินผล การปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนอายุการทำงานและการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง (พรชูลี อาชวอรุณ, 2543 : Wolotikiewicz, 1978)

3.1.2 งบประมาณ

งบประมาณที่รัฐสนับสนุนการอุดมศึกษาจะเป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษาสามารถปฏิบัติการหลักได้อย่างมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานของหลักการอุดมศึกษา 4 ประการ (จิตรา เตมีย์, 2540) คือ

- (1) สถาบันอุดมศึกษาต้องพัฒนาความเป็นเลิศทางวิชาการของสถาบันอย่างต่อเนื่อง
- (2) สถาบันอุดมศึกษาจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการกำลังคนเพื่อการพัฒนาประเทศ
- (3) สถาบันอุดมศึกษาต้องมีอิสระในการดำเนินการ
- (4) สถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีระบบประกันคุณภาพที่สังคมตรวจสอบได้

ดังนั้น การจัดสรรงบประมาณรายจ่ายของรัฐบาลเพื่อการอุดมศึกษา จากสัดส่วนของงบประมาณแผ่นดิน เป็นนัยที่สะท้อนแนวนโยบายของรัฐบาลที่เล็งเห็นและให้ความสำคัญต่อการอุดมศึกษา และอีกนัยหนึ่งได้สะท้อนถึงแนวความคิดและปรัชญาทางการเงินอุดมศึกษาด้วย อีกทั้งแนวความคิดและปรัชญาที่มุ่งให้ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการอุดมศึกษานั้น ได้มีโอกาสแบ่งรับภาระในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ (เทียนฉาย กิระนันท์, 2537 : 27)

3.1.3 ทรัพยากรและการลงทุน

ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการอุดมศึกษา คือ ปัจจัยนำเข้าไปใช้เพื่อจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาทุกประเภทภายในสังคม ปัจจัยนำเข้าไปที่ส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบของเงินงบประมาณทั้งด้านรายจ่ายเกี่ยวกับกับการปฏิบัติงานประจำ เช่น เงินเดือนและค่าตอบแทน ค่าใช้จ่ายวัสดุ อุปกรณ์กับรายจ่ายด้านการลงทุน โดยมีหลักการที่สำคัญที่สถาบันอุดมศึกษา ควรยึดถือปฏิบัติในการดำเนินการเพื่อการบริหาร และจัดการทรัพยากรและการลงทุน ได้แก่ การมีความอิสระและมีความคล่องตัว การพึ่งพาอาศัยและการมีส่วนร่วม ความเสมอภาค การทำงานเป็นเครือข่าย และการกระจายอำนาจ การวิจัย พัฒนา และอนุรักษ์ส่งเสริม ศาสนาภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย การมีระบบและมีแผนงาน คุณภาพ การประเมินและการตรวจสอบ (Altbach and Johnstone, 1993;Becker, 1975;Jones, 1984; พรชูลี อาชาวอำรุง และคณะ, 2543)

การจัดการอุดมศึกษาในประเทศไทยด้านการเงินของการอุดมศึกษา แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ (เทียนฉาย กิระนันท์, 2537) คือ

(1) รัฐกิจอุดมศึกษา ยึดปรัชญาว่า รัฐเป็นผู้จัดบริการอุดมศึกษาแก่ประชาชน รัฐจึงต้องรับผิดชอบจัดการเงินสนับสนุน ในรูปของงบประมาณรายจ่ายประจำปี, เงินอุดหนุน (Subsidy) ด้วยวิธีกำหนดวงเงินเหมาจ่ายเป็นยอดรวมแต่ละปี และงบประมาณรายจ่ายประจำปีแก่ส่วนราชการที่จัดการอุดมศึกษานั้น ๆ

(2) ธุรกิจอุดมศึกษา ยึดปรัชญาว่า เอกชนมีเสรีภาพในการจัดและการผลิตบริการอุดมศึกษา โดยจัดหารายได้ให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่พึงเกิดขึ้น ได้แก่ ค่าเล่าเรียน ค่าบำรุง และค่าธรรมเนียม โดยที่การเงินอุดมศึกษา อาจอยู่ในรูปของ เงินทุน (Fund) ซึ่งหมายถึง ส่วนที่เป็นตัวเงินกับส่วนที่เป็นตัวเงินกับส่วนที่ไม่เป็นตัวเงิน แต่อาจแปลงสภาพเป็นตัวเงินได้ สถาบันอุดมศึกษา ต้องอาศัยการสนับสนุนระยะยาวด้วยเงินทุนส่วนที่ไม่เป็นตัวเงิน เช่น ที่ดิน (Land Grant) เพื่อนำไปจัดหาผลประโยชน์มาใช้จ่ายในกิจการของสถาบัน สินทรัพย์ (Property

Grant) เช่น พันธบัตรลงทุนระยะยาว เพื่อนำไปจัดการลงทุนหรือดำเนินกิจการให้ได้ผลประโยชน์จากสินทรัพย์ และกองทุนคงยอดเงินต้น (Endowment Fund) เพื่อนำเฉพาะดอกผลมาใช้เท่านั้น สำหรับแหล่งที่มาของเงินทุนอุดมศึกษาหรือรายได้มาจาก 2 แหล่งใหญ่ (เทียนฉาย กิระนันท์, 2537) คือ

ก. เงินงบประมาณแผ่นดิน ได้รับการสนับสนุนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ต้องจัดตามประเภทรายจ่าย หมวดรายจ่าย และรายการรายจ่าย ตามวิธีการงบประมาณแผ่นดิน ยกเว้น มหาวิทยาลัยในกำกับรัฐ จะได้รับการสนับสนุนในรูปของเงินอุดหนุนทั่วไป (Block Grant)

ข. เงินนอกงบประมาณแผ่นดิน โดยทั่วไปประกอบด้วย

- ค่าเล่าเรียน / ค่าหน่วยกิต / ค่าบำรุงการศึกษา / ค่าธรรมเนียมการศึกษา
- ค่าปรับ (โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา)
- ผลประโยชน์ที่สถาบันจัดหาได้
- ดอกเบี้ย
- เงินบริจาค
- รายได้จากการให้บริการทางวิชาการและจากการขายทรัพย์สินทางปัญญา
- เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ
- เงินกู้ / เงินยืม
- รายได้ประเภทอื่น ๆ

3.1.4 เทศะในการอุดมศึกษา

หมายถึง เนื้อที่ทั้งหมดของสถาบันอุดมศึกษาประกอบด้วยส่วนหลัก ๆ 5 ส่วน ด้วยกัน (พรชูลี อาชาวอำรุง, 2542) คือ

1. เนื้อที่เพื่อการสอน ได้แก่ เนื้อที่การสอนทั่วไป เนื้อที่การสอนเฉพาะทางขนาดเล็ก เช่น ห้องปฏิบัติการ และเนื้อที่การสอนเฉพาะทางขนาดใหญ่ เช่น อาคารฝึกงาน
2. เนื้อที่สำหรับการเรียนรู้และการวิจัย ได้แก่ ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการ ห้องโครงการต่างๆ ศูนย์คอมพิวเตอร์ เป็นต้น
3. เนื้อที่ที่มีได้ใช้เพื่อการสอน ได้แก่ ห้องทำงานของบุคลากร โรงอาหาร เนื้อที่การบริการต่างๆ
4. เนื้อที่เพื่อความสมดุล ได้แก่ ห้องสุขา สวนหย่อม เป็นต้น

5. เนื้อที่เพื่อสันถนาการ ได้แก่ อาคารที่พักอาศัย เป็นต้น

3.2 การบริหารวิชาการ

การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมด้านวิชาการทุกอย่าง ภายในสถาบันที่เกี่ยวกับการปรับปรุง พัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอน การวิจัยและการบริการ วิชาการแก่สังคม ตลอดจนการควบคุมคุณภาพด้านวิชาการและการเทียบโอนผลการเรียนระหว่าง รูปแบบการศึกษาแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบ รวมทั้งการบริหารกิจกรรมความร่วมมือทาง วิชาการระหว่างสถาบันอุดมศึกษา และหรือองค์การเอกชนและองค์การวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพของงานวิชาการสูงสุด โดยมีหลักการของการบริหารวิชาการ คือ เน้นความเป็นเลิศ ทางวิชาการ มีเสรีภาพทางวิชาการ มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่าง ต่อเนื่องตลอด ชีวิตอันนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ และเน้นการวิจัย เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้มีความสอดคล้อง กับบริบทของสังคม และภูมิปัญญาไทย อันเป็นการยกระดับวัฒนธรรมการเรียนรู้ของบุคคลให้เป็น ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน (พรชูลี อาชาวอำรุง, 2543 ; Minogue, K., 1973)

แมคคอกเกิล (McCorkle, 1985) เสนอว่า การบริหารมหาวิทยาลัยเป็นการ บริหารวิชาการที่มีวงจรเชื่อมโยง 3 ส่วน คือ

1. การจัดทำแผนพลวัต (Dynamic Planning) ซึ่งจะจัดทำอยู่เสมอในทุก ๆ 5 ปี โดยจะต้องมีข้อมูลเด่นชัดในเรื่องวัตถุประสงค์ จุดเด่น จุดด้อย การประเมินสภาวะภายนอก มหาวิทยาลัย

2. การบริหารทรัพยากรระยะยาวหลาย ๆ ปี (Multiple Year Resources Management) ประกอบด้วย การบริหารด้านการเงิน งบประมาณ การบริหารบุคคล โดยเน้น การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

3. การประเมินผลการปฏิบัติงาน (Performance Evaluation) ประกอบด้วย การประเมินเชิงปริมาณและคุณภาพในการผลิต สภาพแวดล้อม เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะการบริหาร แบบมีส่วนร่วม (Shared Governance) ภาวะผู้นำของการบริหารและลักษณะการตัดสินใจ

การพัฒนาประเทศ การอุดมศึกษาจะเป็นกิจกรรมและกระบวนการปฏิสัมพันธ์ การพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2528) กล่าวคือ

ด้านเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์ ถือว่า การศึกษาเป็นการลงทุน (Investment) เพราะคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญ การศึกษาก่อให้เกิดความรู้ ความสามารถ ในการประกอบอาชีพ การงาน เพื่อหารายได้เลี้ยงตัวและครอบครัวยังความเจริญมั่นคงให้แก่ตนเองและสังคม

อุดมศึกษาจะพัฒนากำลังคนระดับสูงมีความรู้ทักษะทัศนคติและค่านิยมที่เหมาะสมที่จะเป็นจักรกลสำคัญของประเทศ

ด้านสังคม อุดมศึกษาจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกของสังคมในการพัฒนาสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย การศึกษาจึงเป็นทั้งกระบวนการรักษาและถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมของสังคม เป็นตัวการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เพื่อให้สังคมได้พัฒนาไปในทางที่ปรารถนา

ด้านการเมือง การอุดมศึกษาต้องเสริมสร้างวุฒิภาวะทางการเมืองและปลูกฝังค่านิยม และวิถีชีวิตประชาธิปไตย นับตั้งแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ.2475 อุดมศึกษามีเป้าหมายที่จะให้การศึกษาอบรมเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยมาตลอด ดังนั้น การอุดมศึกษาจึงมีภารกิจสำคัญทั้งด้านการพัฒนากำลังคน และการเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการ เพื่อให้สังคมแต่ละสังคมพึ่งตนเองได้

ความสัมพันธ์ของรัฐกับสถาบันอุดมศึกษา หมายถึง ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างรัฐ กับสถาบันอุดมศึกษา ด้านการกำหนดนโยบาย การวางแผนมาตรฐานการศึกษา การสนับสนุนทรัพยากร การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลการจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอก ระบบและตามอัธยาศัย

การจัดประเภทของการอุดมศึกษา

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กล่าวถึงการศึกษาประกอบด้วยการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนั้น ประเภทของการอุดมศึกษา (พรชูลี อาชวอรุ่ง, 2543) ประกอบด้วย

1. อุดมศึกษาของรัฐทั้งระบบจำกัดรับและไม่จำกัดรับ อุดมศึกษาในกำกับรัฐบาล อุดมศึกษาเอกชน
2. อุดมศึกษาเฉพาะทาง กระทรวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ ที่จัดการศึกษาวิชาการตามธรรมชาติและลักษณะเฉพาะของสาขาวิชานั้น
3. อาชีวศึกษา ดำเนินการจัดการศึกษาและฝึกประสบการณ์วิชาชีพโดยตรง
4. อุดมศึกษาในท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน การอํารงรักษา สืบสาน วัฒนธรรม ฝังพันธุวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย
5. อุดมศึกษาในเขตพื้นที่ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนการเรียนรู้อันสูง และการศึกษาตลอดชีวิต

6. องค์การชุมชน องค์การวิชาชีพ องค์การเอกชน สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมและหน่วยงานอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน อํารงรักษาสืบสาน วัฒนธรรมเผยแพร่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย สนับสนุนการเรียนรู้ชั้นสูงและการศึกษาตลอดชีวิต

การจัดการอุดมศึกษาระบบเปิด หมายถึง การขยายโอกาสทางการศึกษา ให้แก่ผู้ที่ไม่สามารถเข้าศึกษาในระบบปิด ได้มีโอกาสได้ศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยไม่ต้องสอบคัดเลือก เป็นการช่วยให้เกิดความเสมอภาคและเป็นธรรมทางการศึกษา การจัดการศึกษาโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีวิธีการเรียนการสอนหลายรูปแบบอย่างกว้างขวางมีทั้งเรียนในชั้นและไม่มีชั้นเรียน จะเรียนที่ใดก็ได้ มีการรับสมัครเข้าเรียนได้ทุกภาคเรียน มีการพิจารณาประสบการณ์ คุณวุฒิก่อนเข้าศึกษาและมีการยกเว้นกระบวนการศึกษาเรียนโดยนำวุฒิเดิมมาเทียบเคียงได้ การวัดสัมฤทธิ์ผลการศึกษาใช้วิธีวัดผลสุดท้ายอย่างเดียว นิสิตนักศึกษาได้พบปะปรึกษากับอาจารย์ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเชิงวิชาการและ กิจกรรมกลุ่ม (ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์, 2538)

3.2.1 การจัดการเรียนรู้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ตามธรรมชาติของ มนุษย์มี 8 ประการ คือ

- (1) ในอดีตมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิต และรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยูรอดด้วยการลองผิดลองถูก กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือ ข้อห้ามในวัฒนธรรม
- (2) มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ
- (3) การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิตและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literacy Tradition)
- (4) การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้น เข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผลแต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

(5) ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติตลอดจน พิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคม ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนต่อย้ำ ภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต

(6) การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการ เรียนรู้ขยายตัว

(7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการ แก้ปัญหา ทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐาน ความเชื่อเดิม เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ที่ต้องการ แสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชาเพื่อขอลาภผล หรือ แก้วิกฤตการณ์ ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

(8) ครูพักลักจำ ก็เป็นกระบวนการการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และยังมีอยู่ต่อไป วิธีครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตน เมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกัน เป็นวิถีธรรมชาติ ธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากคนอื่น เพราะในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่า วิธีการเรียนรู้แบบนี้ มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นหนทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ และนับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีก ทางหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญา

ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวคิดของบลูม (Benjamin S. Bloom : 1956 อ้างใน คีรีบุญ จงวุฒิเวศย์และคณะ, 2546) ได้กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย

(1) ความรู้ (Knowledge) หลังจากที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ไปแล้วจะเกิดเป็น ความรู้ติดตัวผู้เรียน โดยวัดได้จากการจำได้หรือท่องจำได้

(2) ความเข้าใจ (Comprehension) การแปลความหมายหรืออธิบายสิ่ง ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว เกิดเป็นความเข้าใจ

(3) การนำไปใช้ (Application) เมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้ มีความรู้ ความ เข้าใจแล้วจะสามารถนำความรู้และความเข้าใจไปใช้ได้

(4) การวิเคราะห์ (Analysis) ความสามารถในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุได้

(5) การสังเคราะห์ (Synthesis) ความสามารถในการสังเคราะห์ได้

(6) การประเมินผล (Evaluation) ความสามารถในการตัดสินใจหรือดีค่า หรือประเมินค่าของสิ่งที่พบเห็นว่าถูกต้องและดีงามหรือไม่

พระราชวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2543. กล่าวถึง การจัดการเรียนรู้ ในพระพุทธศาสนา มีปัจจัยสองประการ คือ

(1) ปรโตโมสะ (เสียงจากผู้อื่น) เป็นแหล่งข้อมูลที่มาจากภายนอกตัว ผู้เรียน หมายถึงแหล่งความรู้ที่ดีงาม อาจเป็น ครู หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ วัสดุพิมพ์ หรือสื่อมวลชน ต่าง ๆ ซึ่งให้ความรู้ที่ถูกต้อง เหล่านี้จัดเป็นกัลยาณมิตร

(2) โยนิโสมนสิการ (พิจารณาโดยแยบคาย) เป็นองค์ประกอบภายใน ตัวผู้เรียน หมายถึงการคิดพิจารณาข้อมูลอย่างรอบคอบเพื่อถ่วงนกรองหาความจริง

การศึกษาต้องช่วยให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) คือเป็นสังคมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน โดยอาศัยข้อมูล ข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ

ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวคิดของโนลส์ (Malcolm S. Knowles, 1978 อ้างใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์และคณะ, 2546) ได้สรุปเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้มีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

(1) ความต้องการและความพอใจ (Need and Interests) การเรียนรู้ได้ดีถ้าหากว่าตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา ผู้เรียนจะเกิดความพึงพอใจ เพราะฉะนั้นควรจะมีการเริ่มต้นในสิ่งเหล่านี้ที่เหมาะสม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมทั้งหลายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้นั้นจะต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วย

(2) สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้เรียน (Life Situations) การเรียนรู้จะได้ผลดีถ้าหากถือผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ดังนั้นการจัดหน่วยการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ควรยึดถือสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ มิใช่ตัวเนื้อหาวิชาที่เรียน

(3) การวิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience) ประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุด วิธีการหลักคือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้เรียนแต่ละคนอย่างละเอียด ว่ามีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอน ได้บ้างแล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

(4) ผู้เรียนต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self - Directing) ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึก คือการมีความรู้สึกต้องการที่จะสามารถต้องการนำตนเองได้ เพราะฉะนั้น บทบาทของผู้สอนจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหา หรือค้นหาคำตอบร่วมกันกับผู้เรียนมากกว่าการทำ

หน้าที่ส่งผ่าน หรือ เป็นสื่อสำหรับความรู้แล้วทำหน้าที่ประเมินผลผู้เรียนว่าคล้อยตามหรือไม่เพียงเท่านั้น

(5) ความแตกต่างระหว่างผู้เรียน (Individual Difference) ความแตกต่างระหว่างผู้เรียนจะมีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละบุคคลเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นการสอนจะต้องจัดเตรียมการในการเรียนการสอนให้เหมาะสม ให้เป็นไปตามความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537) ได้กล่าวถึงระดับการเรียนรู้ที่สัมพันธ์ และจำเป็นกับการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา มี 4 ระดับ คือ

(1) การเรียนรู้ข้อเท็จจริง (Factual Learning) ได้แก่การระบุชื่อ วัน สถานที่ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลและเตรียมความรู้พื้นฐานของสิ่งที่จะเรียน

(2) การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (Conceptual Learning) ได้แก่กระบวนการเรียนที่จัดสภาพการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการตอบสนอง เกิดแนวคิด สรุปรวมจากข้อมูลที่ปรากฏอยู่ การสามารถบอกความแตกต่างของสิ่งของและเหตุการณ์ของสิ่งต่าง ๆ ได้ โดยการแยกประเภท หรือการจัดกลุ่มสิ่งที่มี คุณลักษณะคล้ายคลึงกันและกำหนดเรื่องใหม่

(3) การเรียนรู้กฎหรือหลักการ (Principle Learning) ได้แก่ ลำดับขั้นของการเรียนรู้ควรจะเรียงลำดับต่อเนื่องกันอย่างชัดเจน สามารถทำให้ผู้เรียนนำความคิดรวบยอดหลาย ๆ อันมาสรุปร่วมสัมพันธ์กันและสามารถจำแนกแยกแยะสรุปเป็นกฎเกณฑ์หรือหลักการใหม่ ๆ จากสิ่งที่เรียนรู้ปรากฏออกมา เช่น การอธิบายแสดงความสัมพันธ์ของความคิดรวบยอดต่าง ๆ เป็นต้น

(4) การเรียนรู้การแก้ปัญหา (Problem Solving) การเรียนรู้ต้องอาศัยหลักการเบื้องต้นเป็นพื้นฐานของความเข้าใจ ซึ่งจะเป็นแนวทางนำไปสู่กระบวนการคิดใหม่ ๆ สามารถประยุกต์ใช้นักกฎเกณฑ์หรือหลักการไปใช้ในทางสร้างสรรค์และการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประยุกต์กฎเกณฑ์ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ โดยมุ่งที่จะแก้ปัญหาการสร้างสรรค์อธิบายเหตุการณ์และอ้างถึงเหตุและผลหรือการทำนายผลที่ได้จากสิ่งต่าง ๆ

สังคมไทยจะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ต้องเปลี่ยนแปลงให้เป็นสังคมแห่งปัญญา ปัญญาแบ่งตามแหล่งกำเนิดได้ 3 ประการ (พระราชวรมุณี [ประยูร ธมฺมจิตฺโต], 2543)

(1) สุตมยปัญญา หมายถึง ความรู้รอบและรู้ลึก คือการรับข้อมูลจากแหล่งความรู้ภายนอกตัวเรา คนที่มีความรู้รอบรู้ลึกมาก จัดว่ามีความจำดี เป็นผู้คงแก่เรียน

(2) จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้รอบและรู้สึกที่เกิดจากการคิด ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานของจิตภายใน มีโยนิโสมนสิการ เป็นจุดเริ่มต้นของการคิดถูกทาง เน้นการคิดวิเคราะห์มากกว่าการจดจำ

(3) ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรู้รอบและรู้สึกที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติซึ่งผ่านขั้นตอนการลองผิดลองถูก เป็นปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ของการปฏิบัติ

3.2.2 การวิจัย

ภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษา 4 ประการ คือ การสอน การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง การวิจัยกับการสอนเป็นงานจำเป็นที่สุดที่อาจารย์มหาวิทยาลัยทุกคนต้องทำพร้อมๆ กันไป เพราะการวิจัยช่วยให้การสอนมีประสิทธิภาพ นิสิตนักศึกษาจะได้รับรู้ผลงานใหม่ๆ และแนวคิดใหม่ๆ อยู่เสมอ อาจารย์ที่สอนโดยไม่ค้นคว้าวิจัยในเรื่องที่สอนเพิ่มเติมย่อมมีค่าเท่ากับบอกวิชาหรือนำความรู้เก่าๆ ที่มีผู้ค้นคว้าวิจัยมาแล้วมาเล่าให้นิสิตนักศึกษาฟังเท่านั้น นิสิตนักศึกษาจำได้เท่าไร ก็ถือว่ามีความรู้เท่านั้น ไม่ส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาเอาอย่างในการค้นคว้าเพิ่มเติม ความรู้ที่อาจารย์มีอยู่เมื่อครั้งได้ร่ำเรียนมาก็หดตัวลงทุกวัน ท้ายที่สุดก็จะมีความรู้เหลืออยู่เท่ากับระดับชั้นของนิสิตนักศึกษาที่ตนเองสอนอยู่เท่านั้น (ภิญโญ สาร, 2514)

ในแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี (พ.ศ. 2543 – 2557) ทั้ง 2 ฉบับ ซึ่งเป็นแผนแม่บท (Master Plan) ที่จัดทำโดยทบวงมหาวิทยาลัย ได้กำหนดทิศทางการพัฒนาอุดมศึกษาให้เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงที่มีคุณภาพ สามารถผลิตทรัพยากรมนุษย์ระดับสูงที่มีคุณภาพทัดเทียมนานาชาติ ให้เป็นแหล่งรวบรวมผู้ทรงคุณวุฒิที่สามารถชี้นำ ผลักดัน และสนับสนุนการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจบนฐานความรู้ (Knowledge – Based Economy) และนำไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ที่บุคคลทั้งหมดในชาติมีความเชื่อความผูกพันและยอมรับว่าบุคคลจำเป็นต้องผ่านกระบวนการการศึกษา การฝึกหัด หรือการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพ เพื่อมุ่งไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตอันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างฐานกำลังคน (Work Force) ให้มีขนาดที่เหมาะสมเพียงพอกับการพัฒนาประเทศและปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้คือ ต้องมุ่งเน้นเป้าหมายการสร้างงานวิจัยทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและระดับบัณฑิตศึกษา กล่าวคือ ในระดับมหาวิทยาลัย ควรกำหนดทิศทางการวิจัยให้ชัดเจน เพื่อการจัดสรรทรัพยากรและการสนับสนุนการวิจัยที่มุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ ในแต่ละสาขาวิชา ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ โดยจัดให้มีการศึกษาวิจัยทั้งทางด้านการวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) และการวิจัยประยุกต์ (Applied Research) อีกทั้งผลงานวิจัยควรมีความสอดคล้องและตรงกับความต้องการของประเทศ ตลอดทั้งผลงานวิจัยที่ได้คุณภาพเป็นที่

ยอมรับของสังคมวิชาการ ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่และนำไปใช้อ้างอิงอย่างกว้างขวางทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ ส่วนการวิจัยในระดับบัณฑิตศึกษา ควรมีการศึกษาวิจัยทั้งในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ภาคเอกชน และองค์กรต่างๆ อย่างเต็มรูปแบบทั้งเงินทุนและอุปกรณ์ ซึ่งผลจากการวิจัยสามารถไปสู่การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผลผลิต การพัฒนาคุณภาพ การพัฒนาบริการให้สังคมมากขึ้น อีกทั้ง เป็นผลงานวิจัยที่ได้รับการยอมรับ และมีการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวิชาการ ทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ

ผดุงชาติ สุวรรณวงศ์ และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542 ได้สรุปผลการประชุมระดับโลก ซึ่งการอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21 : วิสัยทัศน์และการปฏิบัติในส่วนขอ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพันธกิจการค้นคว้าวิจัย ดังนี้

- (1) การวิจัยเป็นพันธกิจที่สำคัญของการศึกษา เพราะสามารถทำให้เกิดนวัตกรรมและการพัฒนาความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมา
- (2) การสร้างความรู้ใหม่ การถ่ายทอดและการวิเคราะห์ความรู้ควรจะทำเพื่อผลประโยชน์ของสังคม
- (3) สถาบันอุดมศึกษาจะต้องพยายามสร้างความสามารถภายใน กล่าวคือ ความสามารถและความเข้มแข็งจะต้องเกิดขึ้นจากภายในตัวสถาบันเอง มิใช่พึ่งพาความสามารถของผู้อื่นจากภายนอก

จรัส สุวรรณเวลา และคณะ, 2524 ได้กล่าวถึงกลไกการส่งเสริมการวิจัย ในมหาวิทยาลัย ควรประกอบด้วย

- (1) การกำหนดนโยบายและทิศทางการวิจัยที่ชัดเจนของมหาวิทยาลัย
- (2) การจัดสร้างองค์การบริหารและการจัดการงานวิจัย
- (3) การส่งเสริมคุณภาพงานวิจัยและผู้วิจัย
- (4) การส่งเสริมการบริการ ระบบข้อมูลเพื่อการวิจัย ห้องสมุด ศูนย์บริการต่างๆ
- (5) การเผยแพร่ผลงานวิจัย

3.2.3 การบริการวิชาการ

การให้บริการทางวิชาการแก่สังคมของสถาบันอุดมศึกษา นับว่าเป็นบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของสถาบันอุดมศึกษา ในอดีตที่ผ่านมา สถาบันอุดมศึกษาไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญ เนื่องจากขาดนโยบายและแผนงานที่ชัดเจน รวมทั้งขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณ จนกระทั่ง เมื่อ ปี พ.ศ. 2517 ได้มีการกำหนดแนวทางจัดการศึกษาที่พึงประสงค์ของ

ไทยโดยเน้นให้คนไทยรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ แล้วนำความรู้ความเข้าใจมาใช้แก้ปัญหาและเสริมสร้างชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น พร้อมทั้งเน้นเรื่อง การศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งการให้บริการทางวิชาการแก่สังคมของสถาบันอุดมศึกษามีการดำเนินการ อยู่ในหลายรูปแบบ ทั้งในรูปของโครงการฝึกอบรม การประชุมปฏิบัติการ การสัมมนา การบริการ ข่าวสารข้อมูล การให้คำปรึกษาแนะนำ การบรรยาย การอภิปราย รวมทั้งรูปแบบของการให้ การศึกษาต่อเนื่องทั้งในระบบและนอกระบบ (ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา และคณะ, 2530)

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2529) กล่าวถึงงานของอุดมศึกษามีสามอย่างคือ สร้างความรู้ (วิจัย) สร้างคน (การสอน) และสร้างสังคม (บริการชุมชน) ดังนั้น ภาระหน้าที่ของ มหาวิทยาลัย นอกเหนือจากการสอน การวิจัยแล้ว มหาวิทยาลัยต้องให้บริการชุมชนด้วย เพราะ มหาวิทยาลัยมีความรู้และมีคนที่รู้ที่ควรใช้ความรู้นั้นทำประโยชน์ให้เต็มที่ ดังที่ จรัส สุวรรณเวลา (2538) ได้กล่าวถึง บทบาทของมหาวิทยาลัยในการให้บริการทางวิชาการแก่สังคมว่าการ ให้บริการทางวิชาการแก่สังคมเป็นภารกิจสำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัย วิชาการมีการ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แนวความคิดจึงต้องเปลี่ยนจึงต้องมีสิ่งที่เรียกว่า การศึกษาต่อเนื่อง (Continuing Education) ในความเป็นจริงแล้ว การศึกษาแต่ละคนเป็นการศึกษาตลอดชีวิต (Life - Long Education) นักวิชาการจะหยุดไม่ได้ ปัจจุบันวิชาการอาจพลิกเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลัง มือ จึงเกิดคำใหม่ว่า Re - Education คือ การศึกษาใหม่เพราะวิชาที่เคยศึกษามาแต่เดิมไม่พอไป สิ้นเชิง เช่น เรื่องคอมพิวเตอร์ ดังนั้น มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องสร้างให้เป็นแหล่งวิชาการ ส่วนหนึ่ง ต้องนำความรู้เข้ามาจากต่างประเทศ รวมทั้งส่งคนไปเรียนแล้วนำวิชาความรู้เข้ามา ส่วนหนึ่ง ออกไปทำงานหาประสบการณ์ การสร้างความรู้ที่สำคัญ คือ การศึกษาวิจัย ค้นคว้า ต้องมีหลาย กระบวนการที่เอาความรู้เข้ามาสร้างเป็นแหล่งวิชาการ แล้วจึงทำหน้าที่ในการสอน เพื่อการผลิต บัณฑิตได้อย่างดี ถ้าใครต้องการใช้วิชาการก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และอีกหน้าที่ของแหล่ง วิชาการคือ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม เมื่อเราถือว่าเราเป็นแหล่งวิชาการ เราจำเป็นต้องเป็นผู้ บอกสังคมว่า ตามหลักวิชาการเป็นอย่างไร เพื่อให้คนภายนอกเข้าใจ กล่าวโดยสรุป บทบาทของ มหาวิทยาลัยในการให้บริการทางวิชาการแก่สังคมซึ่งมีบทบาทซ้อนกันอยู่ กล่าวคือ

- (1) สร้างสมให้เกิดความรู้เป็นแหล่งวิชาการ
- (2) ถ่ายทอดความรู้และเจตนารมณ์สร้างคนใหม่ คือ บัณฑิตทั้งหลาย
- (3) ให้ความรู้นี้ไปใช้ประโยชน์กับผู้ที่ต้องการ
- (4) ชี้นำสังคมในลักษณะต่างๆ ด้วยความรู้ที่มี

3.2.4 การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายวัฒนธรรมว่า สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรม และสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วย การเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

Dressler, D (1969) อ้างใน วันทนา ไชยกิจ (2526) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคมที่จะได้รับการถ่ายทอดจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง ประกอบไปด้วย ทักษะ ความเชื่อและความรู้ต่างๆ

สุพัตรา สุภาพ (2518) กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้และต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกัน เป็นมรดกทางสังคมที่มีอยู่แล้วและบุคคลรุ่นต่อๆ มาได้ปรับปรุงคิดค้นสิ่งใหม่ๆ เพื่อสร้างความเจริญให้วัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ให้อยู่ในระดับสูงขึ้นไป โดยมีภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด เป็นวิถีชีวิตหรือแบบการดำรงชีวิตที่ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกชาติขึ้นอยู่กับยุคสมัย ลักษณะเฉพาะที่ทำให้เกิดความแตกต่างของกลุ่มต่างๆ และเป็นสิ่งที่ไม่คงที่เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ชนิตา รักษ์พลเมือง (2525) กล่าวว่า ระบบการศึกษาทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมได้ดีที่สุด เพราะวัตถุประสงค์ของการศึกษาทำให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมและโครงสร้าง รวมทั้งความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคม การศึกษาจะต้องไม่เพียงแต่จะต้องถ่ายทอดและบำรุงรักษาวัฒนธรรมในอดีตเท่านั้น แต่จะต้องสร้างให้สมาชิกตระหนักถึงปัจจุบันและอนาคต นั่นคือ การศึกษาเป็นตัวการที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ๆ ได้ ดังนั้นหน้าที่ของสถาบันการศึกษาที่มีหน้าที่ต่อสังคม ดังนี้

(1) ถ่ายทอดวัฒนธรรมจากชนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งในอดีตเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวและศาสนา สถาบันการศึกษาถ่ายทอดวัฒนธรรมได้โดยทางการจัดหลักสูตรและเนื้อหาวิชา ตลอดจนกระบวนการเรียนการสอน โดยสอดแทรกค่านิยม ทักษะคติ ความเชื่ออันพึงประสงค์สู่ผู้เรียน

(2) ปรับปรุง ดัดแปลง แก้ไขวัฒนธรรมของชนรุ่นก่อนให้เหมาะสมกับสภาพหรือโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และในทางกลับกันทำหน้าที่ปรับปรุงดัดแปลงแก้ไข

สมาชิกของสังคมให้เหมาะสมกับสภาพจริงของสังคม โดยการดัดแปลงโปรแกรมการเรียนการสอน และหลักสูตรให้สอดคล้องกับสังคม พร้อมกับปรับปรุงพฤติกรรมของผู้เรียนให้ตรงกับความต้องการของสังคม ถ้าทำให้มีสภาพใกล้เคียงกับสังคมจริง จะทำให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกและเตรียมพร้อมที่จะดำรงชีวิตในสังคม

(3) เสริมสร้างวัฒนธรรมใหม่ เพราะเหตุที่วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงและเกิดใหม่ได้ตลอดเวลาและโอกาสในสังคม สถาบันการศึกษามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีรูปแบบใหม่ และสร้างสมาชิกรุ่นใหม่ให้เหมาะสมกับรูปแบบนั้นๆ

มหาวิทยาลัยต้องเป็นแหล่งสะสมศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้วเผยแพร่ให้สังคมรู้ว่าวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไปและสังคมจะเห็นด้วยหรือไม่ อยู่ที่สังคมเอง มหาวิทยาลัยต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอย่างจริงจังต่อเนื่องเพื่อเผยแพร่ให้สังคมตระหนักและจัดการตามที่เหมาะสมควร สถาบันหรือโครงการไทยศึกษาควรได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังและกว้างขวาง และประการสำคัญ มหาวิทยาลัยควรสร้างบรรยากาศทางวัฒนธรรมหลายๆ รูปแบบให้มีขึ้นในมหาวิทยาลัย เช่น มีเสียงดนตรีอยู่เป็นแห่ง มีวัดธรรมวิหารอยู่ส่วนหนึ่ง มีประเพณี และบรรยากาศหลายรูปแบบ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้เป็น Cultural Atmosphere และไม่เป็นการบังคับ (ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์, 2529)

3.2.5 ศาสนาในการอุดมศึกษา

วัดเป็นสถาบันทางศาสนาที่มีบทบาททางการศึกษามาแต่โบราณและเป็นที่ยอมรับนับถือสืบเนื่องกันมาด้วย วัดมีกระจายอยู่ทั่วประเทศและเป็นสถานศึกษา โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ตามความถนัดความเชี่ยวชาญของพระผู้สอน ดังนั้น ประชาชนในท้องถิ่นย่อมรู้ดีว่าวัดใดมีชื่อเสียง เก่งทางวิชาการสาขาใด ชาวบ้านก็จะนำตัวเองบ้าง บุตรหลานบ้างไปฝากให้พระช่วยสอนวิชาให้ ผู้เรียนก็จะกลายเป็นศิษย์วัดคอยปรนนิบัติพระไปพร้อมกัน สถานที่จัดการเรียนการสอนได้แก่ หอฉันท์ หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ และกุฏิ เป็นต้น ส่วนวิชาที่เรียนก็มีการสอนศีลธรรม ศาสนา อ่านเขียน และคิดเลขอย่างง่าย ไม่มีการสอนวิชาสามัญ หรืออาจจะมีบ้างแต่ก็น้อยมาก ผลการจัดการศึกษามุ่งเน้นเนื้อหาเพื่อส่งเสริมพลังทางด้านวัฒนธรรมและสถาบันของสังคม กล่าวคือ ยึดถือปรัชญาการศึกษา ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรม จรรยา ศาสนา และแบบธรรมเนียมของชนชั้นปกครอง (ศุภนิตย์ วัฒนธาดา, 2520)

ชาติไทย มีพุทธศาสนาเป็นมรดกที่สำคัญอย่างยิ่งที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมายังชนรุ่นหลัง โดยผ่านกระบวนการสั่งสม ถ่ายทอดและพัฒนาในแต่ละยุคสมัย ทั้งในด้านวิถีการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาในการทำมาหากิน การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ความ

เชื้อประเพณี และศิลปกรรมแขนงต่างๆ ดังนั้น วัดในพระพุทธศาสนาจึงเป็นศูนย์กลางเพื่อการพัฒนาเยาวชนของชาติสืบมาตลอดในประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน องค์การ ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของสังคมไทย คือ บ้าน วัด และโรงเรียน (บวร) ได้มีความผูกพันและเอื้อเพื่อสงเคราะห์ซึ่งกันและกันมาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย กล่าวได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมของชาวพุทธโดยแท้ (พรชูลี อาชวอำรุง, 2541)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันการศึกษาขั้นสูงของคณะสงฆ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ.2432 มีชื่อเดิมว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" และมีพระบรมราชโองการเปลี่ยนนามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2439 โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติของพระองค์สืบไป การเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังหาเป็นอันนับว่าบริบูรณ์แท้ไม่ เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในขั้นต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงขึ้นสองสถาน สถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกาย ให้ตั้งที่วัดบวรนิเวศวรวิหาร พระอารามหลวง พระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกสถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวงนี้ มีนามว่า "มหาธาตุวิทยาลัย"

เมื่อเริ่มการจัดการศึกษา เพื่อสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาบุคลากรของประเทศให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีความสามารถในการรักษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น พระพิมลธรรม (ซ้อย ฐานทัตตมหาเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในสมัยนั้นจึงจัดประชุมพระเถระฝ่ายมหานิกาย จำนวน 57 รูป เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2490 และประกาศให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินการจัดการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงในระดับมหาวิทยาลัย เปิดสอนระดับปริญญาตรี คณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2490 และมีพัฒนาการตามลำดับ

พ.ศ. 2500 ปรับเปลี่ยนระบบการวัดผลมาเป็นระบบหน่วยกิต

พ.ศ. 2505 เปิดสอนคณะครุศาสตร์

พ.ศ. 2506 เปิดสอนหลักสูตรแผนกอบรมครูศาสนศึกษา ระดับ

ประกาศนียบัตรและเปิดสอน คณะเอเชียอาคเนย์และเปลี่ยนเป็นคณะมนุษยศาสตร์ศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2516

พ.ศ. 2512 ปรับหลักสูตรแผนกอบรมครูศาสนศึกษาเป็นวิทยาลัยครูศาสนศึกษาและปรับเปลี่ยนหน่วยกิตเป็น 200 หน่วยกิต

พ.ศ. 2521 เริ่มขยายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค เริ่มตั้งวิทยาเขตแห่งแรกที่ จังหวัดหนองคาย และได้ขยายไปยังจังหวัดอื่นๆ ที่มีความพร้อมด้านบุคลากร งบประมาณ อาคารสถานที่ ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมีวิทยาเขตในกำกับดูแล ทั่วประเทศ 10 แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ 4 แห่ง และศูนย์การศึกษา 1 แห่ง

พ.ศ. 2526 มหาวิทยาลัยได้ปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรีใหม่ โดยลดจำนวนหน่วยกิตจาก 200 หน่วยกิต ให้เหลือเพียง 150 หน่วยกิต และปรับเป็นคณะ 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

พ.ศ. 2535 คณะกรรมการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน ได้ออกระเบียบคณะกรรมการศึกษาของสงฆ์ว่าด้วยการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2535 โดยมหาวิทยาลัยสามารถจัดการศึกษาและการบริหารให้เป็นไปตามระบบสากล

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ส่งผลให้มหาวิทยาลัย มีพระราชบัญญัติรับรองสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐบาลและเป็นนิติบุคคลที่ไม่เป็นส่วนราชการและไม่เป็นรัฐวิสาหกิจ เน้นจัดการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา (ประวัติมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เมื่อพุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
- 2) เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
- 3) เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ให้สร้างวิทยาลัยขึ้น โดยพระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ผู้เป็นที่มาแห่งนาม มหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2488 เรียกนามมหามกุฏราชวิทยาลัยว่า สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. 2489 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ นายกรัฐมนตรี มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงประกาศใช้ระเบียบและหลักสูตรของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยและเปิดการอบรมการศึกษาแก่ภิกษุสามเณร โดยจัดเป็นหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์ 4 ปี และเปิดเรียนในปีนี้เป็นครั้งแรก

พ.ศ. 2490 เปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ คือกำหนดไว้ว่าผู้ศึกษาจะต้องผ่านการศึกษาระดับเตรียมศาสนศาสตร์ ปีที่ 1-2 ก่อนแล้วจึงเข้าศึกษาในชั้นปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต ปีที่ 1 ได้

พ.ศ. 2493 เปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ คือ กำหนดไว้ว่าผู้ศึกษาจะต้องผ่านชั้นนุปศึกษา (สมัยนั้นเรียกว่าชั้นมูล) 1 ปี ก่อน จากนั้นก็เข้าศึกษาเตรียมศาสนศาสตร์ 2 ปี แล้วจึงเข้าศึกษาในชั้นปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต ปีที่ 1 ใช้เวลาศึกษาภาควิชาการรวม 7 ปี กับจะต้องรับการอบรมพิเศษและค้นคว้าอีก 1 ปี รวมทั้งสิ้น 8 ปี จึงจะมีสิทธิรับปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต (ศ.บ.)

พ.ศ. 2498 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เสด็จทรงวางศิลาฤกษ์ อาคารเรียนสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งใช้เป็นอาคารเรียนในปัจจุบัน

พ.ศ. 2511 ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต 4 ปี เป็นระบบหน่วยกิต

พ.ศ. 2512 มีคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ให้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2513 ได้เปิดการศึกษาครบ 4 คณะ คือ คณะศาสนาและปรัชญา คณะสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์

พ.ศ. 2527 สภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2527 ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต จากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า ศาสนศาสตร์บัณฑิต ใช้อักษรย่อว่า ศน.บ.

พ.ศ. 2530 เปิดการศึกษาชั้นปริญญาโท เรียกว่า บัณฑิตวิทยาลัย ขึ้นเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2530 มี 2 คณะ คือ คณะพุทธศาสนาและปรัชญา และคณะพุทธศาสนนิเทศ

พ.ศ.2540 ประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รับรองสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับรัฐบาลและเป็นนิติบุคคลที่ไม่เป็นส่วนราชการ

3.3 การประกันคุณภาพทางการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้สถานศึกษาทุก
แห่งต้องดำเนินการเกี่ยวกับการประกันคุณภาพทางการศึกษาไว้ในหมวด 6 มาตรฐานและการ
ประกันคุณภาพการศึกษา ตั้งแต่ มาตราที่ 47 – 51 ดังนี้

มาตรา 47 ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและ
มาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วยระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกัน
คุณภาพภายนอก ระบบหลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา

มาตรา 48 ให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และให้ถือว่า
การประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่าง
ต่อเนื่อง

มาตรา 49 ให้มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา มี
ฐานะเป็นองค์การมหาชนทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์วิธีการประเมินคุณภาพภายนอก และทำการ
ประเมินผลการจัดการศึกษา

ให้มีการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อยหนึ่งครั้ง
ในทุกห้าปีนับตั้งแต่การประเมินครั้งสุดท้าย และเสนอผลการประเมินต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและ
สาธารณชน

มาตรา 50 ให้สถานศึกษาจัดเตรียมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้อง
กับสถานศึกษา ตลอดจนให้บุคลากร คณะกรรมการของสถานศึกษา รวมทั้งผู้ปกครองและผู้ที่มี
ส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่พิจารณาเห็นว่าเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ
ภารกิจของสถานศึกษา ตามคำร้องขอของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพ
การศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่สำนักงานดังกล่าวรับรองที่ทำการประเมินคุณภาพ
ภายนอกของสถานศึกษานั้น

มาตรา 51 ในกรณีที่ผลการประเมินภายนอกของสถานศึกษาใดไม่ได้ตาม
มาตรฐานที่กำหนด ให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา จัดทำ
ข้อเสนอแนะการปรับปรุงแก้ไขต่อหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อให้สถานศึกษาปรับปรุงแก้ไขภายใน
ระยะเวลาที่กำหนด หากมิได้ดำเนินการดังกล่าวให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมิน
คุณภาพการศึกษารายงานต่อคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือคณะกรรมการการ
อุดมศึกษาเพื่อดำเนินการให้มีการปรับปรุงแก้ไข

การประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง การบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรมตามภารกิจปกติของสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการสร้างความมั่นใจให้ผู้รับบริการทางการศึกษาโดยตรงได้แก่ ผู้เรียนและผู้ปกครอง และผู้รับบริการทางอ้อม ได้แก่ สถานประกอบการ ประชาชน และสังคมโดยรวม การประกันคุณภาพมีแนวคิดอยู่บนพื้นฐานของการ "ป้องกัน" ไม่ให้เกิดการทำงานที่ไม่มีประสิทธิภาพและผลผลิตไม่มีคุณภาพ (นงราม เศรษฐพานิชและคณะ, 2543)

โดยที่สถาบันการศึกษามีอิสระในการดำเนินงาน และการตัดสินใจในการบริหารงานสูงขึ้น มีความร่วมมือกับหน่วยงานหลากหลายขึ้น สถาบันการศึกษาจึงมีความรับผิดชอบที่จะต้องแสดงให้เห็นประจักษ์แก่สังคมว่าได้ใช้อำนาจหน้าที่ และควมมีอิสระในการบริหารงานไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ควรแก่ทรัพยากรที่ได้รับจากแหล่งต่าง ๆ และเป็นประโยชน์แก่สังคมตามภารกิจที่ได้รับมอบหมาย นั่นคือ ความสามารถตรวจสอบได้ (Accountability) ที่จำเป็นต้องมีความคู่ไปพร้อมกับอิสระในการบริหารงาน (อมรวิทย์ นาครทรรพ, 2540)

แนวคิดเกี่ยวกับระบบการประกันคุณภาพทางการศึกษา ได้มีการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพทางการศึกษา โดยมีการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน (นงราม เศรษฐพานิชและคณะ, 2543)

1. การควบคุมคุณภาพ เป็นการกำหนดมาตรฐานคุณภาพ และการพัฒนาสถานศึกษาให้เข้าสู่มาตรฐาน
2. การตรวจสอบคุณภาพ เป็นการตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด
3. การประเมินคุณภาพ เป็นการประเมินคุณภาพของสถานศึกษา โดยหน่วยงานที่กำกับดูแลในเขตพื้นที่ และหน่วยงานต้นสังกัดในส่วนกลาง ซึ่งถึงแม้จะเป็นบุคคลภายนอก แต่ก็ยังถือว่าเป็นการประเมินภายใน เพราะดำเนินการโดยหน่วยงานที่อยู่ในสายการบริหารของสถานศึกษา ซึ่งจะดำเนินการตรวจเยี่ยมและประเมินสถานศึกษาเป็นระยะ ๆ ตามที่กำหนดโดยหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อให้ความช่วยเหลือ และส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษามีการพัฒนาคุณภาพอันเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนรับการประเมินภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ซึ่งเป็นองค์การมหาชน

การตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลการอุดมศึกษา

การตรวจสอบ หมายถึง การค้นหาความผิดพลาดของการดำเนินงาน หรือ ผลงาน

การประเมินผล หมายถึง กระบวนการที่มุ่งหาคำตอบว่านโยบาย แผนงาน โครงการว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยการศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ และผลระหว่างนโยบาย แผนงาน โครงการกับผลลัพธ์และผลกระทบเป็นอย่างไร

หลักการปฏิบัติ มีดังนี้

1. สถาบันอุดมศึกษา มีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อผู้เรียน สาธารณชน และสังคมของประเทศ จึงต้องพัฒนาระบบการตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล การดำเนินงานของตน บนพื้นฐานของควมมีอิสระในการปกครองตนเอง ควมมีอิสระและควมคล่องตัวในการดำเนินงาน ควมเป็นเลิศทางวิชาการ ควมมีเสรีภาพทางวิชาการ มีการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพและมาตรฐานการอุดมศึกษา และได้รับการจัดสรรงบประมาณแบบหมวดเงินอุดหนุนทั่วไป

2. สถาบันอุดมศึกษาทุกแห่ง จะได้รับการตรวจสอบ ติดตามและประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพการใช้จ่ายงบประมาณ และการดำเนินงานจากองค์การอิสระจากภายนอกอย่างต่อเนื่อง

3. สถาบันอุดมศึกษาทุกแห่ง ต้องนำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการอุดมศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น (พรชูลี อชาวจำรุงและคณะ, 2543; Davis and Morral, 1974)

มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งหรือชุมชนของความรู้หรือปัญญา เครื่องบ่งชี้คุณภาพทางวิชาการก็ต้องวางอยู่บนรากฐานความรู้ มีทั้งทางตรง และทางอ้อม และทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ประกอบด้วย คุณภาพผลผลิต บัณฑิต, ผลงานวิจัย คุณภาพงานบริการ คุณภาพการศึกษา และคุณภาพอาจารย์ บรรยากาศทางวิชาการ และบรรยากาศในมหาวิทยาลัย (อดุลย์วิริยเวชกุล, 2541) กล่าวโดยสรุปดังนี้

คุณภาพผลผลิต ผลผลิตของมหาวิทยาลัยที่แสดงถึงคุณภาพของแหล่งความรู้ หรือแหล่งวิชาการ ได้แก่

บัณฑิต คุณภาพของบัณฑิตเป็นเครื่องชี้คุณภาพของมหาวิทยาลัย บัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถสูง เมื่อออกมาประกอบวิชาชีพ ปฏิบัติการหรือสร้างผลงานให้ประจักษ์ย่อมแสดงถึงคุณภาพทางวิชาการของมหาวิทยาลัย

ผลงานวิจัย การวิจัยมุ่งเน้นเพื่อการค้นพบ หรือการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง หรือเรื่องเฉพาะทางในแนวลึกเป็นสำคัญ โดยการตีพิมพ์ในวารสารที่ยอมรับกันในนานาชาติ รางวัลที่ให้แก่ผลงานวิจัย หรือแก่นักวิจัยที่ค้นพบ ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ นอกจากนี้กำลังทรัพย์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งของการวิจัย นักวิจัยสามารถหาทุนได้จากแหล่งทุนภายนอก โดยเฉพาะแหล่งทุน นานาชาติ ที่มีการแข่งขันสูง จึงสะท้อนให้เห็นคุณภาพของงานวิจัยด้วย

คุณภาพงานบริการ หมายถึงงานบริการทั้งปวงที่ต้องการใช้ความรู้เป็นฐานในการให้บริการ

คุณภาพการศึกษาและคุณภาพอาจารย์ ความรู้ความสามารถและคุณภาพในเชิงการสอนย่อมดึงดูดนิสิตนักศึกษาเข้าสู่สถาบัน เช่นเดียวกับนักวิชาการที่มีชื่อเสียงในด้านการศึกษาย่อมดึงดูดนิสิต นักศึกษาระดับบัณฑิตมาสู่สถาบันเช่นกัน นอกจากนี้สิ่งไม่ควรคำนึงในเรื่องระบบ และโครงสร้างของสถาบันอุดมศึกษา ที่ต้องเอื้ออำนวยในการปฏิบัติงานของอาจารย์ เพราะอาจารย์ที่มีคุณภาพย่อมเลือกที่จะไปทำงานในสถาบันอุดมศึกษาอื่น หรือในอาชีพอื่นอันจะส่งผลให้เกิดภาวะสมองไหล หรือขาดอาจารย์ที่มีคุณภาพ

บรรยากาศทางวิชาการ เป็นปัจจัยส่งเสริมหรือต่อต้านในสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ ความรู้ ความสามารถสูง มีประสบการณ์ มีความรับผิดชอบ มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ การแลกเปลี่ยน ได้เถียงเพื่อให้เกิดความหลากหลายในแนวความคิด เพื่อการสร้างสติปัญญา นอกจากนี้มีระบบสารสนเทศ และห้องสมุดที่ดี เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องแสดงคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษา

บรรยากาศในมหาวิทยาลัย เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและประเพณีของมหาวิทยาลัย การที่มีนิสิตนักศึกษาที่มีคุณภาพมาจากชาติต่าง ๆ มีกิจกรรมด้านสังคม ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา การดนตรี มีชมรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งในด้านการส่งเสริมสติปัญญา และศิลปวัฒนธรรม เหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงถึงบรรยากาศที่ดีในมหาวิทยาลัย และแสดงคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษา

การประกันคุณภาพทางวิชาการ เป็นหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาในการจัดทำโครงสร้าง และระบบการประกันคุณภาพภายใน นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง การมีข้อบังคับ หรือระเบียบที่กำหนดมาตรฐานการประกันคุณภาพในเรื่องต่าง ๆ เช่น อัตราส่วนนิสิตนักศึกษาต่ออาจารย์ การเรียนการสอนที่เน้นการค้นคว้าด้วยตนเอง ได้แก่ การสัมมนา อภิปราย กลุ่มย่อย การเขียนรายงาน การทำวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา การสอบวิทยานิพนธ์ โดยให้มีกรรมการที่เป็นบุคคลภายนอกมหาวิทยาลัยหรือนอกประเทศ การกำหนดให้มีมาตรฐานของ

โครงสร้างพื้นฐาน เช่นวารสาร ตำรา ฐานข้อมูล และการบริการสารสนเทศอื่น ๆ การกำหนดให้สามารถเข้าค้นข้อมูล และฐานข้อมูลประเภทต่าง ๆ โดยเทคโนโลยีสมัยใหม่ และการได้มาซึ่งเอกสารต้นฉบับอย่างรวดเร็ว การกำหนดให้เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ ในสายที่ไม่ใช่ภาษาไทย เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการประกันคุณภาพทางวิชาการเบื้องต้นภายในสถาบันอุดมศึกษานั้น ๆ มหาวิทยาลัยอาจกำหนดให้มีองค์การ หรือคณะกรรมการภายใน มีหน้าที่รับผิดชอบการประกันคุณภาพทางวิชาการโดยตรง เพื่อให้เกิดความมั่นใจในขบวนการขั้นต่าง ๆ เหล่านี้ได้ ดังนั้นการบริหารจัดการภายในเพื่อประกันคุณภาพทางวิชาการภายในของสถาบันอุดมศึกษาควรมีขอบเขตครอบคลุม (อดุลย์ วิริยเวชกุล, 2541)

1. กลไกเพื่อการสร้างมาตรฐานและข้อกำหนดคุณภาพ (Quality Standard and Guidelines) ของสถาบัน ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน (เช่น ระบบห้องสมุด และสารสนเทศ ไลตัทศนอุปกรณ์ ห้องปฏิบัติการ), ระบบการบริหารการศึกษา รวมทั้งระบบการเรียนการสอน, ระบบการประเมินผลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิชาการ (เช่น การสอน, วิทยานิพนธ์)

2. กลไกสำหรับการประเมินและตรวจสอบคุณภาพ (Quality Assessment and Quality Audit) พึ่งมีข้อกำหนดให้สามารถเื้ออำนวยการให้มีการประเมิน และตรวจสอบจากบุคคล หรือ กลุ่มบุคคล หรือองค์การภายนอก ที่มีได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบันอุดมศึกษานั้น

3. กลไกการประกันคุณภาพ (Quality Assurance) เพื่อให้ความมั่นใจว่าได้คุณภาพตามที่ได้ตั้งมาตรฐานหรือข้อกำหนด โดยเฉพาะเมื่อได้ทำการประเมินและตรวจสอบแล้วว่า เรื่องหรือกิจกรรมนั้น ๆ ยังไม่ถึงระดับที่ได้ตั้งไว้ จะต้องมีขบวนการและวิธีการแก้ไขให้ได้มาตรฐานที่ตั้งไว้ชัดเจน และมีความมั่นใจในความสำเร็จของการปรับปรุงแก้ไขนั้น

อนึ่ง จะต้องคำนึงเสมอว่าการอุดมศึกษามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน ดังนั้น กลไกทั้งสามประการนั้น จะต้องมีความคล่องตัว และเื้ออำนวยการให้สามารถปรับเปลี่ยนได้รวดเร็ว เพื่อคงศักยภาพความได้เปรียบในเชิงแข่งขันในด้านนี้ ที่มีความเข้มข้น และรุนแรงในปัจจุบัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

4.1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

คำว่า คุณธรรมและจริยธรรม มีความหมายที่ใกล้เคียงกันมาก จึงมักจะมิผู้ใช้คำสองคำนี้ไปด้วยกันเป็นคุณธรรมและจริยธรรม แต่คำสองคำนี้มีความแตกต่างกันซึ่งมีนักจิตวิทยา นักปรัชญา นักการศาสนาและนักการศึกษา ได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้มากมาย

คำว่า คุณธรรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า virtue มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้
 อริสโตเติล (Aristotle) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า เป็นสภาวะจิตใจที่
 มั่นคงซึ่งแสดงตัวเองออกมาในรูปของการกระทำที่จงใจ และอยู่ระหว่างกลางความสัมพันธ์ ซึ่ง
 กำหนดโดยเหตุผลคือ บุคคลผู้มีปัญญาด้านปฏิบัติอาจกำหนดคุณธรรมได้

Good (1973) ให้ความหมายว่า “คุณธรรม หมายถึง ระบบของหลักการที่
 ถูกหรือผิด ที่เป็นจริงหรืออุดมคติ

Barnhart (1967) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง ระบบของ
 แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติที่ดี

มานิต มานิตเจริญ (2519) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง ความงาม ความ
 ดี หรือธรรมแห่งความดี

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524) อธิบายว่า คุณธรรมเป็นลักษณะความรู้สึกนึก
 คิดทางจิตใจ จริยธรรมเป็นลักษณะการแสดงออกของร่างกาย

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525) ได้อธิบายว่า คุณธรรม หมายถึง ความงาม
 ความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่า เป็นการทำความดี
 หรือเป็นพฤติกรรมที่ดี ซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความ
 เกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กและรักเพื่อนมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

สาโรช บัวศรี (2526) ได้จัดคุณธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรม โดย
 อธิบายจริยธรรมในความหมายอย่างแคบว่าหมายถึง ศีลธรรมประการหนึ่งและคุณธรรมอีก
 ประการหนึ่ง

ประภาศรี สีหอำไพ (2535) กล่าวว่า คุณธรรม (Moral) คือหลักธรรม
 จริยาที่สร้างความรู้สึกรับผิดชอบชีวิตในทางศีลธรรม มีคุณงามความดีภายในจิตใจอยู่ในขั้นสมบูรณ์
 จนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข ความยินดี การกระทำที่ดีย่อมมีผลผลิตของความดีคือ ความชื่นชม
 ยกย่อง ในขณะที่ทำความช่วยเหลือนำความเจ็บปวดมาให้ การเป็นผู้มีคุณธรรมคือ การปฏิบัติ
 อยู่ในกรอบที่ตั้งงาม ความเข้าใจในเรื่องการกระทำดีมีคุณธรรมเป็นเกณฑ์สากล ที่ตรงกันเช่น การ
 ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น สภาพการณ์ของการกระทำ
 ความดีคือ ความเหมาะสมความควรต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่าง
 เหมาะสมด้วยหลักธรรมจริยาที่สามารถจำแนกความถูกผิด สามารถสั่งสอนอบรมให้ปฏิบัติตาม
 มาตรฐานของพฤติกรรมที่ถูกต้อง มีสติสัมปชัญญะ รับผิดชอบชีวิตทำตามท่วงคลองธรรม มี
 จิตใจลักษณะนิสัยหรือความตั้งใจที่ตั้งงาม

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึง สภาพ คุณงามความดี ซึ่งสอดคล้องกับ ทิศนา แคมมณี (2542) ที่กล่าวว่า คุณธรรมคือคุณลักษณะ หรือสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางถูกต้อง ดีงาม ซึ่งเป็นภาวะนามอยู่ในจิตใจ และ อภิญา มานะโรจน์ (2539) ที่ให้ความหมายคุณธรรมว่า หมายถึง หลักของความดีงาม แห่งการประพฤติตน และลักษณะอุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของบุคคลเป็นเวลานาน มีคุณค่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ยึดถือและปฏิบัติตามอันนำมาซึ่งความเจริญของตนเองและสังคม ซึ่งคุณธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้นเกิดจากการอบรมและปลูกฝัง

"จริยธรรม" เป็นคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นใหม่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า Moral คำว่า Moral หรือ Philosophy หมายถึง ความประพฤติที่แสดงออก ภายนอกที่เป็นความสัมพันธ์ของหมู่มนุษย์ ไม่เน้นด้านจิตใจ ดังนั้นจะไม่คลุมหลักศาสนาที่เน้น ด้านจิตใจ จึงมีศัพท์ที่เน้นด้านจิตใจ คือคำว่า คุณธรรมมาเสริม ปัจจุบันจึงใช้คู่กันว่า คุณธรรม และจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ลักษณะทาง สังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่างๆ ด้วยซึ่งมี คุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งใน 2 ประเภทคือ เป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสังคมนั้น หรืออีกประเภทคือ ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคม เป็นการกระทำที่ สังคมลงโทษ ซึ่งผู้มีจริยธรรมสูงคือ ผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมากและประเภท หลังน้อย

พระเทพเวที (2532) อธิบายว่า จริยธรรม ในทางนามธรรมหมายถึงการ ดำเนินชีวิต ในภาษาไทยใช้ในความหมายที่แคบกว่าความหมายเดิมคือ หมายถึงความประพฤติ ซึ่งหมายถึง การแสดงออกภายนอกของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม ดังนั้น จริยธรรม หมายถึงการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

ประภาศรี สีหอำไพ (2535) กล่าวว่า จริยธรรมหมายถึง หลักความประพฤติ ที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัย ให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทาง จริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิต อย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรม ของบุคคล ที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงามอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น้อมนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความควรในการ ปฏิบัติตน เพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น มีคุณธรรมและ มโนธรรม ที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดี โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึง ประสงค์

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2538) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ความดีงาม สิ่ง
 ควรประพฤติ (ไม่รวมความชั่วที่ควรประพฤติ) เป็นหลักสำหรับให้คนเรายึดถือในการปฏิบัติตน
 จริยธรรม ตัดสินให้คนเราเป็นคนดี มีความประพฤติดี และเว้นชั่ว

ขณะที่ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า "จริยธรรม" หมายถึง
 ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

จากความหมายต่างๆ ข้างต้น เกี่ยวกับ "จริยธรรม" และ "คุณธรรม" เห็นได้ว่าทั้ง
 สองคำนี้มีความหมายแตกต่างกัน แต่พบว่าคุณธรรมและจริยธรรมมักจะใช้ปนกันในความหมายที่
 คล้ายกันในขณะที่คำว่า "จริยธรรม" จะมีความหมายไปในลักษณะของรูปธรรม คือ การประพฤติ
 ปฏิบัติ "คุณธรรม" ก็มีความหมายในทางนามธรรม คือ เป็นสภาพหรือสภาวะของคุณงามความดี
 ที่อยู่ใฝ่จิตใจมนุษย์ "คุณธรรม" ตามนิยามของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) หมายถึงคุณความดีซึ่ง
 อาจดำรงอยู่ชั่ววันจันทร์ ส่วน "จริยธรรม" หมายถึงมาตรฐานหรือกฎเกณฑ์สำหรับความประพฤติ
 ตลอดจนพฤติกรรม คุณธรรมเป็นความดีโดยตัวเองที่จะอยู่เป็นความดีได้ทุกสมัยไม่ว่าเกิดการ
 เปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจเพียงใดคุณความดีที่ยกย่องนับถือจึงอาจคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง
 แต่เมื่อแปรสภาพพฤติกรรมแล้วก็ต้องประยุกต์เอาเองว่าจะกระทำการในสถานการณ์ใดจึงจะ
 สอดคล้องกับหลักความดีนั้น

การกล่าวถึงสิ่งที่ควรประพฤติมักมีการใช้คำสองคำนี้คู่กันเป็นคุณธรรมและ
 จริยธรรม สำหรับการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้คำว่าคุณธรรม และใช้ในความหมายถึงคุณความดี สภาวะ
 ภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงามสะท้อนออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ถูกต้อง
 ตามศีลธรรม และ/หรือ จริยธรรม เพื่อต้องการเน้นถึงคุณความดีที่มีอยู่ในตัวของนิสิตนักศึกษาที่
 ติดตัวตลอดไป

คุณธรรมระดับบุคคลที่นิสิตนักศึกษาพึงมี

คุณธรรมระดับบุคคลที่นิสิตนักศึกษาพึงมีซึ่งจะเอื้อให้เกิดการรู้จักหน้าที่ และการ
 ปฏิบัติตามภารกิจของหน้าที่นั้นๆ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันจัดเป็นวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพ
 ในการสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวม และการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบ โดย ไกรยุทธ
 ธีรยาศนันท์(2531) ได้จัดคุณธรรมที่เรียงเรียงจากแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากร
 มนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ได้เป็นชุด ๆ รวมทั้งสิ้น 4 ชุด ตามความเกี่ยวเนื่อง
 สัมพันธ์เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ดังนี้

คุณธรรมชุดที่ 1 ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความสามารถพึ่งตนเอง
 และความมีวินัย

คุณธรรมชุดนี้ทำหน้าที่เปรียบเสมือนแรงผลักดันให้คุณคนมีความพยายามที่จะกระทำการใดๆ ให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งความหวังไว้ โดยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคใดๆ ที่เกิดขึ้น ความเพียรหรือความวิริยะอุตสาหะ เป็นปัจจัยให้เกิดความพยายาม และความชำนาญ ในทักษะซึ่งการทำงานจะดำเนินไปได้ด้วยดีต้องอาศัยขันติหรือความอดทนทำให้ความเพียรพยายามเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นต่อไปได้เรื่อยๆ ความขยันหมั่นเพียรและความอดทนเป็นคุณสมบัติที่สื่อการบังคับตนเองให้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ต้องการ อันเป็นการสะท้อนถึงลักษณะของการพึ่งตนเองทั้งในแง่ของกำลังใจและกำลังกายที่จะผลักดันสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ ความสามารถพึ่งตนเองจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งที่ต้องอยู่ควบคู่กับความขยันหมั่นเพียรและความอดทน การที่คุณคนจะปฏิบัติตนตามนัยแห่งความขยันหมั่นเพียร ความอดทน การพึ่งตนเองอย่างสม่าเสมอ คงเส้นคงวาได้จนเป็นนิสัยและเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกได้นั้นจำเป็นต้องเป็นคนที่มีวินัยซึ่งไม่เพียงแต่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบที่ตราเป็นข้อบังคับเท่านั้น แต่ยังรวมถึงระเบียบที่กำหนดอยู่ในใจของตนเองที่ปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบด้วยความตั้งใจจริงและความจริงใจ

คุณธรรมชุดที่ 2 จันทะ ความศรัทธา สัจจะ ความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความกตัญญู

คุณธรรมชุดนี้ทำหน้าที่เสมือนปัจจัยหล่อเลี้ยงให้เกิดแรงผลักดันอันเนื่องมาจากการมีคุณธรรมชุดแรกในตัวบุคคล กล่าวคือ การที่แรงผลักดันจะมีมากมีน้อย จะหดหายไปหรือเพิ่มขึ้นมาย่อมเป็นผลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมมาจากคุณธรรมชุดที่ 2 นี้เป็นสำคัญ ความกระตือรือร้นในความเพียรพยายาม และความอดทนในการต่อสู้กับกิจการต่างๆ นั้นจะรักษาระดับไว้ยากหากบุคคลนั้นไม่มีจันทะในสิ่งที่กำลังทำอยู่ ไม่มีศรัทธาหรือความเลื่อมใสในตัวบุคคลหรือองค์การที่จะได้รับผลพอใจจากการกระทำของตนเอง ถ้าบุคคลขาดสัจจะหรือความตั้งใจจริง ความจริงใจที่ต้องการเห็นผลพวงของความพยายามแห่งตนแล้ว ความเพียรและความอดทนที่จะต่อสู้ต่อไปโดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญกับอุปสรรคอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ในทางงานต่างๆ ย่อมจะรักษาไว้ได้ไม่นานและจะเหือดหายไปในเวลาอันรวดเร็ว ความรับผิดชอบหรือความสำนึกในหน้าที่ของตัวบุคคลก็มีส่วนที่จะรักษาพลังผลักดันในตัวบุคคลในการกระทำกิจที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีในที่สุด ความกตัญญูก็เป็นคุณธรรมที่ทำหน้าที่ในทำนองเดียวกับความสำนึกในหน้าที่ กล่าวคือ การที่คุณคนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ต่อบ้านเกิดเมืองนอนรุนแรงเท่าใด ก็จะมีแรงผลักดันให้กระทำการอันชอบเพื่อที่จะทดแทนบุญคุณผู้มีพระคุณและประเทศมากขึ้นเท่านั้น

คุณธรรมชุดที่ 3 ความมีสติ ความรอบคอบ และความตั้งใจให้ดี

คุณธรรมชุดนี้ทำหน้าที่คอยเหนี่ยวรั้งไม่ให้แรงผลักดันที่ก่อตัวในบุคคลนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่พึงปรารถนาแม้ว่าบุคคลนั้นจะมีความเพียรพยายามที่จะกระทำสำเร็จ เนื่องจากความปรารถนาดีที่มีต่อตัวเองต่อเพื่อนฝูง ต่อองค์กร ต่อส่วนรวมและต่อประเทศชาติ ความมีสติช่วยให้บุคคลยังคิดขั้งใจก่อนที่จะทำการใดหรือไม่ผลิผลลาม ทำการใด ๆ จนกว่าจะได้มีการใช้ปัญญาไขประเด็นต่างๆ ที่มากับงานนั้น ความมีสติจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญเมื่อพิจารณาควบคู่กับคุณธรรมต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงในชุดที่ 1 และชุดที่ 2 ความมีสติในทุกโอกาสจึงมีลักษณะของการกระทำที่รอบคอบ ไตร่ตรองด้วยเหตุผล และดำเนินการตามขั้นตอนตามที่ได้สรุปเอาไว้ ความตั้งใจให้ดีก็คือการคิดที่เป็นกลางปราศจากอคติ มีความเที่ยงตรงในการวินิจฉัย ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้ความมีสติของบุคคลได้มีส่วนร่วมในการคิดค้นประเด็นต่างๆ ที่ควรแก่การพิจารณา และวิเคราะห์หาข้อยุติที่เหมาะสม เพื่อใช้ในการดำเนินงานทำกิจที่พึงกระทำ

คุณธรรมชุดที่ 4 ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อกัน ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่นและความอะลุ่มอล่วย ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

คุณธรรมชุดที่ 4 นี้ทำหน้าที่เป็นปัจจัยสนับสนุนบุคคลให้เปิดโอกาสแก่ผู้อื่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในความสำเร็จของตนเองหรือผลประโยชน์ที่ตนเองได้รับ และเป็นปัจจัยที่สนับสนุนบุคคลให้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อส่วนรวมทั้งในวงแคบระดับครอบครัว และในวงกว้างระดับประเทศ หากปราศจากคุณธรรมต่าง ๆ ในกลุ่มนี้แล้ว บุคคลอาจใช้ความเพียรพยายามและความอดทนที่เกิดขึ้นจากการหล่อเลี้ยงของฉันทะ ของศรัทธา เพื่อสร้างสรรผลประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยไม่ใยดีว่าบุคคลอื่น ๆ จะได้รับความเสียหายมากน้อยเพียงใด หรือโดยไม่สนใจว่าส่วนรวมได้ขาดประโยชน์ไปเนื่องจากการกระทำของตนเอง คุณธรรมในชุดนี้จึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดสามัคคีธรรมในหมู่ผู้ร่วมองค์การเดียวกัน ชุมชนเดียวกัน ชาติเดียวกันนั่นเอง ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ทำให้บุคคลมีส่วนร่วมตระหนักถึงความสำคัญของส่วนรวมและการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม คุณธรรมชุดที่ 4 นี้จึงเป็นคุณธรรมที่คอยเตือนคอยกระตุ้นบุคคลให้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมพร้อม ๆ กับการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนโดยเกื้อกูลกันและกันในรูปแบบต่าง ๆ และโดยไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น

หลักคุณธรรม 9 ประการ ตามรอยพระยุคลบาทที่บุคคลพึงมี

สำนักงาน ก.พ. ได้จัดทำหนังสือชุด "เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท" เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นราชสักการะ และแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสมหามงคลที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 75 พรรษา ในปีพุทธศักราช 2545 หนังสือชุดนี้ประกอบด้วย 10 เล่ม โดยเล่มที่ 10 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับพระราชประวัติโดยย่อ ที่มาของ

หนังสือ และบางข้อความประทับใจในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากผู้ที่ได้เรียนรู้ในหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ส่วนอีก 9 เล่ม ประกอบด้วยพระบรมราโชวาท พระราชดำรัสและบทความเฉลิมพระเกียรติเกี่ยวกับหลักประพฤติปฏิบัติตน 9 ประการ ได้แก่ สติ ปัญญา ความเพียร สุจริต หน้าที่ เสียสละอดทน เมตตา ความถูกต้องเป็นธรรม กตัญญู และเพื่อประชาชน เนื้อหาเป็นเพียงบางส่วนของพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ค้นคว้ารวบรวมจากหลายแห่ง หลายที่ นำมาเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ง่ายต่อการเรียนรู้

หลักประพฤติปฏิบัติที่สะท้อนจากพระราชดำรัส พระบรมราโชวาท พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น แท้ที่จริงมีมากมายเกินกว่าจะคณานับได้ การคัดเลือกคุณธรรม 9 ประการมาศึกษาในที่นี้ จึงเป็นส่วนเสี้ยวเล็กน้อยของต้นแบบอันยิ่งใหญ่และประเสริฐสุดของแผ่นดิน หากนิสิตนักศึกษาผู้ใดสามารถน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติตามได้ไม่ว่าหลักการใด ย่อมส่งผลดีทั้งต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ โดยรวม สมตามเจตนารมณ์ ของการ “การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท”

การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณธรรมในนิสิตนักศึกษาไทย ผู้วิจัยได้สกัดสาระสำคัญจากหนังสือ “เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เล่ม 1 ถึง เล่ม 9 จัดทำเป็นแบบประเมินคุณธรรมในนิสิตนักศึกษา โดยใช้หลักการของ Rubric Scoring เพื่อศึกษาสภาพคุณธรรมในนิสิตนักศึกษาไทย

4.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ชุมศรี ชำนาญพุด (2536) กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมไว้ 3 ทฤษฎีโดยสรุปได้ดังนี้

ซิกมันด์ ฟรอยด์ เชื่อว่าคุณธรรมจริยธรรมของบุคคล เกิดจากแรงขับพื้นฐานของบุคคลในสองจิตในสำนึก หรือสองจิตใต้สำนึก และพัฒนาตามกฎเกณฑ์ และค่านิยมทางสังคม แสดงเป็นพฤติกรรมโดยในวัยเด็กจะพัฒนาบุคลิกภาพ ลักษณะค่านิยม และมาตรฐานคุณธรรมจริยธรรมจากบิดา มารดา และบุคคลใกล้ชิด โดยการเลียนแบบและยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติ ถ้าพฤติกรรมใดขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ทางสังคม จะทำให้บุคคลเกิดความขัดแย้งในใจ ไม่สบายใจ เป็นการลงโทษตนเอง ทำให้บุคคลไม่ประพฤติเช่นนี้อีก จึงเชื่อในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ว่าสามารถนำมาอธิบายทัศนคติเชิงคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมเชิงคุณธรรมจริยธรรม และบุคคลเชิงคุณธรรม จริยธรรมได้ดี แต่อธิบายพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมของเด็กได้ไม่ชัดเจนนัก

แบนดูราเชื่อว่า การพัฒนาทางคุณธรรมจริยธรรมเป็นการพัฒนาของจิตใจ และพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งเป็นผลจากความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมตามกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมของสังคม โดยสิ่งแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันและประสบการณ์ที่ได้รับจากการแสดงพฤติกรรมนั้นๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้และมีผลต่อการตัดสินใจเลือกแสดงพฤติกรรมในครั้งต่อไป ซึ่งการเรียนรู้อาจเกิดจากประสบการณ์โดยตรงหรือสังเกตจากตัวแบบ ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบเหล่านี้คือ สิ่งที่เรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ ความเชื่อ การควบคุมพฤติกรรมด้านความคิด คุณธรรมจริยธรรม และการบังคับตนเอง

เพียเจต์ เชื่อว่าพัฒนาการทางปัญญาเกิดเป็นอันดับตามอายุ จากขั้นที่ใช้ภาษาไม่ได้ จนถึงขั้นการสามารถคิดอย่างมีเหตุผล มีหลักการเป็นนามธรรมได้ เมื่อบุคคลโตขึ้น คุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจะเริ่มแสดงตัวเด่นชัดขึ้นตามลำดับ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมจะยึดหลักของความยุติธรรม การเคารพต่อกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ของสังคม พีเจต์แบ่งขั้นการพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ 3 ขั้นคือ

ขั้นก่อนจริยธรรม เป็นขั้นที่เด็กปฏิบัติตามสิ่ง เชื่อคำสั่งโดยเฉพาะพ่อแม่ ไม่มีข้อโต้แย้ง และทำตามผู้อื่น จะเริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ

ขั้นยึดถือคำสั่ง เด็กจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆ และปฏิบัติตามคำสั่งเฉพาะกลัวการถูกลงโทษ จะพบในเด็กอายุระหว่าง 4-8 ปี

ขั้นยึดหลักแห่งตน จะมีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเป็นของตนเอง รับผิดชอบในพฤติกรรมต่างๆ ของตน ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์โดยมุ่งหวังการได้รางวัลหรือสิ่งตอบแทน จะพบในช่วงอายุ 8-12 ปี

โคลเบอร์กได้ศึกษาพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทฤษฎีของพีเจต์ โคลเบอร์กเชื่อว่า พัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมเป็นผลจากการพัฒนาการของโครงสร้างพุทธิปัญญา โดยให้คำจำกัดความของจริยธรรมว่า เป็นความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับความถูกผิด และเกิดขึ้นจากกระบวนการทางความคิดอย่างมีเหตุผลซึ่งต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญา โคลเบอร์กพบว่าส่วนมากการพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กจะไม่ถึงขั้นสูงสุดในอายุ 10 ปี แต่จะมีการพัฒนาขึ้นอีกหลายขั้นจากอายุ 11-25 ปี การใช้เหตุผลเพื่อการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จะแสดงให้เห็นถึงความเจริญของจิตใจของบุคคล การใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมจริยธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการใช้เหตุผลที่ลึก

ยุ่งยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นตามลำดับของวุฒิทางปัญญา และได้แบ่งขั้นพัฒนาการทางคุณธรรม จริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรม คือ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ บุคคลจะตอบสนองต่อกฎเกณฑ์ซึ่งผู้มีอำนาจทางกายเหนือตนเองกำหนดขึ้น จะตัดสินใจเลือกแสดงพฤติกรรมที่เป็นหลักต่อตนเองโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น จะพบในเด็ก 2-10 ปี

ระดับที่ 2 ระดับมีจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ บุคคลปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่ตนเองอยู่ ตามความคาดหวังของครอบครัวและสังคม โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น ขณะนั้นหรือภายหลังก็ตามจะพบในวัยรุ่นอายุ 10-16 ปี

ระดับที่ 3 ระดับมีจริยธรรมเหนือกฎเกณฑ์หรือมีจริยธรรมของตนเอง ระดับนี้บุคคลตัดสินใจขัดแย้งของตนเองโดยใช้ความคิดไตร่ตรอง อาศัยค่านิยมที่ตนเชื่อและยึดถือเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจจะปฏิบัติตามสิ่งที่สำคัญมากกว่าโดยมีกฎเกณฑ์ของตนเอง ซึ่งพัฒนามาจากกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นจริยธรรมที่เป็นที่ยอมรับทั่วไป

ตามทัศนคติของโคลเบอร์ก เหตุผลเชิงจริยธรรมแต่ละขั้น เป็นผลจากการพัฒนาการเรียนรู้ซึ่งต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญาได้ 4 ลักษณะ คือ

1. พัฒนาการทางจริยธรรม จะมีลำดับโดยเริ่มจากขั้นต่ำสุดถึงขั้นสูงสุด โดยไม่มีการย้อนกลับหรือข้ามขั้น
2. พัฒนาการทางจริยธรรม มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางปัญญา
3. พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการมนุษย์กับการเรียนรู้ทางสังคม
4. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความเป็นสากล

การศึกษาจริยธรรมที่ครอบคลุมสาระสำคัญทั้งหมด จึงต้องอยู่บนพื้นฐานของ ทฤษฎีทางจริยธรรมทั้งสามที่กล่าวคือ

ประสบการณ์ทางสังคมหรือการเรียนรู้ทางสังคมมีความสำคัญต่อการกำเนิดและ พัฒนาการทางจริยธรรม

บุคคลที่มีประสบการณ์ทางสังคมที่คล้ายคลึงกันอาจมีจริยธรรมที่คล้ายคลึงกันได้ บุคคลที่มีระดับสติปัญญาที่แตกต่างกัน จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมที่แตกต่าง กันได้ ถึงแม้จะมีประสบการณ์ทางสังคมที่เหมือนกันก็ตาม

4.3 ความจำเป็นและความสำคัญในการพัฒนาคุณธรรม

ปัจจุบันนี้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก ดังจะเห็นได้จากข่าวในหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ข่าวการฉกชิงวิ่งราว ปล้นฆ่า ช่มชู้ ทางขู้สาว และอื่นๆ อีกมาก จากการวิเคราะห์สาเหตุเกิดจาก ความยากจน ขาดคุณธรรม จริยธรรม ขาดจิตสำนึกในความเป็นคนดี เห็นแก่ตัว มีกิเลสหนา มีการแข่งขัน ไม่รู้จักความพอดี ไม่เกรงกลัวต่อบาป งามายกับอบายมุข และสิ่งเสพติด เห็นแก่ประโยชน์ต่อตนเอง แกร่งแข็งชิงดีชิงเด่น ใช้อาวุธประหัตประหารกัน หรือใช้บุคคลที่อ่อนแอกว่า เป็นเครื่องมือ ไม่เว้นแม้แต่ในวงการที่คนทั่วไปให้ความยกย่องเคารพนับถือ ว่าเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมสูงส่ง เช่น ครู แพทย์ พระ ผู้พิพากษา เป็นต้น เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าคุณธรรมในสังคมไทยในปัจจุบันอยู่ในภาวะวิกฤติ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างรวดเร็วของสังคมไทย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและระบบสื่อสาร เหล่านี้ ก่อให้เกิดปัญหาทำให้บุคคลปรับตัวตามสังคมไม่ทัน ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในการพัฒนา อาทิ เช่น ด้านวัตถุ ด้านจิตใจ ดังนั้นบุคคลควรมีเกราะเพื่อรับและปฏิเสธ สิ่งที่มากระทบรอบข้างจากสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องส่งเสริมปลูกฝังด้านจริยธรรม คุณธรรม

ปัญหาสำคัญด้านสิ่งบ่อนเข้าสู่ระบบการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมของเด็กและเยาวชนไทย ในปัจจุบัน คือ การที่ผู้ใหญ่โดยเฉพาะครูอาจารย์และบิดามารดาของเด็กไม่กระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี สภาพบ้านแตกในเด็กและพัฒนาการทางคุณธรรม จริยธรรมของเด็กและเยาวชนช้ากว่าที่ควรเป็นและอยู่ในสภาพหยุดชะงัก ตามหลักฐานจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ดังนี้ ครูและผู้ใหญ่ในสังคมเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี ข่าวสารที่ปรากฏในสื่อมวลชนทุกประเภท เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่า ผู้ที่มีหน้าที่ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของเด็กและเยาวชน ซึ่งได้แก่ครูอาจารย์และผู้ใหญ่ทุกคนในสังคม จำนวนไม่น้อยที่มีปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรม เช่น ประพฤติผิดลูกเมียผู้อื่น แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวก อย่างขาดมนุษยธรรม ขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มหลงในอบายมุข ยาเสพติด ไสยศาสตร์ กามารมณ์ ฯลฯ แบบอย่างที่ไม่ดีเหล่านี้ นับวันจะทวีจำนวนขึ้นพร้อมกับความเสื่อมโทรมที่เพิ่มระดับสูงขึ้น สภาพบ้านแตกในเด็ก รายงานของคณะกรรมการการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ในคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็กไทย เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2535 ระบุว่าเด็กไทยมีความเสี่ยงด้านคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น และสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่ง คือสภาพบ้านแตก ที่พบมากในเมืองใหญ่ เห็นได้จากการสำรวจครอบครัวนักเรียนในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.2533 พบว่า นักเรียนร้อยละ 33 แยกออกจากบิดามารดา ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่ของการขาดบิดาและมารดา คือการมี

ภรรยาหรือสามีใหม่ และการหย่าร้าง สภาพบ้านแตกดังกล่าวย่อมส่งผลต่อพัฒนาการด้านคุณธรรมของเด็ก พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กและเยาวชนช้ากว่าที่ควรและมีสภาพหยุดชะงัก รายงานของคณะอนุกรรมการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ในคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็กไทยได้ระบุด้วยว่าพัฒนาการทางสติปัญญาและทางจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไทยหยุดชะงักอยู่ในขั้นต่ำไม่พัฒนาต่อในระดับสูง โดยมีข้อมูลสนับสนุนเรื่องนี้ คือ ผลการวิจัยของ จรรยา สุวรรณทัต (2533) และคณะ เมื่อปี พ.ศ. 2520 ที่พบว่า เด็กไทยในกรุงเทพมหานครเริ่มพัฒนาขั้นสูงขั้นปฐมวัย เมื่ออายุ 6 ปี ส่วนเด็กในต่างจังหวัดพัฒนาในขั้นนี้เมื่ออายุ 7 ปี ซึ่งช้ากว่าที่ควรจะเป็น ถึง 1-2 ปี นอกจากนี้ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจวบปัจฉานิก ได้วิจัยเมื่อปี พ.ศ. 2520 พบว่า เยาวชนในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 40-54 ใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับยึดหลักการ คือ ทำตามที่คุณอื่นเห็นชอบ เลือกรูปแบบที่ทำได้เป็นประจำ และมีเงื่อนไขว่าจะกระทำในสิ่งที่ไม่นำความเสียหายมาสู่ตนเอง ซึ่งแสดงว่าไม่ได้ทำเพราะความถูกต้องหรือยึดหลักคุณธรรม คณะอนุกรรมการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การหยุดชะงักของพัฒนาการทางคุณธรรมของเด็กและเยาวชนไทยนี้ อาจส่งผลให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ขาดอุดมคติ เล่นพรรคเล่นพวก เห็นแก่ได้ มีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น เพราะได้พบว่าเยาวชนทั้งหญิงไทยต้องการความรัก ความเข้าใจ และความเป็นอิสระมากที่สุด รองลงมา คือ ความสนุกสนาน ความสวยงาม ความสบายและเงิน สภาพดังกล่าวนี้อาจเป็นปัจจัยป้อนเข้าที่มีปัญหามากอีกประการหนึ่งของระบบการศึกษาไทย เนื้อหาของหลักสูตรไม่เหมาะสมกับความต้องการพัฒนาคุณธรรม พิมเสน บัวระกา (พ.ศ.2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พบว่า ชนิดของคุณธรรมที่ไม่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย หลายระดับชั้น คือ การไม่ละเมียดของรักของผู้อื่น การไม่ประทุษร้ายสมบัติของผู้ใด ความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบกิจการ การปรับปรุงข้อบกพร่องของตนอยู่ตลอดเวลา และการไม่ประทุษร้ายสติสมประดีของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2523) ที่พบว่า ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัด กรมสามัญศึกษา ปลูกฝังคุณธรรมที่สำคัญหลายประการในระดับน้อย คือ ความมีเหตุผล ความอดทน ความสามัคคี และความซื่อสัตย์สุจริต (ร้อยละ 10-30) และปลูกฝังในระดับน้อยที่สุด คือ ความเสียสละ ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวทิตะ และความยุติธรรม (ต่ำกว่าร้อยละ 5) โดยเน้นเรื่องความรับผิดชอบ และระเบียบวินัย มากกว่าเรื่องอื่น ๆ (ร้อยละ 63 และ 46) ในปัจจุบัน บทบาทของเยาวชนในการสร้างสรรค์สังคมลดน้อยลงกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชนในระดับปริญญาชน ได้แก่ นิสิตนักศึกษา ผู้ซึ่งจะเติบโตขึ้นไปเป็นกำลังสำคัญของ

ประเทศชาติในอนาคตอันใกล้ มีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ยาเสพติด การพนัน การเที่ยวกลางคืน การรับค่านิยมของต่างประเทศจนกระทั่งสูญเสียความเป็นไทยไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ในประเด็นสำคัญต่อสังคม นั้นมีน้อยเหลือเกินในสังคมไทยด้านนิสิตนักศึกษาที่จะจบออกไปเป็นผู้นำทางสังคมมีความอ่อนด้อยทางคุณธรรมจริยธรรม ก็จะทำให้สังคมเสื่อมทรุดเร็วขึ้น เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ในการผลิตบัณฑิตที่พึงประสงค์ให้มีคุณภาพและศักยภาพจะต้องส่งเสริมทั้งในด้านความรู้ทางวิชาการ และคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กันไป การเสริมสร้างให้เยาวชนมีภูมิคุ้มกันทางสังคม โดยการกำจัดปัญหาดังกล่าว และสร้างทัศนคติที่ดีใหม่ ๆ ให้เยาวชน จึงจำเป็นต้องทำให้เกิดขึ้นโดยเร็ว เพราะการสร้างประเทศให้มีความเจริญอย่างมั่นคงในทิศทางที่ต่อเนื่อง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับพื้นฐานความเข้าใจให้แก่เยาวชนของชาติ เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนสามารถเพิ่มศักยภาพทางความคิดและการแสดงออกอย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่ต้องกำหนดแผนยุทธศาสตร์ในระดับประเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่สังคมที่ดีงาม

4.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรม

คุณธรรม จริยธรรม ที่ปรากฏขึ้นภายในบุคคลใดบุคคลหนึ่งเกิดจากการสั่งสมของประสบการณ์ภายในตัวของบุคคลคนนั้น อันเป็นผลรวมจากการถูกกระทบจากปัจจัยต่างๆ แนวคิดของพวกสัมพัทธนิยม (Relativism) ซึ่งเชื่อว่าวัฒนธรรม กาลเวลาและสิ่งอื่นๆ เป็นเครื่องชี้จริยธรรมหรือจริยธรรมมีความสัมพันธ์ตามอายุ สถานที่ วัฒนธรรม และสภาพการณ์ ขณะที่ โคลเบิร์ก (Kohlberg) เชื่อว่า จริยธรรมมีการพัฒนาการตามระดับวุฒิภาวะ เพราะจริยธรรมของมนุษย์เกิดจากระบวนการไตร่ตรองทางปัญญา เมื่อมนุษย์พัฒนาเกิดการเรียนรู้มากขึ้น โครงสร้างของสติปัญญาเพิ่มพูนขึ้น จริยธรรมก็จะพัฒนาตามวุฒิภาวะ แต่มิใช่ในรูปแบบเกิดจริยธรรมใหม่มาแทนที่จริยธรรมเก่าด้วยจริยธรรมนั้นเกิดจากปัญญา ฉะนั้นจริยธรรมเก่าจึงยังมีรากแก้วฝังอยู่ แต่จะพัฒนาตามกาลเวลาที่มนุษย์พัฒนาขึ้นตามวุฒิภาวะ เกิดเป็นจริยธรรมใหม่ขึ้นเพิ่มพูนจริยธรรมเก่า โดยจริยธรรมใหม่นั้นเกิดจากความสามารถที่พัฒนาขึ้นจากการคิดของมนุษย์ จริยธรรมไม่สามารถสร้างขึ้นได้ภายในหนึ่งวัน คนจะสันดานดีได้นั้นต้องสร้างเสริมและสร้างสมจากการเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมด้วยกระบวนการสังคมประกิต และจะเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมได้ตามความสามารถของวุฒิภาวะซึ่งกำหนดโดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพันธุกรรมกับสภาพแวดล้อม

เริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัวซึ่งจะมีอิทธิพลเมื่อบุคคลนั้นเติบโตพอที่จะออกไปสัมผัสกับโรคภายนอกได้แล้วก็จะได้รับอิทธิพลจากบุคคลในสถาบันอื่นๆ ในสังคมรอบตัวของเขา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาคุณธรรมในบุคคลนั้นๆ สถาบันที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปจากสถาบันครอบครัวในการพัฒนาคุณธรรมก็คือสถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งรวมความรู้และวิทยาการต่างๆ จนเป็นที่คาดหวังของสังคมอย่างสูงว่า สถาบันเป็นที่มีบทบาทในการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักศึกษา แต่ก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าการเรียนรู้ทางคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษามีได้ถูกจำกัดอยู่แต่สิ่งที่สอนภายในสถาบันการศึกษาเท่านั้น ยังมีสถาบันอื่นๆ ที่จะปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดแก่นักศึกษาได้แก่ สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดกับนักศึกษาตลอดเวลา สถาบันครอบครัวมีบทบาทในการอบรมสั่งสอน นับเป็นแหล่งปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดแก่นักศึกษาได้เป็นอย่างดี นอกจากสถาบันครอบครัวแล้วยังมีสถาบันอื่นอีกสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันและมีความรับผิดชอบในการสร้างบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ในตัวนักศึกษา คือ มหาวิทยาลัย และภายในมหาวิทยาลัยก็จะปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษานอกจากนี้สถาบันการศึกษายังสามารถเป็นตัวเชื่อมโยงกับสถาบันอื่นๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษาเช่น สถาบันครอบครัว ศาสนา สังคม เป็นต้น

ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการหล่อหลอม/พัฒนา

- 1) ครอบครัว ลักษณะการปลูกฝังของพ่อแม่ (แนวความคิดเลี้ยงดู)
- 2) ครูอาจารย์ การได้รับการอบรมดูแลเอาใจใส่จากครูอาจารย์
- 3) โรงเรียน การซึมซับคุณธรรมจากปรัชญาของโรงเรียน (เน้นคุณธรรมมากน้อยเพียงใด เน้นคุณธรรมหรือคนเก่ง)
- 4) สภาพแวดล้อมในชุมชน รวมถึงลักษณะคุณภาพของเพื่อนบ้าน
- 5) เพื่อน ลักษณะของเพื่อน การซึมซับคุณธรรมจากคุณภาพของเพื่อนที่อยู่รอบข้าง
- 6) สื่อ

4.5 วิธีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

สมพร เทพสิทธิ์า (2542) กล่าวว่า คุณธรรมจริยธรรมหรือความประพฤติที่เหมาะสมสำหรับบุคคลที่อยู่ในอาชีพ คือจรรยาบรรณหรือประมวลคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้บุคคลในกลุ่มอาชีพนั้นปฏิบัติตาม เป็นการรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณ ชื่อเสียง และฐานะของผู้ที่อยู่ในกลุ่มอาชีพนั้น คุณธรรมและจริยธรรมจึงเป็นของคู่กัน และมักจะใช้ประกอบกัน คุณธรรมเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิด จริยธรรม จริยธรรมจะเป็นผลของการมีคุณธรรม ผู้ใดมีคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต ผู้นั้นจะมีจริยธรรมไม่ล้าทรพย์ ไม่ทุจริตคอรัปชั่น ผู้ใดมีคุณธรรมความเมตตา กรุณา ผู้นั้นจะมีจริยธรรมช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมจึงต้องอาศัยการสั่งสอนฝึกอบรม รวมทั้งการพัฒนาจิตตามหลักของศาสนา

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2533) กล่าวถึงคุณลักษณะที่ควรปลูกฝังในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนี้ (1) เจตนาที่จะกระทำเพื่อพวกพ้อง เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง ครู บิดา มารดา มากกว่าการทำไปเพราะเห็นแก่ตัว และฝึกให้เด็กทำเพื่อบุคคลที่เป็นคนดีและหวังดีต่อตนเองเท่านั้น (2) พัฒนาการทางสังคม 3 ด้านคือ ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางให้น้อยลง รู้จักตัดสินผู้อื่นโดยพิจารณาที่เจตนา ทราบและเข้าใจกฎเกณฑ์ว่าเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับและสามารถปรับเปลี่ยนได้

บรรเทา กิตติศักดิ์ (2533) กล่าวว่า การฝึกฝนจริยธรรม คือการรู้จักการดำเนินชีวิตประจำวันให้ถูกต้อง การดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 2 ด้าน ได้แก่ องค์ประกอบภายนอกได้แก่ สิ่งแวดล้อมทั้งด้านรูปธรรมคือสภาพเศรษฐกิจสังคม การเมือง และนามธรรมคือค่านิยมทางสังคม องค์ประกอบภายในเป็นสิ่งที่อยู่ภายในตัวบุคคล มี 3 ประการคือ จิตสำนึกในการศึกษา แรงจูงใจ และการรู้จักคิด

กองวิจัยการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้เสนอวิธีการหลักเพื่อการปลูกฝังสร้างคุณธรรม จริยธรรมไว้ 4 วิธีคือ

1. การปรับพฤติกรรม ใช้สำหรับผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากเกณฑ์ระเบียบต่างๆ ให้เข้าสู่แนวทางที่พึงประสงค์
2. การทำค่านิยมให้กระจ่าง เป็นการหาหนทางให้คนแต่ละคนรู้จักตนเอง และรู้จักคนอื่น
3. การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นการนำเอาแนวคิดของทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กมาปลูกฝังจริยธรรม โดยคาดหวังให้ผู้เรียนมีพัฒนาการของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงอย่างน้อยถึงขั้นทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นการพัฒนาความนึกคิดตามลำดับขั้น โดยอาจใช้วิธีการอภิปรายการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งมี 5 ขั้นตอนคือ การ

นำเสนอปัญหา การให้ข้อเสนอแนะ การกระทำ การแบ่งกลุ่มย่อยพิจารณาเหตุผล การร่วมกันอภิปรายและสรุป

4. กระบวนการกลุ่ม เป็นกระบวนการเพื่อการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มคน ทำให้ได้ความรู้สู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคนที่จะเป็นประโยชน์การเสริมสร้างคุณธรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมก็คือ สถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นแหล่งปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บัณฑิตนักศึกษา ดังจะได้กล่าวต่อไป

4.5.1 หลักสูตร

หากเปรียบเทียบความมุ่งหมายทางการศึกษาเป็นอุดมคติ อุดมการณ์ความใฝ่ฝันของบุคคลแล้ว หลักสูตรก็เปรียบกับโครงการของการปฏิบัติเพื่อให้อุดมคตินั้นบรรลุถึงผลสำเร็จ หรือหากจะเปรียบเทียบความมุ่งหมายทางการศึกษาเป็นผลที่มุ่งบ้างแล้ว หลักสูตรก็เปรียบได้กับมรรควิธีที่จะนำความมุ่งหมายดังกล่าวไปสู่ความสำเร็จ (สุมิตร คุณานุกร : 2520) การจัดการศึกษาในประเทศใดก็ตามจะไม่สำเร็จลุล่วงไปตามกำหนดไว้ ถ้าไม่มีหลักสูตรเป็นโครงการและเป็นแนวทางในการให้การศึกษาและโครงการนั้นต้องสอดคล้องกับความมุ่งหมายทางการศึกษาที่กำหนดไว้

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรจะเน้นการให้การศึกษาทางวิชาการ และการให้ความสำคัญในการฝึกฝนให้มีทักษะในทางวิชาชีพ เพื่อสร้างความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ การจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเพื่อที่จะผลิตบัณฑิตที่มีความสมบูรณ์ได้นั้น สถาบันอุดมศึกษาจะต้องจัดหลักสูตรให้มีความเหมาะสม ซึ่งหลักสูตรการศึกษาจะมีจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนก็คือ การผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้มีความรู้และเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ดังนั้นการที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีได้นั้น ในเนื้อหาของแต่ละวิชาซึ่งอยู่ในหลักสูตรจะบอกถึงขอบเขตเนื้อหาของแต่ละวิชาเพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ และคุณธรรม ซึ่งหลักสูตรในแต่ละวิชาที่กล่าวถึงจะต้องมีความสัมพันธ์กับการเรียนการสอน ซึ่งจะเป็นภาคปฏิบัติที่อาจารย์จะนำไปปฏิบัติต่อไป การจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้นมีเป้าหมายที่สำคัญก็คือ การผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ ซึ่งกลไกการผลิตให้เป็นผู้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามความต้องการของสังคมได้นั้นก็คือหลักสูตร หลักสูตรจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาให้เป็นผู้มีความรู้ การเป็นคนดี การมีรสนิยมรู้จักเลือกวิเคราะห์เพื่อการสร้างสรรค์ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์ : 2524) ซึ่ง

คุณสมบัติที่กล่าวมานี้เป็นคุณสมบัติโดยทั่วไปของบัณฑิต การที่จะทำให้เกิดคุณสมบัตินี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลักสูตรเป็นสำคัญ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนคือ

หมวดวิชาชีพ (Professional Education) เป็นเนื้อหาความรู้และกิจกรรมต่างๆ ที่สถาบันอุดมศึกษาจัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนรู้ทำความเข้าใจและปฏิบัติได้ในวิชาชีพใดวิชาชีพหนึ่ง เช่นครู แพทย์ วิศวกรรม สถาปนิก

หมวดวิชาชีพการศึกษาทั่วไป (General Education) เป็นเนื้อหาความรู้รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่สถาบันอุดมศึกษาจัดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนได้มีทรรศนะแนวคิดและบุคลิกที่กว้างขวางไม่คิดแคบเฉพาะในสาขาวิชาชีพของตน มีความรับผิดชอบ สร้างเสริมคุณธรรมด้านต่างๆ เพื่อเสริมให้เป็นคนที่สมบูรณ์ขึ้น ประกอบวิชาชีพของตนได้ดีและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

หมวดวิชาเลือก (General Education) ในวิชาเลือกนั้นก็มีความสำคัญส่วนหนึ่ง เพราะเป็นการให้โอกาสแก่ความสนใจที่กว้างขวางและแตกต่างกันของผู้เรียน โดยทั่วไปวิชาเลือกมักจะมีในหลักสูตรวิชาชีพการศึกษาทั่วไปอยู่แล้วในบางสาขาเปิดวิชาเลือกอื่นๆ เพิ่มเติมให้นอกเหนือไปจากสาขาเฉพาะ

จากหมวดวิชาต่างๆ ที่กล่าวมานี้ มีจุดมุ่งหมายที่ใกล้เคียงและเหมือนกันก็คือ การผลิตบัณฑิตที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญาและคุณธรรม อันนำมาซึ่งประสิทธิภาพของบัณฑิตที่ควรเน้น

ปทีป เมธาคุณวุฒิ (2544) กล่าวถึง หลักสูตรในระดับอุดมศึกษา ถือเป็นหัวใจของการจัดการอุดมศึกษา เพราะสถาบันอุดมศึกษาจะมีความหลากหลายได้นั้น หลักสูตรหรือโปรแกรมการศึกษาคือองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งองค์ประกอบของหลักสูตร มี 4 ส่วน คือ การศึกษาทั่วไป (General Education) การศึกษาวิชาเฉพาะ (Specialized Education) การศึกษาเพิ่มเติม (Exploration Education) และการศึกษาเสริม (Enrichment Education) ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพิ่มเติมและการศึกษาเสริมจะจัดออกมาในลักษณะหมวดวิชาเลือกเสรี ดังนั้น หลักสูตรระดับอุดมศึกษาจะประกอบด้วยหลักสูตรวิชาชีพ หลักสูตรการศึกษาทั่วไป หลักสูตรวิชาเลือกซึ่งจะมีเนื้อหาวิชา รายวิชา และกิจกรรมต่างๆ ที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาทุกๆ ด้าน (ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์, 2542)

ทิพวรรณ รัตนวงศ์ (2532) กล่าวถึง หลักการของหลักสูตร ได้แก่ ข้อความที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและเจตจำนงที่จะดำเนินการในการผลิตคนตามที่หลักสูตรต้องการ หลักสูตรจึงทำหน้าที่เป็นหลักหรือเกณฑ์กว้างๆ ในการกำหนดจุดมุ่งหมายและโครงสร้างหลักสูตร ส่วนจุดหมาย (Aim) จะใช้คำว่า จุดมุ่งหมายหรือ จุดประสงค์ หรือวัตถุประสงค์ก็ได้ และสามารถ

แบ่งจุดหมายของการศึกษาออกได้เป็น 6 ระดับ คือ ระดับชาติ ระดับการศึกษา ระดับหลักสูตร ระดับวิชา ระดับรายวิชา และระดับการสอน

เอกลักษณ์ของการอุดมศึกษา คือ ระดับการวิจัยที่ลุ่มลึก และมีผลงานวิจัยจำนวนมาก การทุ่มเทของคณาจารย์ที่ให้กับงานวิจัยนั้น ถือว่าเป็นเครื่องประกันที่สำคัญว่า การอุดมศึกษามีคุณภาพ มหาวิทยาลัยดั้งเดิมยึดหลักการว่า อาจารย์จะต้องมีความสามารถในการสอนและการวิจัย ซึ่งถือเป็นรูปแบบวิชาชีพของบุคลากรทางวิชาการ รูปแบบนี้เปลี่ยนแปลงไปในบริบทของการอุดมศึกษาเพื่อมวลชน ซึ่งทำให้เกิดหลักสูตรสั้นๆ ซึ่งเน้นอาชีพมากขึ้น และลดความสำคัญของการทำงานวิจัยลง โดยมอบให้แก่ผู้ชำนาญการภายนอก หรือนักวิชาชีพวิจัยโดยเฉพาะ นอกจากนั้น วิธีการสอนที่มีลักษณะแปลกใหม่ในการอุดมศึกษา เช่น การศึกษาทางไกล ได้เปลี่ยนลักษณะของบุคลากรที่ต้องการอีกด้วย ผลของการอุดมศึกษาเพื่อมวลชนและทรัพยากรทางการเงินซึ่งลดลง ทำให้นักวิชาการหลายคนมีโอกาสน้อยลงที่จะทำวิจัยที่มีความสอดคล้องต่อความสนใจ และความชำนาญพิเศษของตน ในหลายๆ กรณี เกิดตำแหน่งที่สอนอย่างเดียวนั้น เป็นรูปแบบใหม่ของบุคลากรทางวิชาชีพทั่วโลก (พรชูลี อาชวอำรุง, 2546)

4.5.2 การจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอนเป็นจุดมุ่งหมายแรกของมหาวิทยาลัย สถาบันอุดมศึกษา ยังมีจุดมุ่งหมายของการสอนเพื่อการอาชีพอีกด้วย การสอนวิชาชีพในสมัยก่อนนั้นเป็นการสอนจากชีวิตของจริงและสภาพจริง เป็นการฝึกฝนชนิดที่เรียกว่า ฝึกปฏิบัติงาน (Apprenticeship) เป็นการผสมผสานทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าด้วยกันอย่างแท้จริง ดังนั้นการสอนจึงเน้นครู คนใดมีความชำนาญด้านใดก็สอนด้านนั้นในยุโรปสมัยกลาง ครูจะไปรวมกันตั้งสำนัก เรียกว่า สำนักของครู (University of Masters) หรือ ถ้านักเรียนจะไปรวมกันเองแล้วหาครูมาสอนกลายเป็นสำนักของนักเรียน (University of Students) คำว่า มหาวิทยาลัย (University หรือ Universitas) จึงเกิดขึ้นในยุคนี้มีความหมายถึงกลุ่มคนที่รวมกลุ่มกันอยู่ (The Society, The Whole) เพื่อประโยชน์และความเป็นอิสระในการที่จะศึกษาและค้นคว้าสิ่งที่ตนเองสนใจ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2542)

ทีศนา แคมมณี (2545) กล่าวถึงหลักการและแนวคิดในการจัดการเรียน จัดสารบบเป็น 3 หมวด โดยใช้บทบาทการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สอนและผู้เรียน ดังนี้

1. หลักการจัดการเรียนการสอน แบบ ครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher Centered Instruction) เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เนื้อหาสาระ ข้อความรู้ ข้อมูล ข้อเท็จจริง รวมทั้งทักษะต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วและเป็นที่น่าสนใจของผู้เรียน เช่น การจัดการเรียนการสอนทางตรง (Direct Instruction)

2. หลักการจัดการเรียนการสอน แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student Centered Instruction) เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัว (Active Participation) ทั้งทางกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ในกิจกรรมหรือกระบวนการเรียนรู้โดยมีบทบาทดังกล่าวมากกว่าอาจารย์ โดยมีจุดเน้นของการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

2.1 แบบเน้นผู้เรียน ได้แก่

2.1.1 การจัดการเรียนการสอนแบบเอกัตภาพ (Individualized Instruction) ผู้เรียนแต่ละคนมีภูมิหลัง สติปัญญา ความสามารถ ความถนัด แบบการเรียนรู้ ความสนใจ และความต้องการไม่เหมือนกัน การสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นรายบุคคล จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี และสามารถพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคล

2.1.2 การจัดการเรียนรู้แบบนำตนเอง (Self – Directed Learning) เป็นการเรียนรู้แบบให้ช่วยฝึกฝนให้ผู้เรียนพึ่งพาตนเองและพัฒนาตนเองได้ เนื่องจากผู้เรียนแต่ละบุคคลมีแบบการเรียนรู้ (Learning Style) ที่แตกต่างกัน การเรียนรู้แบบนำตนเอง จะช่วยให้ผู้เรียน สามารถเรียนรู้ได้ดี

2.2 แบบเน้นความรู้ ความสามารถ ได้แก่

2.2.1 การจัดการเรียนรู้แบบบรรลุจริง (Mastery Learning) เป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับเวลา หากผู้เรียนได้รับโอกาสและคุณภาพการสอนที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามความต้องการของแต่ละบุคคล

2.2.2 การจัดการเรียนการสอนแบบเน้นมโนทัศน์ (Concept – Based Instruction) เป็นการเน้นการเรียนรู้ความคิดเชิงนามธรรม แบบองค์รวม ให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลความรู้ต่างๆ

2.3 แบบเน้นประสบการณ์

2.3.1 การจัดการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมเห็นได้ชัดเจน สามารถนำไปสู่การเรียนรู้เชิงนามธรรม อันจะส่งผลต่อการคิดการปฏิบัติหรือการกระทำใหม่ๆ ต่อไป

2.3.2 การจัดการเรียนรู้แบบรับใช้สังคม (Service Learning) เป็น การเรียนรู้จากรูปธรรมไปสู่นามธรรม อันจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดความรู้ใหม่ด้วยตนเอง จึง ทำให้มีความหมายต่อตนเองและต้องการที่จะนำไปรับใช้สังคม ตามความต้องการของชุมชนและ สังคม

2.3.3 การจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) เป็น การเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทของเรื่องนั้นๆ โดยคำนึงถึงบริบทแวดล้อมที่สัมพันธ์กับความ เป็นจริง จึงสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

2.4 แบบเน้นปัญหา

2.4.1 การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นหลัก (Problem – Based Instruction) ปัญหาสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดภาวะสงสัยและต้องการแสวงหาความรู้ เพื่อขจัดความสงสัย การให้ผู้เรียนได้เผชิญปัญหาจริงหรือสถานการณ์ต่าง ๆ และคิดหาทาง แก้ปัญหา จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมายและสามารถพัฒนาทักษะ กระบวนการต่างๆ อันเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.4.2 การจัดการเรียนการสอนโดยใช้โครงการเป็นหลัก (Project – Based Instruction)

- โครงการหรือโครงการงาน เป็นกิจกรรมที่มีบริบทจริงเชื่อมโยง อยู่ ดังนั้น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงสัมพันธ์กับความเป็นจริง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง

- การให้ผู้เรียนทำโครงการหรือโครงการงาน เป็นการเปิดโอกาส ให้ผู้เรียนได้เข้าสู่กระบวนการสืบสอบ (Process of Inquiry) ซึ่งผู้เรียนต้องใช้การคิดที่ซับซ้อนขึ้น จึงเป็นการพัฒนาสติปัญญาด้วย

- ช่วยให้ผู้เรียนได้ผลิตงานที่เป็นรูปธรรมออกมาแสดงถึง ความรู้ ความคิดของผู้เรียน สามารถนำมาอภิปรายแลกเปลี่ยน และวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่าง ชัดเจน

- การแสดงผลงานต่อสาธารณชน สามารถสร้างแรงจูงใจใน การเรียนรู้ และการทำงานให้แก่ผู้เรียนได้

- สามารถช่วยดึงศักยภาพต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนออกมา ใช้ประโยชน์ด้วย

2.5 แบบเน้นทักษะกระบวนการ

2.5.1 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการสืบสอบ (Inquiry – Based Instruction) เป็นการสืบสอบด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Inquiry) เป็นกระบวนการที่จำเป็นต่อการแสวงหาและศึกษาข้อความรู้ต่างๆ คำถามที่เหมาะสมสามารถนำผู้เรียนไปสู่การค้นพบข้อความรู้ใหม่ๆ ได้

2.5.2 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการคิด (Thinking – Based Instruction) กระบวนการคิดเป็นกระบวนการทางสติปัญญา ซึ่งอาศัยสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การฝึกทักษะการคิด การใช้ลักษณะการคิดแบบต่างๆ รวมทั้งกระบวนการคิดที่หลากหลายจะช่วยให้การคิดอย่างจริงจังและอย่างมีเป้าหมายของผู้เรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.5.3 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการกลุ่ม (Group Process – Based Instruction) เป็นกระบวนการในการทำงานร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และมีการดำเนินงานร่วมกัน โดยผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มต่างก็ทำหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม และมีกระบวนการทำงานที่ดี เพื่อนำกลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

2.5.4 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการวิจัย (Research – Based Instruction) เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ในการแสวงหาความรู้ เพื่อให้ได้ข้อมูลความรู้ที่เชื่อถือได้ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและมีความหมายต่อตนเองในการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.5.5 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Instruction for Self – Directed Learning) ผู้เรียนทุกคนมีความสนใจใฝ่รู้อยู่เป็นธรรมชาติ หากได้รับการส่งเสริมให้รับผิดชอบการเรียนรู้ของตนและได้รับการฝึกฝนทักษะที่จำเป็นต่อการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ในสิ่งที่ตนสนใจได้ตลอดชีวิต

2.6 แบบเน้นบูรณาการ

- การเรียนรู้ที่ดีควรมีลักษณะเป็นองค์รวม
- การเรียนรู้การแก้ปัญหาโดยใช้ความรู้หลายๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการทั้งด้านความรู้ ทักษะและเจตคติไปพร้อมๆ กัน

3. หลักการจัดการเรียนการสอนโดยไม่มีครู (Instruction Without Teacher)

การนำเทคโนโลยีทางการศึกษาได้พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว แนวคิดในการจัดการเรียนการสอนจึงขยายไปสู่การเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ผู้สอนอาจเป็นผู้วางแผน ติดตามและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน แต่ผู้สอนไม่มีบทบาทในกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน เพราะผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ)

3.1 การจัดการเรียนการสอนโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (Programmed Instruction) เป็นการให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสามารถ มีการตรวจสอบการเรียนรู้ของตนเอง จากการวิเคราะห์เนื้อหาและจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็นส่วนย่อยๆ ที่มีความต่อเนื่องเป็นลำดับและนำเสนอทีละขั้น ไม่มีการข้ามขั้นตอน ช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจเนื้อหาสาระนั้นได้ดี

3.2 การจัดการเรียนการสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer Assisted Instruction) เป็นการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือขยายขอบเขตความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เรียนรู้ได้เร็วและเรียนรู้ได้ดี ตามความสามารถของผู้เรียน

3.3 การจัดการเรียนการสอนทางไกล (Distance Instruction) เป็นการจัดการเรียนการสอนทางไกล โดยให้ผู้สอนถ่ายทอดความรู้ผ่านทางสื่อมวลชน และสื่อโทรคมนาคมต่างๆ สามารถช่วยให้ผู้เรียนจำนวนมากที่อยู่ในที่ต่างๆ ได้เรียนรู้ โดยที่คุณภาพการศึกษาไม่แตกต่างไปจากการจัดอยู่ในที่ต่างๆ ได้เรียนรู้ โดยที่คุณภาพการศึกษาไม่แตกต่างไปจากการวัดการเรียนการสอนตามปกติ

3.4 การจัดการเรียนการสอนผ่านเครือข่ายเวปไซด์ ไรต์ เวป (Web - Based Instruction) เป็นการใช้แหล่งทรัพยากรสารสนเทศที่กว้างขวางสามารถเข้าถึงข้อมูลสืบค้นเนื้อหาสาระความรู้จากเครือข่ายต่างๆ ทั่วโลกได้อย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้ยังมีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการผสมผสานระหว่างภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติบนความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกับหน่วยงานเอกชน เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีความรู้จริงจากการปฏิบัติงานในสถานที่จริง ดังนั้นการจัดการศึกษาที่เน้นความร่วมมือระดับอุดมศึกษา ได้มีการขยายไปยังหน่วยงานเอกชนกับมหาวิทยาลัย ในรูปแบบการเรียนรู้เชิงความร่วมมือ ซึ่งช่วยให้มีการเคลื่อนย้ายการเรียนรู้จากมหาวิทยาลัยไปสู่สิ่งที่เป็นความจริงในการประกอบวิชาชีพ ซึ่งมีความเป็นอยู่และวัฒนธรรมตลอดจนสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอีกแบบหนึ่ง (Thorne and Milner, 1998 อ้างใน ปทีป เมธาคุณวุฒิ, 2546) ความร่วมมืออาจจะเป็นในลักษณะความร่วมมือร่วมใจ (Collaboration) เป็นความร่วมมือ

กับหน่วยงานหรือสถาบันโดยไม่มีความสัมพันธ์กันมาก่อน เป็นความร่วมมือของการเข้าไปทำงานร่วมกัน ให้ความช่วยเหลือ หรือตั้งเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน ความร่วมมืออาจจะเป็นในลักษณะหุ้นส่วน (Partnership) ที่พบในการบริหารงานของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนบางแห่ง หรือความร่วมมือในลักษณะของพันธมิตร (Alliance) ที่พบในการให้ความช่วยเหลือระหว่างสถาบันอุดมศึกษา (ปทีป เมธาคุณวุฒิ, 2546)

สหกิจศึกษา (Co – operative Education) เป็นระบบการศึกษาที่เน้นการปฏิบัติงานในสถานประกอบอย่างมีระบบ โดยจัดให้มีการเรียนในสถานศึกษาร่วมกับการจัดให้นิสิตนักศึกษาไปปฏิบัติงานจริงในฐานะพนักงานชั่วคราว ณ สถานประกอบการที่ให้ความร่วมมือ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบที่แน่นอนเป็นงานที่มีคุณภาพ ทำงานเต็มเวลา (Full Time) โดยมีระยะเวลาปฏิบัติงานเต็ม ภาคการศึกษา (16 สัปดาห์ หรือ 4 เดือน) และจะต้องมีค่าตอบแทนตามสมควร แนวคิดในการจัดสหกิจศึกษานั้น ได้เริ่มพัฒนาขึ้นในประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ในช่วงปี พ.ศ. 2446 – 2452 เรียกว่า ระบบการศึกษาแบบสหกิจศึกษา (Co – operative Education) ในสหรัฐอเมริกาพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ระบบนี้ก้าวหน้ามาก เนื่องจากการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาล และความร่วมมือจากสถานประกอบการ ปัจจุบันนี้สถาบันการศึกษาทั่วโลกจำนวนประมาณร้อยละ 33 นำระบบสหกิจศึกษามาใช้และพัฒนาไปจนถึงระดับที่มีการแลกเปลี่ยนนิสิตนักศึกษาเข้าปฏิบัติงานในระดับนานาชาติอีกด้วย ในประเทศไทยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีได้นำการศึกษาแบบสหกิจศึกษาประยุกต์ใช้เป็นแห่งแรก โดยเริ่มดำเนินการก่อตั้งโครงการสหกิจศึกษาและพัฒนาอาชีพเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มเติมประสบการณ์ทางด้านอาชีพและการพัฒนาตนเองแก่นิสิตนักศึกษาในรูปแบบที่มีคุณค่าเหนือกว่าการฝึกงาน และเป็นการเปิดโอกาสให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพบัณฑิต ซึ่งส่งผลทำให้มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับสถานประกอบการอีกด้วย (ปทีป เมธาคุณวุฒิ, 2546)

อาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษานั้นประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือ ตัวผู้เรียนและตัวผู้สอน ซึ่งจะดำเนินการสอนได้ดีและมีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับว่าผู้เรียนและผู้สอนจะต้องให้ความร่วมมือ ซึ่งผู้สอนจะทำหน้าที่แนะนำให้ความรู้และอบรมเพื่อพัฒนานักศึกษาให้เป็นผู้มีความรู้และเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม โดยการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญของสิ่งที่จะเรียน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีความสนใจเพิ่มขึ้น การจัดการเรียนการสอนโดยทั่วไปแล้วพบว่าผู้สอนจะกำหนดจุดมุ่งหมายไป

ทางด้านความรู้หรือเนื้อหาวิชาการเพียงอย่างเดียว ซึ่งก็ถือว่ามีความเหมาะสมแต่ก็แคบเกินไป การที่จะกำหนดจุดมุ่งหมายการสอน ควรให้ครอบคลุมความรู้ ความคิด ทักษะคติ ค่านิยมและ ทักษะต่างๆ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์ : 2524) การจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมนั้นจะต้องให้มีความ สอดคล้องกับการผลิตบัณฑิตที่ว่า ความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งผู้สอนจะต้องพิจารณาและหาแนวทาง เพื่อจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสม

การจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพนั้นสามารถทำได้หลาย ๆ วิธี ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของอาจารย์ผู้สอนและจุดมุ่งหมายของเนื้อหาวิชานั้นว่าต้องการให้เกิดการ เรียนอะไรบ้างกับผู้เรียน ซึ่งการจัดการเรียนการสอนนั้นจะเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ ทางด้านวิชาการมากกว่ามุ่งเน้นทางด้านคุณธรรม จึงพบว่า การเรียนการสอนที่ทำให้เกิดคุณธรรม นั้นมีน้อยมาก อาจารย์ผู้สอนควรจะมีการสอนคุณธรรมและจริยธรรมให้กับนักศึกษาให้มากขึ้น เพราะถ้าไม่มีการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นคุณธรรมให้เกิดในนักศึกษาแล้ว เราก็จะพบกับ สภาพปัญหาของการขาดคุณธรรมในนักศึกษาที่เป็นปัญหากับสังคมเพิ่มมากยิ่งขึ้น เราก็จะพบ กับสภาพปัญหาของการขาดคุณธรรมในนักศึกษาที่เป็นปัญหากับสังคมเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งการ เรียนการสอนของอาจารย์นั้นควรจะมีการสอดแทรกคุณธรรมลงในเนื้อหาวิชา หรือพบเนื้อหาวิชา ที่มีความเกี่ยวข้องกับคุณธรรม อาจารย์ผู้สอนควรที่จะสอดแทรกคุณธรรมเหล่านั้นลงในจิตสำนึก ของนักศึกษา ซึ่งมีแบบการสอนแบบต่างๆ ที่ช่วยในการปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้น ได้แก่

1. วิธีการสอนประเภทให้ครูเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นวิธีที่ครูอาจารย์เป็นผู้จัดและ ดำเนินการสอนโดยตรง ซึ่งจะเห็นว่าครูอาจารย์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากในห้องเรียนและต้องการ ให้นักศึกษาจดจำเนื้อหาวิชาหรือสิ่งที่ครูได้สอนให้ อันได้แก่ คุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นในใจ อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะนำไปสู่ผู้ที่มีคุณธรรม วิธีการสอนประเภทนี้ได้แก่ การบรรยาย การถามตอบ การมอบหมายงานและการจัดบันทึกและการท่องจำ

2. วิธีการสอนประเภทให้นักศึกษาเป็นศูนย์กลาง เป็นวิธีที่ครูอาจารย์ไม่ได้สอน โดยตรงหรือไม่ได้ผูกขาดการสอนเพียงผู้เดียว แต่เป็นวิธีการสอนที่ครูพยายามให้นักศึกษามี ประชาธิปไตยในการเรียนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม การเรียนการสอนเพิ่มขึ้น ช่วยทำให้สภาพบรรยากาศในห้องเรียนดีขึ้น ครูอาจารย์เป็นกันเองกับ นักศึกษา ทำให้สามารถให้การแนะนำและอบรมปลูกฝังกันอย่างใกล้ชิดทั้งด้านเนื้อหาวิชา ตลอดจนคุณธรรมที่ควรปลูกฝังวิธีการสอนแบบนี้เป็นการให้การแนะนำและนักศึกษานำ คำแนะนำเหล่านี้ไปปรับปรุงหรือพัฒนาเพื่อให้เกิดความคิดที่ดี ซึ่งการสอนแบบนี้จะช่วยให้นักศึกษาเกิดประสบการณ์มากขึ้น ได้แก่ การสอนอภิปราย การสอนแบบสาธิต การศึกษาค้นคว้าและรายงาน

การปลูกฝังคุณธรรมในนิสิตนักศึกษาสามารถทำได้หลายๆ วิธีขึ้นอยู่กับผู้สอนจะเลือกวิธีการใดให้ความเหมาะสมกับนักศึกษาเพื่อเป็นผู้มีคุณธรรม ซึ่งโดยทางปฏิบัติแล้วอาจารย์ผู้สอนจะเลือกวิธีดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการในการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ นิสิตนักศึกษาได้แก่

1. พิจารณาจากเนื้อหาในวิชาและสอดแทรกความรู้ ด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่พบในเนื้อหาวิชา
2. จัดประสบการณ์ทางด้านคุณธรรมและสอดแทรกคุณธรรม เพื่อจะได้เกิดการเรียนรู้
3. การมอบหมายงาน เพื่อให้ นักศึกษาได้มีส่วนในการเรียนรู้ด้วยตนเองและได้รับการฝึกฝน
4. การแสดงตนให้เป็นตัวอย่าง ซึ่งผู้สอนจะเป็นหลักสำคัญในการเลียนแบบ

การจัดการเรียนการสอนก็เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะปลูกฝังคุณธรรมให้แก่บัณฑิตให้เป็นผู้ที่มีความรู้คู่คุณธรรม

นอกจากนี้กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาจริยธรรม ดังต่อไปนี้

1. การสอนจริยธรรมโดยตรง

จริยธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นจะต้องมีการสอนกันอย่างเป็นจริงเป็นจัง โดยจัดให้มีเนื้อหาโครงสร้างที่จะสอนจะเรียนกันอย่างแน่นอน จัดการเรียนการสอนเป็น 2 แบบ คือ แบบมีโครงสร้างแน่นอน และแบบบูรณาการ มีลักษณะดังนี้

1.1 แบบมีโครงสร้างแน่นอน คือการจัดการสอนจริยธรรมให้เป็นวิชาขึ้นมา โดยเฉพาะมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน มีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนช่วยให้การเรียนบรรลุผลได้รวดเร็วขึ้น

1.2 แบบบูรณาการ หมายถึง การจัดสอนจริยธรรมในลักษณะบูรณาการไปพร้อมๆ กับเนื้อหาวิชาอื่น คือ ไม่มีการจัดเนื้อหาทางจริยธรรมขึ้นเป็นพิเศษแต่ผู้สอนเนื้อหาวิชาต่างๆจะต้องพยายามระลึกและควรตระหนักถึงบทบาทในการสอนจริยธรรมของตน และพยายามสอดแทรกแนวนี้ การสอนในลักษณะนี้จะช่วยให้รับประโยชน์ทั้ง 2 ทาง คือ จะช่วยให้การเรียนจริยธรรมมีความหมายขึ้นเพราะผู้เรียนได้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องที่เรียนและในขณะเดียวกันก็จะช่วยให้การเรียนเนื้อหาวิชานั้นๆ มีความสัมพันธ์กันลึกซึ้งขึ้น

2. การสอนจริยธรรมโดยอ้อม

ความเชื่อในแนวนี้มีความคิดว่าจริยธรรมและคุณธรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการสอน แต่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ต่างๆ ที่แทรกซึมเข้าไป วิธีการที่ดีที่สุดคือ สถานศึกษาจะต้องจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศภายในสถานศึกษา ให้เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียน เมื่อผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะเรียนรู้จริยธรรมต่างๆ ซึมซับได้เองโดยไม่ต้องมีการสอนและบอกกล่าวกัน หากสถานศึกษามีการจัดระบบที่ดี มีหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี ผู้เรียนก็จะมีพัฒนาการเรียนรู้ทางจริยธรรมได้มากตามไปด้วย

การเสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนจริยธรรมตามที่เสนอมานี้ มีผู้นำมาใช้ในประเทศไทยกันแล้วทุกแนว แต่ผลที่ได้ยังไม่ชัดเจนนัก จึงเป็นเรื่องที่ยังมีการศึกษาค้นคว้าทดลองกันตลอดมา

แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่จะช่วยส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดกับผู้เรียน มีดังต่อไปนี้

2.1 การแสดงบทบาทสมมติ (role play) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออก เกิดความรู้สึก ความนึกคิดในการแสดงบทบาทของคนอื่นที่ไม่ใช่ตนเอง ได้ทดลองหรือฝึกประสบการณ์ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจในเหตุการณ์ที่สมมติขึ้นมาจากความ เป็นจริง การแสดงบทบาทสมมติจะให้ความรู้ความเข้าใจเจตคติที่ยาวนานและลึกซึ้ง และมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมของผู้เรียนในการปรับและแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านั้น ในเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นจริงได้ในชีวิตประจำวันของผู้เรียนแต่ละคน

2.2 กรณีตัวอย่าง (cases) เป็นสื่อการสอนที่สร้างขึ้นง่าย มีสาระ น่าสนใจ ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในการพัฒนาคุณลักษณะทาง จริยธรรมมาก ผู้สอนสามารถสร้างกรณีตัวอย่างได้หลายรูปแบบ หลายประเภท โดยการเชื่อมโยงเอาสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสิ่งแวดล้อม ชีวิตประจำวันที่น่าสนใจชวนติดตาม และยังหาข้อสรุปที่เด่นชัดไม่ได้ มาปรับปรุงให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้เรียนอย่างมีกระบวนการและขั้นตอนที่เหมาะสม ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนกับการเผชิญเรื่องราว ปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลหลายประเภทหลายเหตุการณ์ ในรูปแบบของกิจกรรมการสอนที่นำหลักกระบวนการกลุ่มมาใช้ ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนกับการคิด วิเคราะห์ แยกแยะประเด็นปัญหา มีความเห็นของตนเองเกิดขึ้น รู้จักประเมินค่าสิ่งต่างๆ และ ตัดสินใจได้อย่างมีหลักเกณฑ์ มีเหตุผล นอกจากนี้ผู้เรียนยังได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์ ความรู้สึก เจตคติของตนเองต่อผู้อื่นด้วย ได้พัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ การทำงานกลุ่ม การอภิปรายกลุ่มย่อย และมติของกลุ่ม

2.3 สถานการณ์จำลอง การจัดประสบการณ์การเรียนรู้การสอนที่ดี ต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในสถานการณ์จริงแต่การสอนด้วยสถานการณ์จริงมีปัญหาและข้อจำกัดในเรื่องการลงทุน เวลา และเหตุการณ์ที่ต้องการ ดังนั้นการใช้สถานการณ์จำลองที่ผู้สอนจัดเตรียมไว้ จะทำให้ผู้เรียนมีโอกาสทำกิจกรรมด้วยตนเอง ด้วยการฝึกฝนทักษะต่างๆ ทางสังคม ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีลักษณะของการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน คิดวิเคราะห์วิพากษ์ และตัดสินใจด้วยตนเองตามคุณลักษณะที่สังคมคาดหวัง

2.4 กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ข่าวและเหตุการณ์ประจำวัน หลักการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะด้านจริยธรรม เป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้เห็นจริงว่าคุณธรรมทั้งหลายเป็นหลักของการปฏิบัติตนโดยชอบ และเป็นแนวทางในการใช้วิธีการที่ถูกต้องเป็นธรรมในการแก้ปัญหาของชีวิตประจำวัน ดังนั้น ข่าวและเหตุการณ์ประจำวันจึงเป็นการสื่อการสอนอย่างหนึ่งที่ผู้สอนนำมาจัดเป็นกิจกรรมการสอนได้ ทั้งที่เป็นกิจกรรมขั้นนำกิจกรรมขั้นสอน และกิจกรรมขั้นสรุปบทเรียน

2.5 กิจกรรมการสอนโดยใช้สื่อการสอน สื่อประเภทของจริง สื่อจำลอง และสื่อเทคโนโลยีประกอบการบรรยาย

2.6 กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เกม ผู้สอนได้นำเกมมาจัดกิจกรรมการสอนด้านพัฒนาคุณลักษณะทางจริยธรรมโดยจัดเป็นกิจกรรมสลับ คือ จัดสลับกับกิจกรรมหลักที่ใช้เวลาสอนนานๆ เกมเป็นกิจกรรมการเล่นที่มีข้อตกลงหรือกติกาเฉพาะเรื่อง ซึ่งผู้เล่นต้องแสดงความสามารถเฉพาะตน หรือความสามารถในการร่วมมือกันของกลุ่มเพื่อแข่งขันให้ได้ชัยชนะ การสอนโดยใช้เกมเป็นสื่อนี้ช่วยให้ผู้สอนและผู้เรียนมีความสัมพันธ์สนิทสนมกัน ผู้เรียนได้แสดงออกถึงความสามารถ ความคิด และคุณธรรมในจิตใจของตน เกิดอารมณ์สนุก ตื่นเต้น การสอนโดยใช้เกมจึงทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน

2.7 กิจกรรมการเรียนการสอนโดยการแสดงละคร เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สอนและผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนอย่างเต็มที่ ผู้เรียนมีโอกาสดisplayความสามารถของตนทั้งในด้านการใช้ทักษะภาษา การแสดงสีหน้าท่าทาง รวมไปถึงการฝึกวางแผนงานร่วมกันอีกด้วย นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้เรียนได้ผ่อนคลายความเคร่งเครียดได้แสดงความรู้สึกนึกคิดที่เก็บกดไว้ให้เห็นตัวอย่างที่มีชีวิตชีวา และได้ปรับตนให้อยู่กับเพื่อนๆ อย่างมีความสุข นอกจากนี้อาจจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เพลง โดยการวาดภาพ ในบางโอกาสตามความเหมาะสม

3. การสอดแทรกความรู้ด้านคุณธรรมในการเรียนการสอน

ในการปลูกฝังให้นิสิตเป็นผู้มีจริยธรรมนั้น อาจารย์ในมหาวิทยาลัยจะต้องคำนึงไว้เสมอว่า การปลูกฝังให้นิสิตเป็นผู้มีคุณธรรม มิใช่หน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยเฉพาะการสอนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ นิสิต ต้องใช้ระยะเวลาและต้องกระทำทุกครั้งที่มีโอกาสซึ่ง ชม ภูมิภาค (2525) กล่าวว่า "ครูทุกคนที่สอนวิชาต่างๆ นั้นจะต้องคิดว่าสอนคนไม่ใช่สอนวิชาการอย่างเดียว มีเหตุการณ์ใดที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรม ครูก็ต้องทำการสอดแทรกทันที เป็นการสอนตามสภาพการณ์" การสอดแทรกคุณธรรมในการสอนวิชาอื่นๆ อาจทำได้หลายวิธีในเวลาเดียวกัน เช่น กิริยาวาจาของอาจารย์ผู้สอน การจัดระบบระเบียบเนื้อหาวิชาที่สอน เช่น ในการสอนวรรณคดี ย่อมจะมีบทเรียนทางคุณธรรมที่อาจารย์ผู้สอนสามารถจะหยิบยกขึ้นมาได้นิสิตพิจารณาได้ นอกจากนี้อาจารย์ผู้สอนยังสามารถหาโอกาสสร้างเสริมคุณธรรมให้กับนิสิตได้ในทุกๆ ครั้งที่สถานการณ์อำนวย อาจารย์ผู้สอนควรจะให้บทเรียนทางคุณธรรมแก่นิสิตทันทีไม่ว่าจะเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่ม

วรรณิ ศิริโชติ (2527) ได้กล่าวถึงการสอนคณิตศาสตร์สัมพันธ์กับคุณธรรมว่า ครูสอนคณิตศาสตร์ควรศึกษาและฝึกฝนตนเองให้นำคุณธรรมไปแทรกในเนื้อหาคณิตศาสตร์แต่ละเรื่อง แต่ละข้อ เท่าที่จะทำได้หรืออาจนำโจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ในรูปแบบฝึกหัดระดับชั้นต่างๆ มาปรับปรุงโดยกำหนดขอบเขตจากตัวบุคคล และเริ่มจากสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุด เพื่อใช้เป็นประเด็นในการสอนและสอดแทรกคุณธรรม

ยุพิน พิพิธกุล (2530) ได้กล่าวถึงวิชาการสอนอื่นๆ ให้สัมพันธ์กับคุณธรรมนั้น ผู้สอนอาจจะนำหลักธรรม คติแทรกไว้ในเนื้อหารายวิชานั้นๆ จะต้องพยายามจัดสิ่งแวดล้อมให้ผสมกลมกลืนกัน ไม่ใช่ว่าสอนเนื้อหาคณิตศาสตร์จบแล้วจึงสอบหัวข้อคุณธรรม ผู้สอนควรสอดแทรกระหว่างการดำเนินการสอน คุณธรรมนั้นสำคัญอยู่ที่การประพฤติดี คิดดี ฉะนั้นเพื่อให้นักศึกษาประพฤติดี อาจารย์ผู้สอนทุกคนต้องเป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นผู้นำที่ดีทางคุณธรรมแก่นักศึกษาด้วย

4.5.3 สภาพแวดล้อมภายในมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยหรือสถานศึกษาที่นับได้ว่าเป็นสังคมย่อยสังคมหนึ่ง ซึ่งนักศึกษาจะต้องใช้ชีวิตในสถานศึกษาอยู่ระยะหนึ่งของชีวิต และในวันหนึ่งๆ ในระยะที่กำลังศึกษาเล่าเรียนนี้จะใช้เวลาเพียงส่วนหนึ่งในสถานศึกษา ซึ่งทำให้เกิดความผูกพันเหมือนกับว่าได้อยู่ในสถานศึกษาตลอดเวลา เป็นที่ยอมรับว่าสถานศึกษาหรือมหาวิทยาลัยเป็นที่อบรมหล่อหลอมแก่นักศึกษาให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมดี เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและเป็นประเทศชาติ ดังนั้น สิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาจึงเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลต่อการ

ฝึกอบรม กลุ่มมเกลลา ส่งเสริมและปลูกฝังให้นักศึกษามีลักษณะตามที่สังคมและประเทศชาติต้องการ ซึ่ง Astin กล่าวว่าสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยนั้นมีความหมายถึงลักษณะใดๆ ก็ตามที่สถาบันอุดมศึกษาที่เป็นสิ่งเร้าที่มี ศักยภาพ อันมีอิทธิพลและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ แก่นักศึกษา (Astin : 1968) ดังนั้น สถานศึกษามีหน้าที่ที่จะต้องจัดและพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมต่างๆ ภายในสถาบันเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝัง และเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้บังเกิดผล จึงนับได้ว่าสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยนับว่าเป็นสิ่งเร้าที่จะมองข้ามไปไม่ได้ ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้งในเบื้องต้น การที่นักศึกษาได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดียิ่งเป็นการฝึกฝนและส่งเสริมความมีระเบียบวินัย ความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ (ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ : 2524) การที่มหาวิทยาลัยมีสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมนั้น จะเอื้ออำนวยต่อการอบรมสั่งสอนและการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม แก่นักศึกษา เพื่อให้เป็นคนดีของสังคมตามความมุ่งหมายของสังคม

4.5.4 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

1. กิจการนิสิตนักศึกษา

โคลทเธอร์ (Clothier, 1931 อ้างใน สำเนาวิ ขจรศิลป์, 2539 : 41 – 43) ได้กล่าวถึงหลักการของกิจการนิสิตนักศึกษา 16 ประการ คือ

1. นิสิตนักศึกษาแต่ละคน มีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านความถนัด เช่น การใช้มือ การใช้สมอง เพื่อประกอบอาชีพ ความสนใจในการงาน ตลอดจนบุคลิกภาพในด้านต่าง ๆ สถาบันอุดมศึกษา ต้องทราบความแตกต่างของนิสิตนักศึกษาดังกล่าว เพื่อจัดการศึกษา ทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร ตลอดจนการแนะแนว ให้สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของนิสิตนักศึกษา

2. หน่วยงานทุกแห่งในสถาบันอุดมศึกษา รวมทั้งผู้บริหาร อาจารย์ นักแนะแนว และบุคลากรอื่น ๆ ที่ต้องติดต่อกับนิสิตนักศึกษา ควรเข้าใจถึงความแตกต่างของนิสิตนักศึกษา

3. ฝ่ายกิจการนิสิตนักศึกษา มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ทุกฝ่ายเข้าใจถึงความแตกต่างของนิสิตนักศึกษา

4. สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่ง ควรจัดดำเนินการ ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมและอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ เพื่อส่งเสริม และรักษาความสัมพันธ์อันดี ระหว่างนิสิตนักศึกษา อาจารย์ และผู้บริหาร

5. สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่ง ควรคัดเลือกนักเรียน ที่มีความเหมาะสม ทั้งทางด้านความรู้ และร่างกาย ที่สมบูรณ์เข้าเป็นนิสิตนักศึกษา
6. สถาบันอุดมศึกษา ควรจัดบริการให้คำปรึกษา (Counseling Services) ทั้งในด้านการศึกษา อาชีพ ปัญหาส่วนตัว และสังคมแก่นิสิตนักศึกษา
7. สถาบันอุดมศึกษา ควรจัดปฐมนิเทศ และปัจฉิมนิเทศเพื่อช่วยให้นิสิตนักศึกษาได้ปรับตัวเข้าสู่สภาพแวดล้อมใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
8. สถาบันอุดมศึกษา มีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบต่อสุขภาพของนิสิตนักศึกษา ซึ่ง มีผลโดยตรงกับความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนของนิสิตนักศึกษา ฝ่ายกิจการนิสิตนักศึกษา ควรจัดบริการอนามัย ซึ่งมีแพทย์คอยให้การรักษาพยาบาล
9. สถาบันอุดมศึกษา มีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบ ต่อสุขภาพจิตของนิสิตนักศึกษา จึงควรจัดบริการเกี่ยวกับสุขภาพจิตของนิสิตนักศึกษา ควบคู่กับการรักษาพยาบาลทางด้านสุขภาพร่างกาย
10. สภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพ ซึ่งรวมถึงที่พักอาศัย มีผลโดยตรงต่อ กำลังขวัญในการทำงาน ความสำเร็จในการศึกษา และการพัฒนาบุคลิกภาพของนิสิตนักศึกษา จึงเป็นหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษา ที่จะต้องจัดบริการหอพักให้นิสิตนักศึกษา
11. สถาบันอุดมศึกษา ควรช่วยเหลือนิสิตนักศึกษา ที่มีความเดือดร้อนในด้านการเงิน โดยจัดบริการในด้านต่าง ๆ เช่น จัดหางานพิเศษนอกเวลาเรียน จัดบริการให้กู้เงิน ในกรณีฉุกเฉิน ตลอดจนจัดหาทุนการศึกษา ให้นิสิตนักศึกษาที่มีความขัดสนยากจน
12. ควรส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษา จัดกิจกรรมประเภทต่าง ๆ และสนับสนุนให้นิสิตนักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมให้มาก และต้องระมัดระวังไม่ขัดขวางต่อการพัฒนาความคิดริเริ่ม ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบของนิสิตนักศึกษา ตลอดจนต้องให้ความพยายาม บูรณาการ กิจกรรมนิสิตนักศึกษาเข้ากับหลักสูตรการศึกษา ของสถาบันอุดมศึกษา
13. การจัดทำระเบียบนิสิตนักศึกษา ที่สมบูรณ์นั้น มีความสำคัญต่องาน กิจการนิสิตนักศึกษาและการพัฒนานิสิตนักศึกษาเป็นอย่างมากจึงควรจัดทำ และเก็บรักษา ระเบียบสะสมของนิสิตนักศึกษาทุกคนไว้ เพื่อให้บุคลากรฝ่ายกิจการนิสิตนักศึกษา ผู้บริหาร และอาจารย์ ได้ใช้ระเบียบนิสิตนักศึกษา ที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านภูมิหลังของนิสิตนักศึกษา ด้าน วิชาการ ด้านกิจกรรม ตลอดจนความสามารถทางด้านอื่น ๆ
14. สถาบันอุดมศึกษา ต้องตระหนักถึงความสำคัญของการวิจัยเกี่ยวกับ นิสิตนักศึกษาและงานกิจการนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจการนิสิตนักศึกษา โดยต้องให้ การสนับสนุนด้านบุคลากร งบประมาณ เครื่องมือ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

15. สถาบันอุดมศึกษา ควรจัดบริการแนะแนวอาชีพ ซึ่งรวมทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของอาชีพต่าง ๆ ภาวะตลาดแรงงาน การช่วยให้นิสิตนักศึกษาทราบความถนัด ความสนใจ และสามารถตัดสินใจเลือกอาชีพได้อย่างเหมาะสม

16. สถาบันอุดมศึกษา ควรจัดบริการจัดหางานให้นิสิตนักศึกษา ซึ่งรวมถึงการติดต่อกับผู้จ้างงาน การช่วยเหลือให้นิสิตนักศึกษาได้เข้าทำงานด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยให้นิสิตนักศึกษาเป็นผู้ตัดสินใจเลือกงานเอง ตลอดจนคอยติดตามช่วยเหลือ ผู้ที่ตัดสินใจเลือกงานผิด ให้เข้าทำงานที่สอดคล้องกับบุคลิกภาพของนิสิตนักศึกษา

2. กิจกรรมนิสิตนักศึกษา

กู๊ด (Good, 1970 อ้างในพรชูลี อาชวอำรุง, 2525) ได้ให้ความหมายกิจกรรมนิสิตนักศึกษา (กิจกรรมเสริมหลักสูตร) เป็นโปรแกรมและการดำเนินงาน ซึ่งนิสิตนักศึกษาหรือสถานศึกษาจัดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสนุกสนาน เพิ่มพูนความรู้และส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่างๆ ซึ่งเปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษาได้แสดงความสามารถ ทักษะที่ไม่มีการให้หน่วยกิต นิสิตนักศึกษาต้องจัดหาเงินมาดำเนินการเอง แต่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมแนะนำของสถานศึกษา การจัดกิจกรรมนิสิตศึกษานั้น ต้องอยู่บนรากฐานที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมายตามที่ได้วางไว้

สำเนาวั ขจรศิลป์ (2538) ได้ให้ความหมายกิจกรรมนิสิตนักศึกษาตามที่นักการอุดมศึกษาได้ให้ไว้หลายคน อาทิ โคลเทอร์ (Clother, 1931) ลอยด์โจนส์ (Lloyd - Jones, 1934) และควอลีย์ (Cowley, 1959) พิจารณาที่ลักษณะของกิจกรรม เช่น กิจกรรมหลายประเภทที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรโดยตรงจึงเรียกว่า "กิจกรรมนอกหลักสูตร" (Extra Curricular Activities) สำหรับกิจกรรมบางประเภท เช่น กิจกรรมด้านวิชาการ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตร โดยมากอาจารย์ส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาจัดกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ด้านวิชาการในหลักสูตร จึงเรียกว่า "กิจกรรมร่วมหลักสูตร" (Co - Curricular Activities) นักการอุดมศึกษาบางคน เรียกกิจกรรมที่นิสิตนักศึกษาจัดแตกต่างออกไปอีก เช่น เฟรเดอริค (Frederick, 1965) มีแนวความคิดที่เกิดจากผลงานของคณะกรรมการซึ่ง ชาลส์ ดับบลิว อีลิออต (Charles W, Eliot) ได้แบ่งหลักสูตรของสถาบันอุดมศึกษาไว้เป็นสองส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นวิชาบังคับ และส่วนที่สองเป็นวิชาเลือก เฟรเดอริค จึงเรียกกิจกรรมนิสิตนักศึกษาที่จัดขึ้นว่า "หลักสูตรที่สาม" (The Third Curriculum) สำหรับ สตาร์ค (Stark, 1967) เรียกกิจกรรมที่นิสิตนักศึกษาจัดว่า "กิจกรรมนอกชั้นเรียน" (Out of the Classroom Activities) นักการอุดมศึกษาที่มีชื่อเสียง เช่น เรนนี (Wrenn, 1951) และมุลเลอร์ (Mueller, 1961) เรียกกิจกรรมที่นิสิตนักศึกษาจัดว่า "กิจกรรมนิสิตนักศึกษา"

(Student Activities) สตรูป (Stroup, 1964) มีความเห็นว่า กิจกรรมนิสิตนักศึกษา นั้นมีส่วนที่เป็นทางการ และส่วนที่ไม่เป็นทางการอยู่ด้วยกัน กิจกรรมที่เป็นทางการเป็นกิจกรรมที่นิสิตนักศึกษา จัดขึ้น โดยความสมัครใจ ไม่เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในห้องเรียน หรือ ไม่ระบุไว้ในหลักสูตร ต้องเป็นกิจกรรมที่สถาบันอุดมศึกษาให้การยอมรับ และมีอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นผู้ให้คำปรึกษา ส่วนกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ เป็นกิจกรรมที่นิสิตนักศึกษากลุ่มหนึ่งจัดขึ้น โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากสถาบันอุดมศึกษา เช่น กิจกรรมที่นิสิตนักศึกษาจัดขึ้น เพื่อทำการประท้วงหรือต่อต้านผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาหรือรัฐบาล เป็นต้น

หลักการพัฒนากิจกรรมนิสิตนักศึกษา มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ

(ธิดารัตน์ บุญนุช, 2543) คือ

1. เงื่อนไขความสำเร็จในการพัฒนากิจกรรมนิสิตนักศึกษา ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ตั้งแต่ ผู้บริหารสูงสุด ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่มีความรู้ความเข้าใจ ถึงความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนากิจกรรมนิสิตนักศึกษา ทั้งนี้ ควรมีการวางแผน ทั้งระยะสั้นและระยะยาวจากทุกฝ่ายร่วมกัน ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่ทุกคนในมหาวิทยาลัย ต้องร่วมในกิจกรรมที่วางแผนไว้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ อีกทั้งควรมีการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อความรู้และแนวทางใหม่ ๆ ในการพัฒนา

2. แนวปฏิบัติในการพัฒนากิจกรรมนิสิตนักศึกษา ควรกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน มีการสื่อสารให้เข้าใจตรงกันทุกฝ่าย ให้เห็นคุณค่าและการให้ความสำคัญต่อกิจกรรมนิสิตนักศึกษา ทั้งนี้โดยคำนึงถึง ความต้องการของนิสิตนักศึกษาเป็นสำคัญ อีกทั้งความเต็มใจของอาจารย์และบุคลากรสนับสนุน การส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมนิสิตนักศึกษา เพื่อการพัฒนาคุณธรรมและบุคลิกภาพตามลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์

การจัดกิจกรรมนิสิตนักศึกษา โดยความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย กับหน่วยงานราชการ เช่น ทบวงมหาวิทยาลัย เพื่อให้มีการจัดกิจกรรม มุ่งเน้นด้านบำเพ็ญประโยชน์ ทั้งภายในและภายนอกสถาบัน โดยเฉพาะในช่วงปิดภาคฤดูร้อน ในช่วงเดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคมของทุกปี นิสิตนักศึกษาหลายสถาบันได้ออกค่ายอาสาพัฒนาชนบท โดยนิสิตนักศึกษาเจ้าของโครงการ ต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยมีอาจารย์ให้คำแนะนำปรึกษา ทบวงมหาวิทยาลัยได้จัดสรรงบประมาณสำหรับดำเนินงานด้านส่งเสริมกิจกรรมนิสิตนักศึกษา ด้านบำเพ็ญประโยชน์โดยเฉพาะอาสาพัฒนาชนบท ด้านกีฬา ด้านศิลปวัฒนธรรม และสัมมนากิจกรรม ประโยชน์ที่เกิดขึ้น ทั้งในสังคมชนบทและแก่ตัวนิสิตนักศึกษาเอง (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2540)

3. การพัฒนานิสิตนักศึกษา

มิเลอร์และพรินซ์ (Miller and Prince, 1976 อ้างใน เบญจมาศ จงรักษ์ ,2539) ได้พัฒนารูปแบบจำลองการจัดองค์การเพื่อการพัฒนา นิสิตนักศึกษา โดยยึดหลักการประสานงานความร่วมมือของทุกฝ่ายภายในมหาวิทยาลัย ได้แก่ ผู้บริหาร อาจารย์ นิสิตนักศึกษา และบุคลากร ทุกระดับมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และดำเนินงานเพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนานิสิตนักศึกษาให้เป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ครอบคลุมการพัฒนา 4 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาทางวิชาการ ด้านการพัฒนาทางอาชีพ ด้านการพัฒนาทางร่างกาย และด้านการพัฒนาทางอารมณ์ และสังคม โดยที่มหาวิทยาลัยต้องยึดหลักการประสานงานทุกฝ่าย ดังนี้

(1) การพัฒนานิสิตนักศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และสะสมการเจริญเติบโตด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม

(2) การพัฒนาเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่คาดว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่แต่ละคน หรือกลุ่มนิสิตนักศึกษาทำงานร่วมกัน เพื่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตมากกว่า เพื่อตอบสนองภายหลังสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว

(3) การสอนนิสิตนักศึกษาให้มีความสามารถและทักษะต่างๆ เป็นการช่วยให้เกิดความเจริญงอกงาม

(4) ควรให้นิสิตศึกษามีโอกาสแก้ปัญหา เพื่อให้มีความก้าวหน้าในการพัฒนา

(5) การพัฒนาจะเป็นไปได้ดีและมากขึ้น ถ้านิสิตนักศึกษา อาจารย์ บุคลากรที่เกี่ยวข้องทำงานร่วมกัน

(6) ควรให้นิสิตศึกษามีอิสระที่จะได้แสดงความคิดเห็นและความรู้สึกโดยไม่ต้องกลัวการตำหนิ หรือการปฏิเสธความคิดเห็นนั้น

(7) นิสิตนักศึกษาต้องเป็นผู้เริ่มต้นด้วยตนเองที่จะก้าวไปข้างหน้าตามขีดความสามารถของตน และจะต้องประสบความสำเร็จในแต่ละขั้นตอนก่อนที่จะผ่านพ้นไปตลอดกระบวนการพัฒนา

(8) นิสิตนักศึกษาควรมีโอกาสได้ค้นหาความต้องการของตนเองที่จะเกิดการพัฒนาและตัดสินใจว่า การเรียนรู้อย่างไรที่เขาต้องการ และทำอย่างไรจะบรรลุความต้องการนั้น

(9) นิสิตนักศึกษา ควรมีโอกาสได้สังเกตและมีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้ที่มีพฤติกรรมที่สังคมยกย่องและมีคุณธรรม คุณลักษณะ ตลอดจนกระบวนการที่เป็นแบบอย่างที่ดี

(10) ควรให้นิสิตนักศึกษาได้เข้าถึงแหล่งของกำลังคน กำลังทรัพย์ และข้อมูล ที่จำเป็นต่อการพัฒนา

(11) การทราบผลที่เที่ยงตรงอันเกิดจากการกระทำของนิสิตนักศึกษาเอง เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนา

(12) การส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติและใช้ ความคิดและวิธีการใหม่ๆ จะช่วยให้เกิดการพัฒนา

(13) การเรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ซับซ้อน และการนำความรู้ไปใช้ในเวลาอันควรในชีวิตจริง เป็นสิ่งที่ควรสนับสนุน

การพัฒนานิสิตศึกษานั้น มีปัจจัยหลายประการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการพัฒนานิสิตศึกษา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่ง ชิคเกอร์ริง (Chickering, 1969 อ้างใน พรชูลี อาชวอำรุง, 2525) ให้แนวความคิดการพัฒนานิสิตศึกษาอย่างสมบูรณ์แบบทั้งตัวบุคคล 7 ประการ คือ

1. การบรรลุถึงควมมีประสิทธิภาพ
2. การควบคุมอารมณ์
3. การเป็นตัวของตัวเอง
4. การสร้างภาพพจน์เอกลักษณ์เฉพาะตน
5. การสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้อื่น
6. การวางวัตถุประสงค์ของตนอย่างชัดเจน
7. การพัฒนาบูรณาการ

หลักการพัฒนานิสิตศึกษา ได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยนักการอุดมศึกษาหลายคน เช่น ฮอปกินส์ (Hopkins) โคลเธอร์ (Clothier) คาวลีย์ (Cowley) และที่สำคัญคือ สภาการศึกษาอเมริกัน (American Council on Education, 1949 อ้างใน สำเนาฯ ขจรศิลป์, 2539) ซึ่งได้เสนอหลักการในการพัฒนานิสิตศึกษาไว้ 4 ประการ คือ

1. การพัฒนานิสิตศึกษานั้นต้องพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ทุกด้าน
2. นิสิตนักศึกษามีความแตกต่างกัน แต่ละคนมีเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นจึงควรปฏิบัติต่อนิสิตศึกษาตามลักษณะที่มีความแตกต่างกัน
3. ควรจัดสภาพแวดล้อมทั้งหมด เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนานิสิตศึกษา
4. นิสิตนักศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบตนเองในการเข้าร่วมพัฒนาบุคลิกภาพ ด้วยความกระตือรือร้น

บราวน์ (Brown, 1972) ได้เสนอแนวคิดที่สำคัญในการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ 5 ประการคือ

1. นิสิตนักศึกษาที่เข้าสู่สถาบันอุดมศึกษา มีความแตกต่างกันหลายด้าน และความแตกต่างนั้น มีผลโดยตรงต่อประสบการณ์ที่นิสิตนักศึกษาได้รับจากสถาบันอุดมศึกษา
2. ช่วงเวลาที่ศึกษาอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาเป็นช่วงเวลาที่นิสิตนักศึกษาได้รับการพัฒนาหลายด้านและช่วงเวลาแรก เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญมาก
3. มีโอกาสมากในโปรแกรมการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาที่มีผลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา
4. ปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม ภายในสถาบันอุดมศึกษาได้แก่กลุ่มเพื่อนที่พักอาศัย อาจารย์และการศึกษาในชั้นเรียน มีอิทธิพลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษามาก
5. นิสิตนักศึกษาได้รับการพัฒนาอันเนื่องมาจากปฏิภณระหว่างลักษณะของนิสิตนักศึกษากับความกดดันของสภาพแวดล้อม

บราวน์ (อ้างถึงใน สำเนา ขจรศิลป์, 2538) ได้เสนอเป้าหมายในการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ 5 ประการ คือ

1. การพัฒนาด้านเอกลักษณ์ ซึ่งรวมถึงการพัฒนาระบบค่านิยม การพัฒนาคุณธรรม และการพัฒนาเป้าหมายในด้านอาชีพ
2. การพัฒนาทักษะในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ทักษะในด้านการสื่อความหมาย การพัฒนาความเข้าใจ และความเห็นใจกับผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่มีความแตกต่างในด้านเชื้อชาติและ วัฒนธรรม
3. การพัฒนาในด้านทักษะการเรียนรู้และสติปัญญา ซึ่งจะช่วยให้เป็นบุคคลที่มีความสนใจและทำการศึกษาค้นคว้าความรู้ใหม่ๆ ตลอดชีวิต
4. การพัฒนาด้านสุนทรียภาพ คือ การพัฒนาความเข้าใจ เห็นคุณค่าและเกิดความซาบซึ้งในธรรมชาติและศิลปะ ตลอดจนการพัฒนาทักษะในการสร้างสรรค์ในงานศิลปะ
5. การพัฒนาด้านร่างกายและทักษะในด้านนันทนาการ คือ การพัฒนาความเข้าใจ เห็นคุณค่าและบูรณาการกิจกรรมนันทนาการเข้ากับลักษณะการดำรงชีวิตของตน

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต, 2532) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะ 7 ประการของการพัฒนานิสิตนักศึกษาที่สถาบันการศึกษาจะต้องเอื้ออำนวยและสร้างขึ้นให้สำเร็จได้แก่

1. ได้กัลยาณมิตร คือ พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีงาม เกื้อกูลต่อการพัฒนา ข้อนี้สำคัญเป็นพิเศษในวัยเริ่มแรกของชีวิตเมื่อเข้าสู่สังคมใหม่

2. ชีวิตมีวินัย คือ การรู้จักระเบียบและมีวินัยในการดำเนินชีวิต รักษาระเบียบวินัยของสังคมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ให้มีความเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน เพื่อความมีสภาพชีวิตที่เหมาะสม เชื้อต่อกันที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาอื่นๆ ขึ้นไป

3. ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ คือ ต้องการเข้าถึงความจริง และการทำสิ่งดีงามเกิดขึ้น รักสัจจะ รักงาน อันเป็นแรงจูงใจที่จะทำให้ก้าวหน้าต่อไปในการพัฒนา

4. เชื้อมั่นในศักยภาพของตน คือ เชื่อในความเป็นมนุษย์ของตนซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาให้ประเสริฐเลิศได้ และเพียรพยายามในการศึกษาพัฒนา ตนยิ่งขึ้นไปให้สมบูรณ์เต็มที่

5. มีค่านิยมและทัศนคติแนวเหตุผล คือ ความเชื่อถือทัศนคติ และค่านิยมที่ดีงาม เชื้อต่อการพัฒนา โดยเฉพาะการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย รับรู้ประสบการณ์ทั้งหลายด้วยท่าทีของการเรียนรู้

6. มีสติกระตือรือร้นตลอดเวลา คือ มีจิตสำนึกต่อการเวลา ตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ไวและเท่าทันต่อเหตุแห่งความเสื่อมเสีย และเหตุแห่งความเจริญ กระตือรือร้นในการป้องกันแก้ไขเหตุแห่งความเสื่อมและสร้างสรรค์แห่งความเจริญ มีจิตสำนึกการศึกษาพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา

7. พึ่งพาตนเองด้วยความรู้คิด หรือรู้จักคิด รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาให้ได้ความจริงและคุณค่าหรือประโยชน์จากสิ่งทั้งหลาย สามารถคิดแยกแยะ และสืบค้นหาองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ คิดเป็น และคิดเองเป็นว่าสำคัญยิ่งในการที่จะพึ่งตนเองได้

สำเนาวิ ขจรศิลป์ (2539) ได้ นำเสนอปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. ด้านบริหาร ได้แก่ ปรัชญา ปณิธานในการผลิตบัณฑิตของสถาบันนโยบายและมาตรการในการพัฒนานิสิตนักศึกษาและกฎระเบียบของสถาบัน ตลอดจนกฎระเบียบของทางราชการ

2. ด้านวิชาการ ได้แก่ หลักสูตร วิธีการสอน การวัดผล และอาจารย์ที่ปรึกษา หลักสูตรนั้นมีความสำคัญกับการพัฒนานิสิตนักศึกษามาก เพราะหลักสูตรเป็นตัวกำหนดวิชาและกิจกรรมต่าง ๆ ที่นิสิตนักศึกษาต้องเรียน

3. ด้านกิจการนิสิตนักศึกษา ได้แก่ ฝ่ายกิจการนิสิตนักศึกษารับผิดชอบการพัฒนานิสิตนักศึกษาซึ่งมีได้หลายวิธี โดยการจัดบริการต่าง ๆ เช่น บริการให้คำปรึกษา การ

นิเทศและให้การปรึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมนิสิตนักศึกษา การจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนา นิสิตนักศึกษา การฝึกอบรม เป็นต้น

4. ด้านบุคลากร ได้แก่ การมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในเรื่อง การพัฒนานิสิตนักศึกษา ในจำนวนเพียงพอกับปริมาณงาน อีกทั้งมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

5. ด้านงบประมาณ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการดำเนินงาน

6. ด้านนิสิตนักศึกษา บุคลิกภาพของนิสิตนักศึกษาซึ่งอาจพิจารณาในแต่ละบุคคลและพิจารณาเป็นกลุ่มบุคคล มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านภูมิหลัง ลักษณะที่มองเห็นได้ภายนอก เช่น รูปร่างและหน้าตา ส่วนลักษณะที่อยู่ในตัวนิสิตนักศึกษานั้น ได้แก่ ระดับสติปัญญา และเจตคติ เป็นต้น

7. ด้านสภาพแวดล้อมภายในสถาบันอุดมศึกษา ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมภายในสถาบันอุดมศึกษา หมายถึง สภาพแวดล้อม 3 ชนิด คือ

7.1 สภาพแวดล้อมที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิต เช่น อาคาร สถานที่ เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ

7.2 สภาพแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิต เช่น พืช สัตว์ และคน

7.3 สภาพแวดล้อมที่คนสร้างขึ้น (ไม่รวมข้อ 7.1 และ 7.2) เช่น กลุ่มเพื่อนกิจกรรม นิสิตนักศึกษา ประเพณีการต้อนรับน้องใหม่ และระบบอาจารย์ที่ปรึกษา เป็นต้น

8. ด้านสภาพแวดล้อมภายนอกสถาบันอุดมศึกษา ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมภายนอกสถาบันอุดมศึกษา หมายถึง สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สภาพแวดล้อมภายนอกสถาบันอุดมศึกษา อาจเป็นทั้งสิ่งที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา สภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนานิสิตนักศึกษามีหลายประการ เช่น สภาพเศรษฐกิจที่ดี ซึ่งมีผลทำให้สถาบันอุดมศึกษามีรายได้ดี และถ้าเป็นสถาบันของรัฐก็อาจได้รับงบประมาณมากขึ้นส่วนสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษานั้น ก็มีหลายประการ เช่น บรรยากาศทางการเมืองที่มีการปกครองประเทศภายใต้กฎอัยการศึก และมีการห้ามนิสิตนักศึกษาทำกิจกรรมนิสิตนักศึกษา ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2520 เป็นต้น

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2528) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ว่า นิสิตนักศึกษาควรได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ 8 ด้าน คือ

1. การพัฒนาทางสติปัญญา ให้รู้จักความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียน หัดคิดอย่างมีระบบและสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

2. การพัฒนาวิชาชีพ ให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพ สามารถสร้างงานอาชีพขึ้นใหม่ได้

3. การพัฒนาอารมณ์และการควบคุมอารมณ์ เข้าใจวิธีการรักษาอารมณ์ของตนเองได้

4. การพัฒนาทักษะทางสังคม หมายรวมถึง การใช้วาจาหรือภาษาที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสารในสังคม การเรียนรู้มารยาทต่าง ๆ ในการสมาคมติดต่อ การแต่งกายตามกาลเทศะ การประพฤติปฏิบัติตามสังคม ทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม

5. ความเป็นตัวของตัวเอง ให้เข้าใจตนเอง รู้จักสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง รู้จักพึ่งตนเองได้ สร้างความมั่นใจให้แก่ตนเอง และสร้างบุคลิกที่ตนพอใจ

6. การพัฒนาคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีความเสียสละอดทนต่องานทุกชนิด พยายามทำงานให้เสร็จ การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว การตรงต่อเวลาไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็ทางกาย วาจา หรือใจ รักษาดี ภาควงมใจในความเป็นชาติไทย มีความรับผิดชอบในหน้าที่ทุกบทบาท

7. การพัฒนาทัศนคติ ทัศนคติที่ดีย่อมมีความรู้สึกเข้าใจเห็นใจผู้อื่นมากกว่า มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้ดี สามารถนำสังคมให้เป็นสุขได้ด้วยทัศนคติที่ดียอมส่งผลไปในการกระทำที่ดี

8. การพัฒนาการจัดการ ให้นิสิตเป็นคนสูงาน รู้จักแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผลถูกต้องตามสังคมตามหลักการ แสวงหาแนวทางในการจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเอง

สำเนาวิ ขจรศิลป์ (2538) กล่าววว่า เป้าหมายในการพัฒนานิสิตนักศึกษาสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยควรมี 7 ประการคือ

1. ด้านวิชาการและวิชาชีพ โดยพิจารณาเจตคติ และทักษะในการเรียน เพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านวิชาชีพ ความรู้และทักษะในการบริหาร ความรู้และทักษะในภาษาต่างประเทศและคอมพิวเตอร์ ตลอดจนเป็นผู้ใฝ่รู้เสมอ

2. ด้านสติปัญญา โดยมุ่งความสามารถในการคิด การวิเคราะห์ ความรอบคอบไตร่ตรอง และเห็นการณ์ไกล

3. ด้านสังคม โดยเน้นการพัฒนาทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยขบวนการประชาธิปไตย กิริยามารยาทในสังคม มนุษย์สัมพันธ์ และรอบรู้เรื่องวัฒนธรรมไทยและต่างชาติที่ต้องติดต่อด้วย

4. ด้านอารมณ์ โดยเน้นความเข้าใจอารมณ์ของตนเอง การปรับและควบคุมอารมณ์ ตลอดจนการพัฒนาอารมณ์ทางด้านสุนทรียภาพ เพื่อให้เห็นคุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

5. ด้านเอกลักษณ์ โดยเน้นความเข้าใจด้านบุคลิกภาพของตนเองในทุก ๆ ด้าน การพัฒนาความสนใจในด้านอาชีพ การวางแผนเพื่อประกอบอาชีพ การวางแผนการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับ บุคลิกภาพของตนเอง

6. ด้านร่างกาย โดยเน้นการพัฒนาทางด้านการเจริญเติบโตในช่วงวัยรุ่นตอนปลาย การพัฒนาเจตคติและทักษะในการรักษาสุขภาพร่างกาย และสุขภาพจิตให้มีความสมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ

7. ด้านคุณธรรม โดยเน้นคุณธรรมด้านพื้นฐาน อันได้แก่ ความกตัญญู กตเวทียัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อุดหนุน เสียสละเพื่อส่วนรวม ลดละเลิกอบายมุข ตลอดจนการส่งเสริมให้ยึดมั่น ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา และจรรยาบรรณในอาชีพ

แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา ธีดาวัฒน์ บุญนุช (2525) ได้กล่าวไว้ว่า โลกของนิสิตนักศึกษานั้นประกอบด้วยชุมชนที่รวมตัวกันอยู่ในมหาวิทยาลัย สภาพแวดล้อม เช่น อาคารสถานที่ต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย และสิ่งอื่น ๆ มหาวิทยาลัยจึงมีหน้าที่ต้องจัดแจงโลกของนิสิตนักศึกษานี้ให้เกิดประโยชน์ต่อนิสิตนักศึกษามากที่สุด โดยต้องยึดหลักดังนี้

1. ส่วนประกอบของกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัย คือ การพัฒนาตนเองของนิสิตนักศึกษา

2. ต้องจัดให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมในชั้นเรียนและกิจกรรมนอกชั้นเรียน ที่ช่วยให้นิสิตนักศึกษาเกิดการพัฒนานั้นคือ การผสมผสานระหว่างการเรียนกับสังคม และต้องพิจารณาว่าการจัดกิจกรรมนั้นสนับสนุนให้นิสิตนักศึกษาเป็นผู้ใหญ่และมีวุฒิภาวะ และสามารถนำประสบการณ์นั้นไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ต้องมีความพอดีระหว่างนิสิตนักศึกษากับกิจกรรมที่มหาวิทยาลัยจัดจึงจะก่อให้เกิดการพัฒนา เพราะถ้าจัดระดับของสิ่งเร้าใจไว้สูงเกินความพร้อมหรือความสามารถของนิสิตนักศึกษา โอกาสที่จะพัฒนาตนเองก็จะหมดไป แต่ถ้าสิ่งที่มาเร้าใจน้อยเกินไปการพัฒนาของนิสิตนักศึกษาก็จะเป็นไปอย่างช้าเพราะขาดสิ่งท้าทาย

4. กิจกรรมที่จัดในมหาวิทยาลัยควรสอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพราะนิสิตนักศึกษาจะต้องใช้ชีวิตจริงในโลกภายนอก ความสามารถผสมผสานชีวิตในชุมชนมหาวิทยาลัยกับชีวิตในชุมชนนอกมหาวิทยาลัยได้มากเท่าไรก็ยิ่งดีเท่านั้น

5. การจัดสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยต้องให้สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาตนเองของนิสิตนักศึกษา

มณีวรรณ กมลพัฒนะ (2540) กล่าวถึงวิชาบัณฑิตอุดมคติว่า โครงการบัณฑิตอุดมคติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการเปิดสอนวิชาบัณฑิตอุดมศึกษาไทย เริ่มเมื่อปีการศึกษา 2539 การเรียนการสอนในวิชานี้โดยมีนิสิตลงทะเบียนเรียนร่วมกันทุกคณะวิชานับเป็นองค์รวมของวิชาชีพที่มีความสมบูรณ์ในความหลากหลาย เพราะนิสิตที่เรียนหลายสาขาวิชาชีพเป็นปัจจัยหนุนการบูรณาการให้มีความสมบูรณ์แบบ นับเป็นฐานกำลังการสร้างคนเก่งที่เห็นทางดีถึงความดีในตัวคนมาใช้ประกอบวิชาชีพต่อไป

ดังนั้น เป้าหมายของวิชาคือ การแสวงหาวิธีการเรียนรู้ของนิสิตและเรียนรู้การแสวงหาวิธีการเรียนรู้ของผู้อื่น ที่ตนเองจำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน เพื่อนำสู่หนทางในการสร้างเสริมศิลปะการดำรงชีพร่วมกัน

เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์ (2541) มีความเห็นว่า บัณฑิตไทยล้วนเป็นผู้ที่ขาดภูมิคุ้มกันต่อลัทธิวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า มีบางอย่างผิดพลาดในการจัด Liberal Education ของอุดมศึกษาไทย ความผิดพลาดดังกล่าวก็คือ การละเลย การจัดให้มีอย่างเสียไม่ได้ จัดให้มีเพียงเพื่อได้ชื่อว่ามี การละเลยไม่ให้ความสำคัญเช่นนี้ในที่สุด ก็ให้ผลร้ายที่ปรากฏชัด ทำให้อาจารย์มหาวิทยาลัยจำนวนมาก ที่ไม่ใช่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ Liberal Education แต่เป็นผู้ที่มีวิญญาณของความเป็นครูอยู่ในตน และเป็นผู้ที่ไม่หลงไปกับกระแสของสังคม เริ่มวิตกว่าจะทำอย่างไรกับลูกศิษย์ของตน จึงจะทำให้เขาเป็นผู้มีคุณธรรม จะจบออกไปช่วยเหลือสังคมไม่ใช่เอาเปรียบสังคม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2540) กล่าวไว้ว่า หัวใจของการผลิตบัณฑิต คือ ความสามารถในการเรียนรู้ ต้องสามารถตั้งคำถามเป็น มีจิตนาการ คือ คิดในสิ่งที่คนอื่นไม่คิด มองเห็นในสิ่งที่คนอื่นมองไม่เห็น ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมีปัญหาในการสร้างทักษะ 3 อย่าง

- 1) ทักษะไม่มีบริบท
- 2) ทักษะไม่เชื่อมโยงกับความรู้
- 3) ไม่ให้ความสำคัญกับการมองหนทางใหม่

ซึ่งในการศึกษายุคใหม่ ความคิดใหม่ เป็นหัวใจของการศึกษายุคใหม่ ต้องให้ความรู้เชื่อมโยงกับชีวิตจริง ต้องเชื่อมโยงหนทางใหม่กับความรู้ เรียนรู้จัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชีวิต

อนัส อมาตยกุล (2541) กล่าวว่า ปัจจุบันประเทศไทย ได้ก้าวรุดหน้าไปตาม กระแสความเจริญ และความเปลี่ยนแปลงของโลกพร้อมๆ กันนานาอารยประเทศ เป็นความเจริญ ทางวัตถุที่ไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ ขณะที่ความเสื่อมโทรมทางจิตใจ และสภาพแวดล้อมได้ลุกลามไป จนยากที่จะหยุดยั้ง หรือแก้ไข ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการเดินตามตะวันตกโดยขาดความเข้าใจ พื้นฐาน และธรรมชาติของตะวันตก และพากันละทิ้ง คุณค่าของตะวันออกทำให้ไม่บังเกิดความ พอดี และส่งผลเสียหายแก่จิตใจ จริยธรรม และความประพฤติ ติดตามมาด้วยการล่มสลายของ บุคคล ครอบครัว สถาบันทางศาสนา ธุรกิจ อุตสาหกรรม กฎหมาย ศาล การเมือง ฯลฯ

ดังนั้น การพัฒนานิสิตนักศึกษา ควรให้นิสิตนักศึกษาได้ตระหนักได้ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ที่ชาวยุโรปได้ประสบความสำเร็จในการสร้างอารยธรรมที่ยั่งยืน ต่อเนื่อง และเข้มแข็งได้โดยการสร้างสังคมให้มั่นคงและสะดวกสบายได้จากประโยชน์ของความ เป็นวัตถุนิยม และสร้างระเบียบวินัยของสังคมให้แน่นแฟ้นด้วยประโยชน์บางส่วนจากความเป็นจิต นิยม เช่นที่เรียกว่า จรรยาบรรณแล้ว นำความรู้ที่เรียนมาปรับสร้างสังคมเอเชีย โดยเฉพาะ สังคมไทยให้รู้จักใช้ประโยชน์ของวัตถุนิยมได้อย่างถูกต้องและมากขึ้น ขณะเดียวกันก็สามารถ ดำรงคุณค่าของจิตนิยมไว้ได้ ทั้งนี้ เพื่อความศิวิไลซ์ยั่งยืน และเป็นธรรมที่แผ่กว้างไปทั่วถ้วน

จรัส สุวรรณเวลา และคณะ (2540) กล่าวว่า กระแสโลกาภิวัตน์มีผลให้โลก เสมือนว่าเล็กลง และต้องสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น บัณฑิตในอนาคตจะต้องมีวิสัยทัศน์ เปลี่ยนแปลงไป จะคิดแคบอยู่เฉพาะภายในขอบของประเทศไม่ได้แล้ว จำเป็นต้องขยายวิสัยทัศน์ ออกไปสู่ภูมิภาคและสู่สากล ดังนั้น การศึกษาระดับอุดมศึกษา ต้องปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ของ บัณฑิตซึ่งต้องเป็นผู้นำของสังคมในอนาคต ต้องมีความเป็นสมดุลงกับภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งมีอยู่ใน ทุกสาขาวิชา

สุนน อมรวิวัฒน์ (2534) กล่าวไว้ว่า บัณฑิตที่เข้ามาในมหาวิทยาลัย เมื่อจบ ออกไปต้องมี 7 คำ คือ เครือ ข่าย ความ คิด ที่ ตก ผลึก หมายถึง จะต้องมีความคิดเป็น เครือข่ายเชื่อมโยงตกผลึกอยู่ในตัวเอง พร้อมทั้งจะเอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างมีเอกลักษณ์ เฉพาะตน

ธิดารัตน์ บุญนุช (2543) แสดงทัศนะว่า นักการศึกษาและผู้บริหาร สถาบันอุดมศึกษาที่เข้าใจเรื่องการอุดมศึกษาและการพัฒนานิสิตนักศึกษาต่างยอมรับว่าใน ช่วงเวลาที่นิสิตนักศึกษาเข้ามาอยู่ในสถาบันนั้น นิสิตนักศึกษาได้เรียนรู้จากชีวิตนอกห้องเรียนไม่ น้อยไปกว่าในห้องเรียน ภายนอกห้องเรียนนี้ กิจกรรมนิสิตศึกษามีบทบาทที่สำคัญในการสร้าง

เสริมประสบการณ์ให้แก่นิสิตนักศึกษา การเข้ากลุ่มเพื่อนทำกิจกรรมช่วยให้นิสิตนักศึกษาได้เรียนรู้ การปฏิบัติตัวในสังคม ได้รับการยอมรับจากเพื่อน เรียนรู้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และทักษะ อันมีค่าต่อการดำรงชีวิตทั้งในปัจจุบันและเมื่อสำเร็จการศึกษาในอนาคต

ธิดารัตน์ บุญนุช (2543) เสนอถึงการพัฒนาลักษณะและการเรียนการสอนให้ กิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตรและกิจกรรมนิสิตนักศึกษาเอื้อประโยชน์และส่งเสริมซึ่งกัน และกัน คือ การจัดให้กิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตร และกิจกรรมนิสิตนักศึกษาเอื้อ ประโยชน์กัน ซึ่งสถาบันการศึกษาทำได้โดยจัดโปรแกรมการเรียนการสอนแบบร่วมประโยชน์ โดย ให้โปรแกรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร มีส่วนสัมพันธ์กับประสบการณ์ในชั้นเรียน และ ประสบการณ์จากการทำกิจกรรมนอกชั้นเรียน เพื่อเอื้อประโยชน์แก่นิสิตนักศึกษา โดยโปรแกรมนี้ เป็นกระบวนการเรียนการสอนที่ประกอบด้วยกิจกรรมที่ให้นิสิตนักศึกษามีส่วนร่วมในชั้นเรียน และ กิจกรรมที่ให้นิสิตนักศึกษาทำกันเองนอกชั้นเรียน กิจกรรมในชั้นเรียนเป็นการฟังบรรยายโดยนิสิต นักศึกษามีส่วนร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็น ประชุมกลุ่มแก้ปัญหาหรือทำแบบฝึกหัด และ ศึกษาค้นคว้าตามที่อาจารย์มอบหมายแล้วมานำเสนอในชั้นเรียน

กิจกรรมนอกชั้นเรียน เป็นงานกลุ่มที่อาจารย์ให้นิสิตนักศึกษาได้ฝึกเชื่อมโยง ความรู้และประสบการณ์ในชั้นเรียน ไปลองปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่สังคม และได้ฝึกสังเกตและ เรียนรู้ชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมไปด้วย ได้ฝึกวิเคราะห์และแก้ปัญหา และได้ฝึกการทำงานเป็นทีม กิจกรรมนอกชั้นเรียนเป็นงานกลุ่มที่เลียนแบบการทำกิจกรรมนิสิตนักศึกษาของสโมสร

โปรแกรมการเรียนการสอนแบบร่วมประโชชน์นี้ นอกจากนำประสบการณ์จากชั้น เรียนไปใช้ในการทำกิจกรรมนอกชั้นเรียนแล้ว นิสิตนักศึกษายังได้ความรู้และประสบการณ์จาก กิจกรรมนอกชั้นเรียน มาอภิปรายแลกเปลี่ยนกันในห้องเรียนอีก นอกจากนี้ ประสบการณ์การทำ กิจกรรมนอกชั้นเรียนยังช่วยให้นิสิตนักศึกษาที่ไม่เคยร่วมกิจกรรมนิสิตนักศึกษามาก่อน และไม่ สนใจกิจกรรม ได้เปลี่ยนความคิดเพราะเข้าใจประโยชน์ของกิจกรรมนิสิตนักศึกษาที่ให้กับตนเอง ซึ่งจะส่งผลให้นิสิตนักศึกษาเหล่านี้ต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนิสิตนักศึกษาต่อไป นับเป็นการ เอื้อประโยชน์และส่งเสริมซึ่งกันและกันของกิจกรรมในและนอกชั้นเรียน

พระธรรมปิฎก (2541) ได้แสดงธรรมกถาเกี่ยวกับการพัฒนาคนในด้านต่างๆ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้คือ

1. พัฒนากาย คือ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี ปราศจากโรคภัย ตลอดจนถึงการมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องรู้จักและสามารถมีความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมทางด้านธรรมชาติ เทคโนโลยี ปัจจัย 4 และสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

2. พัฒนาศีล คือ การมีความประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นหรือสังคม การมีระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี และการประกอบอาชีพสุจริตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต หรือ อาจจะสรุปได้ว่า การพัฒนาศีล คือการให้มี สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากรรมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ

3. พัฒนาจิต คือ การอบรมเสริมสร้างจิตใจให้พร้อมด้วยคุณสมบัติ 3 อย่างคือ

3.1 คุณภาพจิต คือการเป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีจิตใจดีงาม มีเมตตา กรุณา มีน้ำใจโอบอ้อมอารี มีความกตัญญู รู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น

3.2 สมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิต เช่น มีสติดี มีสมาธิจิตใจแน่วแน่ มีขันติ ความหนักแน่นเข้มแข็งของจิตใจ เป็นต้น

3.3 สุขภาพจิต คือ จิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจที่เป็นสุขสดชื่นร่าเริงผ่องใส ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งสำหรับเป้าหมายในการพัฒนานิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นการระบุให้ชัดเจนว่า "การศึกษาจะต้องสร้างคนให้มีความสุข"

4. พัฒนาปัญญา คือ การพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งมีหลายระดับคือ

4.1 ความสามารถในการแสวงหาความรู้ โดยรู้จักเลือกรับ เลือกคัด จัดสรร กลั่นกรอง และประมวลข้อมูลให้ได้ความรู้ที่ถูกต้องเป็นจริง

4.2 ความสามารถในการคิดให้ชัดเจนในแต่ละเรื่อง โดยรู้จักวิเคราะห์หาค่าประกอบ และสืบสาวเหตุปัจจัย

4.3 ความสามารถในการโยงความรู้และความคิดแต่ละด้านรวมเข้าหากันให้เกิดภาพรวมที่ชัดเจน หรือปรุงแต่งเป็นความรู้ความคิดใหม่

พระธรรมปิฎก (2536 อ้างถึงใน อานาจ บัวศิริ, 2539) ได้แสดงถึงกระบวนการของการศึกษาหรือระบบการพัฒนาศิลปบุคคล ดังนี้

กระบวนการที่จะพัฒนาศิลปบุคคลนั้นแยกได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนเข้าสู่กระบวนการพัฒนา และขั้นตอนในกระบวนการพัฒนา แต่ละขั้นตอนมีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. ขั้นตอนก่อนเข้าสู่กระบวนการพัฒนา หรือขั้นนำสู่ศึกษา คือขั้นก่อนที่จะเข้าสู่ไตรสิกขา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าขั้นก่อนมรรค ต่อจากนั้นจึงเข้าสู่ตัวมรรค ซึ่งมีองค์แปด สิกขา คือ การศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนา มรรค คือวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตที่ดี ไตรสิกขาเป็นการศึกษาที่ฝึกฝนพัฒนาคนให้เขาดำเนินชีวิตได้อย่างนั้นนั่นเอง

การดำเนินชีวิตที่ดี (มรรค) เริ่มจากสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ เป็นความเชื่อที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย (เชื่อในหลักการที่ถูกต้อง) ที่เป็นฐานสำคัญของการพัฒนา ทำ

ให้มีการพัฒนาต่อไปได้ แต่ถ้ามีความเชื่อที่ผิด (มีทฤษฎีที่ผิด) ก็จะตัดหนทางการพัฒนาไปเลย ปัจจัยที่ทำให้คนเกิดมีสัมมาทฤษฎี มี 2 ประการคือ (1) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโมษะ (เสียงจากผู้อื่น) (2) ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ (การรู้คิดพิจารณาด้วยตนเอง) หมายความว่า สัมมาทฤษฎีเริ่มจากภายนอก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่ หรือวัฒนธรรม ทำให้บุคคลนั้นได้รับ อิทธิพลความเชื่อความนึกคิด ความเข้าใจในภูมิธรรม ภูมิปัญญาและพฤติกรรมที่ถ่ายทอดกันมา ถ้าได้รับปัจจัยภายนอกที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นเหตุเป็นผล ก็จะนำเข้าสู่กระแสการพัฒนา หรือ กระบวนการฝึกความเป็นคนที่พัฒนาดีแล้ว ซึ่งมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ ฟังตนเองได้โดยอิสระภาพ คุณสมบัตินี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อเขารู้จักใช้ปัจจัยภายใน คือโยนิโสมนสิการ หมายถึงการรู้จักคิด รู้จักพัฒนาด้วยตนเอง ปัจจัยภายนอกที่ดีเรียกว่ากัลยาณมิตร จะเป็นตัวสื่อเบื้องต้นที่ช่วยชักนำให้คน สามารถใช้โยนิโสมนสิการ จนมีปัจจัยภายในของตนเองเกิดขึ้นได้ ในการนี้จะมียศประกอบแทรก ที่ช่วยหนุนอีก 5 ประการ ซึ่งอยู่ในกระบวนการฝึก ขึ้นก่อนที่จะเข้าสู่มรรคด้วย เมื่อรวมปัจจัย ภายนอกและปัจจัยภายในแล้วจะมีทั้งหมด 7 ประการคือ (1) กัลยาณมิตรคือมีปรโตโมษะ (ปัจจัยภายนอก) ที่ดี (2) ศิลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) คือความเป็นผู้มีวินัย มีระเบียบ คือ ฝึกจนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดี (3) ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือมีแรงจูงใจที่ถูกต้อง คือ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง (4) อุตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม) คือมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝน พัฒนาตนเองอยู่เสมอ (5) ทิฏฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วย หลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผล หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น (6) อัปปรมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท) คือความ กระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย มีจิตสำนึก ตระหนักในความเปลี่ยนแปลง ทำให้เห็นคุณค่าของเวลา ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ (7) โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วย โยนิโสมนสิการ) รู้จักมนสิการหรือรู้จักคิด รู้จักพิจารณาด้วยตนเอง ไม่มองอะไรข้ามๆ รู้จักสืบสาว หาเหตุปัจจัย แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบ นำส่วนดีมาใช้ประโยชน์ได้ รู้จักโยงให้เห็นองค์รวมหรือ สร้างความรู้ ความคิดใหม่ได้ ทำให้ปัญญาเข้าถึงความจริง

องค์ประกอบหรือปัจจัยฝึกทั้ง 7 ประการนี้ เป็นจุดเริ่มที่จะนำเข้าสู่มรรค คือวิถี ชีวิตที่ดีงามของผู้ที่มีการศึกษา กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยแรกที่จะช่วยชักนำให้เกิดปัจจัยอื่นๆ ตั้งแต่ ประการที่ 2 จนถึง 7 ดังนั้นการที่จะเข้าไปช่วยบุคคลอื่น เพื่อนำเขาเข้าสู่ไตรสิกขานั้น กัลยาณมิตร จะต้องรู้จักบุคคลเสียก่อนว่ามีลักษณะอย่างไร จึงต้องเรียนรู้ถึงบุคคล 4 จริต 6 เป็นต้น เพื่อจะได้ ประยุกต์กระบวนการศึกษาให้เหมาะกับบุคคลนั้นๆ ในการปฏิบัติเฉพาะกรณี เช่น การพัฒนาทาง

จิตขั้นลึกที่เรียกว่า การบำเพ็ญกรรมฐาน ต้องเรียนรู้เรื่องจิต 6 เป็นสำคัญ เมื่อจัดการสอนได้เหมาะสมกับบุคคลแล้ว การสอนจะได้ผลดี ในการศึกษาที่ทำกันเป็นงานเป็นการเป็นกิจกรรม สังคมนั้น การสร้างกัลยาณมิตรที่ดีเป็นเรื่องใหญ่ มีความสำคัญมาก รัฐหรือสังคมมีหน้าที่จัดสรร และเตรียมบุคลากรที่จะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร เช่น ครูอาจารย์ ถ้าได้กัลยาณมิตรที่ดีมีคุณสมบัติที่รู้ชัดเจนในกระบวนการของการศึกษา และสามารถทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรได้ดี กิจกรรมการศึกษาของสังคมจะประสบความสำเร็จด้วยดี

2. ชั้นไตรสิกขา เป็นขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาบุคคล โดยใช้หลักไตรสิกขาเต็มระบบ เนื่องจากมนุษย์มีความสามารถในการฝึกตนเองได้จนถึงที่สุด ถึงขั้นเป็นพุทธะ การศึกษาตามหลักพุทธศาสนาหรือการปฏิบัติธรรมนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องมียึดคือ ความเชื่อในโพธิ (เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธ) เขาก็พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเอง ส่วนการที่บุคคลจะแจ้งประจักษ์โพธิได้หรือไม่นั้น เป็นเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่ดำเนินในแนวทางของโพธิ ชีวิตที่ดีอย่างนี้เรียกว่า มรรค ส่วนวิธีการหรือกระบวนการฝึกมนุษย์ให้มีชีวิตที่ดีเรียกว่า สิกขา ไตรสิกขาคือ ศิล สมาธิ ปัญญา เป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ

ศิลปะ เป็นเรื่องของฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศิลปะก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษา และการพัฒนามนุษย์ เป็นตัวจัดการเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา เอื้อต่อการฝึกคน ให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดีตลอดจนจัดระบบระเบียบทั้งหมดทั้งปวงในสังคมมนุษย์

สมาธิเป็นเรื่องของฝึกในด้านจิตพัฒนาคุณสมบัติต่างๆของจิตทั้งในด้านคุณธรรม (เช่น ความเมตตา กรุณา) ในด้านความสามารถของจิต (เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ) และในด้านความสุข (เช่น ความอิมใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ) สรุปได้ว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

ปัญญา เป็นเรื่องของฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจจัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริงหรือรู้เห็นตามที่มีเป็นตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นกิเลสของสิ่งทั้งปวง จนถึงรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักการทั้ง 3 ประการที่กล่าวมานี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม เราก็ฝึกคนให้เจริญอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้เข้าสู่การเข้าถึงอิสรภาพ

และสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะทำให้มีชีวิตที่ดั่งามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดั่งามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (2532) ยังแสดงธรรมถึงคุณลักษณะ 7 ประการ ของนิสิตนักศึกษา ที่การศึกษาจะต้องเอื้ออำนวยและสร้างขึ้นให้สำเร็จ ได้แก่

1. ได้กัลยาณมิตร คือ มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดั่งามเกื้อกูลแก่การพัฒนา
2. ชีวิตมีวินัย คือ การรู้จักระเบียบและมีวินัยในการดำเนินชีวิต รักษาระเบียบวินัยของสังคมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ให้มีความเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน เพื่อความมีสภาพชีวิตที่เหมาะสม เอื้อต่อการที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป
3. ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ คือ ต้องการเข้าถึงความจริงและทำสิ่งดั่งามให้เกิดขึ้น รักสัจจะ รักงาน อันเป็นแรงจูงใจที่จะทำให้ก้าวหน้าต่อไปในการพัฒนา
4. เชื้อมั่นในศักยภาพของตน คือ เชื่อในความเป็นมนุษย์ของตนซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาให้ประเสริฐเลิศได้ และเพียรพยายามในการศึกษาพัฒนาตนยิ่งๆ ขึ้นไปให้สมบูรณ์เต็มที่
5. มีค่านิยมและทัศนคติแนวเหตุผล คือ มีความเชื่อถือในทัศนคติ และค่านิยมที่ดีงามเอื้อต่อการพัฒนา โดยเฉพาะการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย รับรู้ประสบการณ์ทั้งหลายด้วยท่าทีของการเรียนรู้
6. มีสติกระตือรือร้นทุกเวลา คือ มีจิตสำนึกต่อการเวลา ตื่นตัวต่อความเปลี่ยนแปลงไวและเท่าทันต่อเหตุแห่งความเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญ กระตือรือร้นในการป้องกันแก้ไขเหตุแห่งความเสื่อม และสร้างสรรค์แห่งความเจริญ มีจิตสำนึกการศึกษาพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา
7. พึ่งพาตนเองได้ด้วยความรู้คิด หรือรู้จักคิด รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาให้ได้ความจริงและคุณค่าหรือประโยชน์จากสิ่งทั้งหลาย สามารถคิดแยกแยะและสืบค้นหาองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ คิดเป็นและคิดเองเป็นองค์คุณสำคัญยิ่งในการที่จะพึ่งตนเองได้

ทั้งนี้ พระธรรมปิฎก (2539) ได้เรียกหลักธรรม 7 ประการข้างต้นว่าเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา ดังนี้

"หลักธรรมที่เราจะนำมาใช้พัฒนาเยาวชนโดยสัมพันธ์กับตัวของเขาเอง หรือชีวิตของเด็กเองนั้น ได้แก่ หลักธรรมชุดที่เรียกว่า รุ่งอรุณของการศึกษา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า 'แสงทองของชีวิตที่รุ่งเรือง' อาตมาจะต้องขอเน้นย้ำถึงหลักธรรมชุดนี้บ่อยๆ ที่เรียกว่าแสงทองของชีวิตที่รุ่งเรืองหรือของชีวิตที่ดั่งามนี้ ก็เพราะว่าในพระพุทธศาสนา ท่านเรียกชีวิตที่ดี

งามว่า 'มรรค' พระพุทธเจ้าตรัสว่า มรรคคือการดำเนินชีวิตที่ดีงามนี้ มีสิ่งที่เป็นตัวนำมาก่อน สิ่งที่น่าหน้ามาก่อนที่จะเข้าถึงการดำเนินชีวิตที่ดีงามนี้ ท่านเปรียบเหมือนแสงเงินแสงทอง หรือแสงอรุณ ท่านกล่าวว่า เมื่อพระอาทิตย์จะอุทัยขึ้นมา ย่อมมีแสงเงินแสงทองขึ้นมาก่อน ฉะนั้น ก่อนที่มรรคจะเกิดขึ้น ก็จะมีธรรม 7 ประการนำหน้ามาก่อน ฉะนั้น ดังนั้น ธรรม 7 ประการนั้นจึงเป็นรุ่งอรุณของชีวิตที่ดีงาม หรือชีวิตที่รุ่งเรือง

โดยทั่วไปนั้น เรามักจะมองแต่มรรค คือมองว่า หลักธรรมภาคปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องก็คือมรรค แต่ทำอย่างไรจึงจะเข้าถึงมรรคนั้น ทำอย่างไรมรรคจะเกิดขึ้น เราไม่ค่อยมอง ทั้งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว และได้ทรงเน้นไว้บ่อยๆ ด้วยว่า มีธรรมอยู่ 7 ประการที่เป็นแสงอรุณของมรรค หรือเป็นตัวชักนำสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง บางทีก็เรียกว่ารุ่งอรุณของการศึกษา

ศึกษาสัมพันธ์กับมรรค เราจะเห็นว่าศึกษาก็มี 3 คือ ศิล สมาธิ ปัญญา มรรคมีองค์ 8 ประการ ก็สรุปได้เป็น 3 เรียกว่า ศิล สมาธิ ปัญญา เหมือนกัน ทำไมจึงซ้ำกัน ก็เพราะว่า 2 อย่างนี้ต้องอาศัยกัน มรรคคือการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ก็มีการฝึกให้มีการดำเนินชีวิตอย่างนั้น การฝึกให้มีการดำเนินชีวิตอย่างนั้น คือ ศึกษา ศึกษาก็คือ การฝึกคนให้สามารถดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงามตามมรรค ศึกษา มีศิลป สมาธิ ปัญญา มรรคก็รวมลงไปในศิลป สมาธิ ปัญญา

ดังนั้น ธรรมที่เป็นรุ่งอรุณของมรรค ก็เป็นรุ่งอรุณของศึกษา คือเป็นรุ่งอรุณของการศึกษาด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าว ธรรมหมวดนี้จึงเรียกว่า รุ่งอรุณของการศึกษาก็ได้ เป็นแสงเงินแสงทองของชีวิตที่รุ่งเรืองดีงามก็ได้ เราจะต้องเห็นความสำคัญของหลักธรรมที่เป็นรุ่งอรุณนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้ารุ่งอรุณนี้ปรากฏขึ้นมาแล้ว ไม่ต้องไปเพียรพยายาม มรรคก็จะเกิดขึ้นเอง เหมือนดังแสงเงินแสงทองที่เกิดขึ้นมาแล้ว ก็เป็นหลักประกันว่า ในไม่ช้าพระอาทิตย์ก็จะต้องขึ้นมา มันเป็นบุญนิมิต ไม่ต้องกลัว ไม่ต้องเพียรพยายาม หากเราสร้างองค์ประกอบหรือหลักธรรม 7 ประการนี้ขึ้นมาได้แล้ว มรรคจะตามมาเอง แต่เราได้สร้างหรือเปล่า เราจะมุ่งเอาแต่มรรค โดยไม่สร้างองค์ประกอบที่เป็นรุ่งอรุณของมรรค หรือแสงเงินแสงทองของมรรคก่อน แล้วจะสำเร็จได้อย่างไร พระพุทธเจ้าทรงย้ำที่หลักธรรม ซึ่งเป็นแสงเงินแสงทองของมรรค อันมี 7 ประการด้วยกัน"

พระธรรมปิฎก (2540) แสดงทัศนะว่า ความมีกัลยาณมิตรและเป็นกัลยาณมิตรนี้เป็นคุณสมบัติที่บุคคลต้องการข้อแรก บุคคลต้องตั้งเป้าหมายว่าทำอย่างไรจะให้ชุมชนหรือสังคมของตนเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร คือคนที่อยู่ในชุมชนทางวิชาการ เช่น มหาวิทยาลัย จะต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน คือ เป็นปัจจัยหรือสิ่งแวดล้อมแก่กันเื้อนทางที่เื้อนต่อกันในการศึกษา หรือในการพัฒนาทุกด้าน ครูก็เป็นปัจจัยเื้อนต่อการพัฒนาชีวิตลูกศิษย์และครูอาจารย์ด้วยกัน และลูกศิษย์

ต่อลูกศิษย์ด้วยกัน ก็เป็นปัจจัยเอื้อต่อกัน ผู้บริหารก็เป็นปัจจัยเอื้อต่อการเจริญงอกงามของครู อาจารย์และของทุกคนในชุมชน

พระธรรมปิฎก (2539) แสดงทัศนะว่า ก) การจัดระเบียบชีวิตและระเบียบการ อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นสิ่งสำคัญมาก สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดหลักธรรมข้อนี้เป็นอันดับสอง หลักธรรมนี้เอื้ออำนวยให้ชีวิตมีเวลาและโอกาส เป็นชีวิตที่มีสภาพความเป็นอยู่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาตนเอง ข) บุคคลจะพัฒนาชีวิตได้ต้องมีแรงจูงใจ แรงจูงใจจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดหลักธรรมข้อนี้เป็นอันดับสาม คือต้องมีแรงจูงใจที่ถูกต้องที่จะทำ ให้บุคคลพัฒนาตนเองได้ คือแรงจูงใจที่เรียกว่าฉันทะ ได้แก่ ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ หรือใฝ่ทำ ค) บุคคลแต่ละคนมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาให้สมบูรณ์ ดังนั้น จึงต้องพัฒนาศักยภาพนั้นขึ้นมา โดยมีความเชื่อมั่นตามหลักการที่ว่า บุคคลสามารถพัฒนาตนได้จนเป็นสัตว์ที่ประเสริฐอย่างยิ่ง ง) ชีวิตและสังคมจะดำเนินไปอย่างไร จะเป็นไปตามทัศนคติและค่านิยม ทัศนคติและค่านิยมที่ ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา เริ่มด้วยการมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นท่าทีของ จิตใจที่นำมาซึ่งปัญญาและการกระทำตามเหตุตามผล จ) สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสหลัก ความไม่ประมาทไว้เป็นหลักการใหญ่ที่ครอบคลุมทั้งหมดเหมือนรอยเท้าช้าง เพราะฉะนั้นบุคคล ต้องมีการศึกษา เพื่อจะได้มีปัญญารู้เข้าใจเหตุปัจจัย จะได้ทำเหตุปัจจัยที่ถูกต้อง ที่จะทำให้เกิด ความเจริญ เมื่อทำเหตุปัจจัยถูกต้องด้วยความไม่ประมาท ก็มีความเจริญยิ่งขึ้นไป ทั้งในชีวิตของ ตนและส่วนรวม ทั้งบุคคลก็เจริญ สังคมก็เจริญด้วย หลักธรรมข้อนี้เป็นหลักประกันว่า บุคคลจะมี แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีเสื่อม และ ฉ) การที่จะมีปัญญานั้น สิ่งที่บุคคลจะต้องสร้างขึ้นให้ เป็นตัวนำมาซึ่งปัญญาก็คือการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา และการคิดพิจารณาสิ่งต่างๆอย่างถูกต้อง จะทำให้เกิดปัญญาและเกิดคุณธรรมความดีงาม

พระธรรมปิฎก (2543) แสดงทัศนะถึงอริยมรรคมีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือ รายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการคือ

1. ความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) หมายถึง ทัศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ความ เชื่อถือ ทัศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ตั้งามถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย สอดคล้องกับความ เป็นจริง หรือตรงตามสภาวะ

2. ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) หมายถึง ความคิด ความดำริไตร่ตรอง หรือคิด การต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีเมตตา ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิง

สัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะได้จะเอา หรือความเคียดแค้น ชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย

3. การเจรจาชอบ (สัมมาวาจา) หมายถึง การพูด หรือการแสดงออกทางวาจา ที่ สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความจริง ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพื่อเจ้อลื่อนลอย แต่สุภาพนั้มนวลชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์

4. การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) หมายถึง การกระทำที่ดีงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำ หรือทำการต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือไม่ เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครอง หรือของรักของหวงแหนของผู้อื่น

5. การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) หมายถึง การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อ ความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

6. ความพยายามชอบ (สัมมาวายามะ) หมายถึง การเพียรพยายามในทางที่ดี งามชอบธรรม คือ เพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้าย อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เพียรส่งเสริม พัฒนาสิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนเพียบพร้อมไปบุลย์

7. ความระลึกรชอบ (สัมมาสติ) หมายถึง การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ ให้อยู่กับสิ่งที่ เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็น ประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเรื่งนั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัว เผลอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึกสภาพจิตใจ และความนึกคิด ของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เฝ้ายวนหรือยั่วมาจุกจุกกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย

8. การตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ใน กิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สมาธิเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกหวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลาย ไม่เครียดกระด้าง เข้มแข็ง เองาน ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา และนิสิตนักศึกษา พระราชทานในวาระต่างๆ ดังนี้ (คำพ่อสอน, 2543)

“พระพุทธศาสนาใช้ได้ทุกปี ทั้งผู้เยาว์ผู้แก่ โดยเฉพาะสำหรับผู้เยาว์ ถ้าสามารถ ที่จะอธิบายเขาเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ใช้การได้จริงๆ ไม่ต้องใช้คำที่หรูหรา ไม่ต้องใช้คำในทางวิชาการ

ของพุทธศาสนาเลยก็ได้ เขาจะสนใจไม่ใช่หน่อย และเขาจะใช้เป็นประโยชน์แก่ตน แก่การศึกษาของตน เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำด้วยเหตุผลซึ่งเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา สิ่งที่มี คือมีเหตุใดก็ต้องมีผลนั้น ผลนั้นก็ต้องเป็นเพราะเหตุ อันนี้เป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนาไม่มีลืม...” (พระบรมราชาโชวาท พระราชทานแก่คณะกรรมการสภาयวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ในโอกาสเข้าเฝ้า ฯ วันที่ 24 กรกฎาคม 2516)

“...ถ้าเราสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการศึกษาและชีวิตของคนที่มีมากขึ้นๆ ให้กลับมาเป็นอย่างเดิมเหมือนอย่างของเก่าโบราณของเรา คือให้รู้สึกว่าการเรียนคือวัด วัดคือโรงเรียน ก็จะทำให้บ้านเมืองมีอนุชนที่มีความสามารถในทางวิชาการและมีจิตใจสูงมีจิตใจดีเป็นพลเมืองดีต่อไป จะช่วยให้ส่วนรวมสามารถที่จะดำเนินต่อไปได้โดยสวัสดิ...” (พระบรมราชาโชวาท พระราชทานแก่คณะกรรมการธนาคารกรุงเทพ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2514)

“...นักศึกษาจำเป็นต้องทำสติ หรือตั้งสติ ความระลึกรู้ให้มันเสมอ เพื่อให้รับรู้และเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ผ่านพบ อย่างครบถ้วนชัดเจน จักได้สามารถจับเหตุ จับผลจับหลักการได้ถูกต้องตั้งแต่ต้น ข้อใดที่มีประโยชน์ก็คัดออกไป ข้อใดที่เป็นประโยชน์ก็จดจำสะสมไว้ในความทรงจำ อีกประการหนึ่ง เมื่อปฏิบัติหน้าที่หรือกิจการงานใดๆ ก็จำเป็นต้องมีสติควบคุมกำกับโดยตลอดจักได้ทราบแน่ชัดว่ากำลังทำอะไรอยู่และควรจะต้องนำวิชาความรู้ข้อใด วิธีการอย่างไร มาใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมทุกขั้นตอน เพื่อให้งานที่ปฏิบัตินั้นบรรลุผลสมบูรณ์ ไม่มีข้อบกพร่องและผิดพลาด...” (พระบรมราชาโชวาทในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก วันที่ 27 ธันวาคม 2531)

“...จะพูดถึงวิธีปฏิบัติงานโดยแยกคายต่อไป ข้อแรก จะต้องสร้างศรัทธาให้มีขึ้นก่อน เพราะศรัทธา หรือความเชื่อมั่นในประโยชน์ของงานนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติ คือทำให้มีการปฏิบัติด้วยใจในทันที แม้ก่อนที่จะลงมือทำ ดังนั้นไม่ว่าจะทำการใดๆ จึงต้องสร้างศรัทธาขึ้นก่อน และการสร้างศรัทธานั้น จำเป็นต้องทำให้ถูกต้องด้วย ศรัทธาที่พึงประสงค์จะต้องไม่เกิดจากความเชื่ออย่าง ใจอ่อนปราศจากเหตุผล หากจะต้องเกิดจากความเพ่งพินิจพิจารณา ใคร่ครวญแล้วด้วยความคิดจิตใจที่หนักแน่นสมบูรณ์ด้วยเหตุผล จนเห็นถ่องแท้ถึงคุณค่าและประโยชน์อันแท้จริงในผลของการปฏิบัติที่จะบังเกิดตามมา ศรัทธาลักษณะนี้ เมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมนำจิตใจ ความพอใจ ความกระตือรือร้น ความเพียรชวนชวน ตลอดจนความฉลาดริเริ่มให้เกิดขึ้นเกื้อกูลกันอย่างพร้อมเพรียง แล้วสนับสนุนส่งเสริมให้การปฏิบัติงานดำเนินก้าวหน้าไปโดยราบรื่นจนสัมฤทธิ์ผล...” (พระบรมราชาโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง วันที่ 12 มีนาคม 2524)

“...ในการดำรงตนภายนอกนั้น ท่านจะต้องประพฤติให้ดีให้เหมาะสมแก่ฐานะ รู้จักผิดและชอบ ประกอบอาชีพโดยสัมมาอาชีพะ ไม่เสเพล และไม่ปล่อยตนให้เป็นทาสแห่งอบายมุขต่างๆ ดังนี้แล้ว ท่านก็จะสามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนเองและครอบครัวของท่าน และจะเป็นที่นับถือของบุคคลอื่น ในวงสังคมนั้นแล้ว ท่านจะต้องรักษามารยาทอันดีงามสำหรับสุภาพชน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่แข็งกระด้าง มีความอ่อนโยน แต่ไม่อ่อนแอ พร้อมจะเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อส่วนรวม วางตนให้ดีเพื่อเป็นแบบอย่างให้สมเกียรติที่เป็นบัณฑิต และพยายามบำเพ็ญกรณียกิจเพื่อเป็นกำลังแก่ชาติบ้านเมือง เป็นทางส่งเสริมเกียรติคุณของตนเองและของสถานที่ศึกษา อันมีเกียรติของท่าน...” (พระบรมราชาวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 25 มิถุนายน 2496)

“... การทำงานนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างเป็นสิ่งสำคัญ คือ ความสามารถในการใช้วิชาการอย่างหนึ่ง กับความสามารถในการสัมพันธ์ติดต่อและประสานกับผู้อื่น ไม่ว่าจะในวงงานเดียวกันหรือต่างวงงานกัน อีกอย่างหนึ่ง ทั้งสองประการนี้ย่อมดำเนินควบคู่ไปด้วยกัน และจำเป็นที่จะต้องกระทำด้วยจิตใจที่ใสสะอาดปราศจากอคติ ต้องกระทำด้วยความคิดความเห็นที่อิสระ เป็นกลาง ถูกต้องตามหลักเหตุผล จึงจะมีความกระจ่างแจ่มแจ้งเกิดขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญช่วยให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการปฏิบัติทั้งปวงได้โดยตลอด ซึ่งจะยังผลให้งานทุกอย่าง ลุล่วงถึงจุดประสงค์ และบรรลุประโยชน์ที่ต้องการโดยครบถ้วนแท้ในที่สุด” (พระบรมราชาวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา วันที่ 19 สิงหาคม 2517)

พรชูลี อาชวอำรุง (2542) อธิบายแนวคิดในการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ ดังนี้

1. ประสบการณ์ที่มีอยู่ (Existential Experience) เป็นอัตวิสัย หมายถึงการที่นิสิตนักศึกษาเข้ามาสู่สถาบันอุดมศึกษา ถือได้ว่าประสบการณ์ในสถาบันอุดมศึกษานั้นคือ ประสบการณ์ที่จะต้องตีความในเชิงอัตวิสัย
2. มนุษย์คือตัวตนที่มีอยู่ หมายถึง นิสิตนักศึกษาจะต้องรังสรรค์ตนเอง มิใช่ปล่อยให้เป็นที่ของสถาบันอุดมศึกษา
3. การดำรงอยู่คือการวางแผน เพื่อเป็นไปตามนั้น หมายถึง ในทุกครั้งของการตัดสินใจ นิสิตนักศึกษาจะต้องมีการปรับเปลี่ยนดีขึ้นหรือแย่ลงกว่าแต่ก่อน
4. มนุษย์ต้องไม่ครอบครองเสรีภาพ แต่มนุษย์คือเสรีภาพ หมายถึงการที่นิสิตนักศึกษาได้ดำเนินการเกี่ยวกับความรู้ของตนก็คือตัวความรู้ของเขานั้นเอง ไม่ใช่การไปครอบครองความรู้

5. โดยธรรมชาติของมนุษย์ จำเป็นที่จะต้องมีการติดต่อประสานสัมพันธ์กับโลก และผู้อื่นหมายถึง นิสิตนักศึกษาจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนนิสิตนักศึกษา คณะ และฝ่ายบริหาร ของสถาบันอุดมศึกษา

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2543) เสนอหลักในการพัฒนานิสิตนักศึกษาให้ เป็นคนดี 9 ประการ คือ

1. คิดดี คือ คิดเป็นประโยชน์ มีเหตุผล ไม่เป็นพิษเป็นภัยและคิดสร้างสรรค์ ไม่ เสียเวลาในการคิดถึงสิ่งที่ทำให้ตนเองและคนรอบข้างเดือดร้อน

2. มีคุณธรรม คือ ปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมจรรยาอย่างถูกต้อง อย่างน้อย ที่สุดก็คือ การปฏิบัติตนตามศีลห้า ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดประเวณี ไม่พูด ปดและไม่ดื่มเครื่องดื่มของเธอ

3. นำสังคม คือ ช่วยสังคม ทำประโยชน์ให้แก่สังคม ชี้นำสังคม ให้ทำในสิ่งที่ ดีงาม นิสิตนักศึกษาจึงควรมีประสบการณ์ในการออกค่ายอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์

4. มีอุดมการณ์ คือ มีหลักยึดมั่นตั้งมั่นว่าจะทำดี นิสิตควรมีการตั้ง จุดมุ่งหมายด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นหลักการในการดำรงชีวิตและปฏิบัติเพื่อให้ได้ตามหลักการ นั้น

5. สืบสานวัฒนธรรมไทย คือ รักชาติ ดำรงความเป็นไทย รัก อนุรักษ์ เผยแพร่และ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยมีส่วนร่วมในกิจกรรมศิลปวัฒนธรรม นิยมชมชื่นในศิลปะและ วัฒนธรรมของชาติ

6. มีเวลาให้กิจกรรม คือ ให้เวลาแก่ผู้อื่น ฝึกประสบการณ์ทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึก การคิดตัดสินใจ และความเป็นผู้นำ ตลอดระยะเวลาสี่ปีของการศึกษาในระดับปริญญาตรี ควรจะมีการ แบ่งเวลาสำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมในฐานะผู้จัดหรือผู้มีส่วนร่วมบ้าง

7. ทำให้ใจให้แข็งแรง คือ พยายามฝึกใจให้เข้มแข็ง สู้อุปสรรคอย่างไม่ย่อท้อ ยอมรับความพ่ายแพ้เป็นบทเรียน แก่ใจตนเอง ไม่ทำลายตนเอง สามารถทำใจได้กับความผิดหวัง

8. แบ่งปันความรัก คือ การที่ให้ความรัก ความเมตตาต่อคนรอบข้าง สร้างความสุข ในสังคม เห็นใจ และเข้าใจคนในครอบครัวและสังคม

9. รู้จักหน้าที่ คือ การที่ต้องมีความรับผิดชอบต่อการเรียน ครอบครัว และสังคม ต้อง ทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกของสังคมให้ดี

ประนอม รอดคำดี (2537) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาความสุขสมบูรณ์ (Wellness) ของนิสิตนักศึกษา 6 ด้าน ดังนี้

1. ด้านร่างกาย (Physical) บุคคลสามารถคงสภาพความยืดหยุ่นและความแข็งแรงของหลอดเลือดและหัวใจอยู่เสมอ ไม่มีอาการเหนื่อยง่าย ไม่เจ็บหน้าอก มีพฤติกรรมที่เหมาะสมด้านการป้องกันโรค รู้อาการเริ่มต้นของการเจ็บป่วย รวมทั้งรู้จักเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์

2. ด้านสังคม (Social) แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมหรือเสียสละเพื่อชุมชน อันแสดงถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนกับคน และคนกับธรรมชาติ เพื่อสร้างความสุขสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในสังคม

3. ด้านอารมณ์ (Emotional) แสดงถึงการการตระหนักรู้ และยอมรับความรู้สึกของผู้อื่น การมีความรู้สึกต่อตนเองและต่อการใช้ชีวิตอยู่ในทางที่ดี มีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสามารถประเมินสภาพอารมณ์และข้อเสีย (ทางอารมณ์) ของตนเองได้ตามความเป็นจริง เพื่อสร้างความสุขสมบูรณ์ของตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้อง

4. ด้านสติปัญญา (Intellectual) มีส่วนร่วมคิดสร้างสรรค์ในกิจกรรมทุกรูปแบบ รู้จักใช้แหล่งทรัพยากรที่มีเพื่อขยายพรมแดนความรู้ไปสู่การพัฒนาทักษะและศักยภาพของตน จนสามารถแลกเปลี่ยนความรู้นั้นกับผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นความสุขสมบูรณ์ด้านสติปัญญา

5. ด้านการทำงานอาชีพ (Occupational) แสดงถึงความพอใจต่อการทำงานที่รับผิดชอบรวมทั้งความรู้สึกด้านดีต่อการทำงานนั้นๆ เป็นความสุขสมบูรณ์ในหน้าที่ ซึ่งครอบคลุมการเรียนและการเตรียมอาชีพในอนาคตของนิสิตนักศึกษา

6. ด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) แสดงออกถึงการมีเป้าหมายของชีวิต รวมทั้งแสดงความรู้สึกด้านดีงามต่อชีวิตและธรรมชาติที่อุบัติขึ้นในโลก อันเป็นความสุขสมบูรณ์ด้านจิตใจและคุณธรรม

ชิคเกอร์ริง และ แกมสัน (Chickering and Gamson, 1991 อ้างถึงใน พันธุ์ศักดิ์ พลสารัมย์ และวัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2543) กล่าวถึงหลักการ 7 ประการสำหรับการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนในระดับปริญญาบัณฑิต (Chickering and Gamson's The Seven Principles for good Practice in Undergraduate Education, 1991) ดังนี้

1. การสนับสนุนให้อาจารย์และนักศึกษามีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Encourages student-faculty contact) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และนักศึกษาทั้งในและนอกชั้นเรียน เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการกระตุ้นให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียน เพราะการที่อาจารย์ให้ความสำคัญกับตนเอง สนใจและห่วงใยในตัวนักศึกษายินดีรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาและให้เวลานักศึกษาเข้าพบอยู่เสมอเป็นสิ่งที่จะเพิ่มพูนแรงกระตุ้นทางปัญญาแก่นักศึกษา ทำให้นักศึกษามีความกล้าในการแสดงความคิดเห็นและอภิปรายในเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวาง อันจะนำไปสู่

ความคิดแตกฉานมากขึ้น การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างอาจารย์และนักศึกษา ทำให้นักศึกษามีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น มีความพึงพอใจในสถาบันมากขึ้นส่งผลต่อการคงอยู่ในสถาบันการศึกษาหลังจากเข้าเรียนในปีที่ 1 และช่วยให้นักศึกษาพัฒนาการที่ดีทางด้านสติปัญญา และบุคลิกภาพ

2. การสนับสนุนให้มีการร่วมมือกันในระหว่างนักศึกษา (Encourages cooperation among students) การร่วมมือในระหว่างนักศึกษาทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เพิ่มพูนมากกว่าการเรียนรู้ตามลำพัง เพราะการเรียนแบบร่วมมือทำให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียนมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ทำให้ได้รับมุมมองหลายแง่มุมในเนื้อหาเดียวกัน มีความคิดแตกฉานกว้างไกล เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในมโนทัศน์ต่างๆ เรียนรู้ทักษะการแก้ไขปัญหา เป็นการกระตุ้นให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นในการเรียน และเป็นการฝึกทักษะการเป็นผู้นำการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นการสนับสนุนให้มีการร่วมมือกันระหว่างนักศึกษา เช่น การอภิปราย การเรียนจากกรณีศึกษา การเรียนเป็นกลุ่มเล็ก เป็นต้น

3. การสนับสนุนการเรียนเชิงรุก (Encourages active learning) การเรียนเชิงรุกคือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยความมุ่งมั่นจริงจัง และมีความสุขในการแสวงหา การจัดการศึกษาที่ดี คือ การส่งเสริมให้นักศึกษามีความอยากรู้อยากเห็น โดยการสร้างแรงจูงใจในการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพราะการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ไม่มากนักจากการนั่งเรียนฟังการบรรยายจากผู้สอนในชั้นเรียนและการท่องจำเนื้อหาวิชาเพื่อนำไปตอบข้อสอบ หากนักศึกษาจะต้องมีการอภิปรายเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในสิ่งที่ได้เรียนรู้ มีการเขียนเกี่ยวกับสาระที่ได้รับ มีการเชื่อมโยงมโนทัศน์ต่างๆ เข้ากับประสบการณ์เดิมของนักศึกษาแต่ละคน และสามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากนั้นนักศึกษาควรได้รับการส่งเสริมให้ค้นหาความรู้ในรูปแบบต่างๆ กัน เพื่อให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต รูปแบบการเรียนการสอนที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงรุก เช่น เอกัตศึกษา การเรียนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer-Based Instruction) การเรียนตามบทเรียนสำเร็จรูป (Programmed Instruction) การเรียนจากกรณีศึกษา (Case Study) ผู้สอนเป็นบุคคลสำคัญในการจัดบรรยากาศของการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้นักศึกษาได้รับประโยชน์จากการเรียนอย่างสูงสุด การเรียนการสอนที่เกิดผลดีคือการเรียนการสอนที่ทำให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียน และการทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมชั้น

4. ให้ข้อมูลย้อนกลับในทันที (Gives prompt feedback) การให้ข้อมูลย้อนกลับทำให้นักศึกษาได้รับประโยชน์จากการเรียนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่เริ่มแรกนักศึกษาต้องการความช่วยเหลือในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่มีอยู่ ในชั้นเรียนนักศึกษาต้องการโอกาสในการแสดงออกอย่างสม่ำเสมอและการได้รับข้อมูลย้อนกลับทุกครั้ง เนื่องจากการได้รับข้อมูลย้อนกลับในทันทีทำ

ให้นักศึกษามีความพึงพอใจ เป็นการสนับสนุนให้กำลังใจ ช่วยให้เกิดความเข้าใจ และซ่อมเสริม ส่วนที่บกพร่อง นอกจากนั้นการให้ข้อมูลย้อนกลับยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างนักศึกษา และอาจารย์ซึ่งตั้งอยู่บนเหตุผลที่น่าเชื่อถือ อาจารย์สามารถให้ข้อมูลย้อนกลับแก่นักศึกษาทันที โดยการให้นักศึกษาหลายลักษณะ ได้แก่ การทำแบบทดสอบอย่างสม่ำเสมอตลอดภาคเรียน การประเมินผลการเรียนทุกระยะ การให้นักศึกษาทำรายงาน การนำเสนอในชั้นเรียน การมีส่วนร่วมในการอภิปราย และการทำแฟ้มสะสมข้อมูลรายบุคคล

5. เน้นเรื่องระยะเวลากับงานที่มอบหมาย (Emphasizes time on task) เวลาผนวกกับพลังงานทำให้เกิดการเรียนรู้ การจัดเวลาให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชาที่ต้องเรียนและ กิจกรรมต่างๆ มีผลต่อคุณภาพการเรียนการสอน ดังนั้นนักศึกษาควรจะได้รับคำแนะนำในเรื่อง การบริหารเวลา ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ การจัดสรรเวลาให้เหมาะสมกับการเรียนและ กิจกรรมต่างๆ ทำให้การเรียนของนักศึกษาและการสอนของอาจารย์เกิดประสิทธิผล รูปแบบการเรียน การสอนที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ในการใช้เวลาี้ ได้แก่ การเรียนรู้แบบเชี่ยวชาญ (Mastery Learning) การเรียนรู้แบบการทำสัญญา (Contract Learning) และการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer Assisted Instruction) เพราะจะทำให้นักศึกษาได้เรียนรู้การใช้เวลาในการเรียนรู้สาระวิชาที่ กำหนดสามารถบริหารเวลาในการเรียนรู้คือ รู้ว่าควรจะใช้เวลาเท่าใดสำหรับงานแต่ละสิ่งที่จะต้อง ทำ

6. ตั้งความคาดหวังสูง (Communicates high expectations) การคาดหวังสูงเป็น สิ่งสำคัญสำหรับทุกๆ คนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีความฉลาด กระตือรือร้น หรือผู้ที่มีความเฉื่อยชา ผู้สอน ควรตั้งเกณฑ์ความคาดหวังให้สูงในระดับที่ผู้เรียนสามารถไปถึงได้ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความ พยายามในการปฏิบัติงานจนประสบความสำเร็จดังที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ มหาวิทยาลัยบางแห่ง กำหนดให้นักศึกษาที่มีผลการเรียนต่ำกว่ามาตรฐานทำงานพิเศษเพิ่มเติมเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ได้ ตั้งไว้ การตั้งความคาดหวังของผู้สอนและของผู้บริหารสถาบันศึกษา ก่อให้เกิดบรรยากาศที่มีที่มีผล ต่อความกระตือรือร้นของนักศึกษา การตั้งเป้าหมายสูงเป็นการท้าทายความสามารถของนักศึกษา กระตุ้นให้นักศึกษามีความรับผิดชอบสูงขึ้น มีอัตราการเข้าเรียนสูงขึ้นและมีความพึงพอใจมากขึ้น ผลการวิจัยพบว่าในการเรียงลำดับความสำคัญของรายวิชาต่างๆ นักศึกษาเรียงลำดับ รายวิชาที่ ต้องใช้ความพยายามสูงและทำงานมากไว้ในลำดับต้นๆ และนักศึกษาทุ่มเทเวลาให้กับการศึกษา รายวิชาเหล่านี้มากกว่ารายวิชาที่สามารถสอบผ่านได้โดยง่าย

7. เคารพความแตกต่างในความสามารถและวิธีการเรียนรู้ (Respects diverse talents and ways of learning) นักศึกษาที่เข้ามาในสถาบันอุดมศึกษามีความสามารถและวิธีการ เรียนรู้ที่แตกต่างกัน นักศึกษาที่มีความฉลาดเฉลียวในชั้นเรียนวิชาการสัมมนา อาจกลายเป็น

นักศึกษาที่มีความมุ่งมั่นในชั้นเรียนวิชาศิลปะ นักศึกษาที่เชี่ยวชาญในวิชาที่ต้องใช้ทักษะการฝึกปฏิบัติอาจจะเรียนวิชาด้านทฤษฎีไม่ดีเท่าที่ควร อาจารย์ต้องยอมรับความแตกต่างในด้านความสามารถและวิธีการเรียนรู้ของนักศึกษาแต่ละคน เพื่อสามารถจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมจุดเด่นและซ่อมเสริมจุดด้อยของนักศึกษาแต่ละคน ในเวลาเดียวกันนักศึกษาต้องเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรเรียนรู้ของตนเพื่อใช้วิธีการใหม่ๆ ในการเรียนรู้ นักศึกษาควรได้รับการสนับสนุนให้เรียนรู้จากกันและกัน

รูปแบบและทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษา

รูปแบบและทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษา พัฒนามาจากแนวคิดและการตระหนักในความสำคัญของการพัฒนานิสิตนักศึกษา รูปแบบและทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษา แบ่งเป็น 4กลุ่มใหญ่ ดังนี้ (Pascarella and Terenzini, 1991; Chickering and Reisser, 1993)

1. ทฤษฎีจิตสังคม (Psychosocial Theories)
2. ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญา (Cognitive-Structural Theories)
3. ทฤษฎีหมู่เหล่า (Typology Theories)
4. ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อม (Person-Environment Interaction Theories)

ทฤษฎีจิตสังคม (Psychosocial Theories)

ทฤษฎีจิตสังคมเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงพัฒนาการของแต่ละบุคคล ตามฐานแนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการของอีริกสัน (Erikson, 1964) ที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีพัฒนาการเป็นขั้นตอนตามวัย อันเกิดจากการเจริญเติบโตทางร่างกายและผลจากสภาพแวดล้อม การพัฒนานี้จะมีตลอดชีวิตของบุคคล ทฤษฎีจิตสังคมจะให้สำคัญในเรื่องของความรู้สึก พฤติกรรม ลักษณะความเป็นเอกลักษณ์แห่งตน การพึ่งพาตนเองและผู้อื่นในสังคม บุคลิกภาพ ความพึงพอใจในวิถีชีวิตของตน และการกำหนดเป้าหมายชีวิต นักทฤษฎีจิตสังคมที่สำคัญในกลุ่มนี้ ได้แก่ ชิคเกอร์ริง (Chickering, 1969) และชิคเกอร์ริงและไรเซอร์ (Chickering and Reisser, 1993)

ทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษาตามแนวคิดของ ชิคเกอร์ริง และไรเซอร์

ชิกเกอร์ริง และไรเซอร์ (Chickering and Reisser, 1993 อ้างถึงใน ธิดารัตน์ บุญนุช, 2543) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนานิสิตนักศึกษา 7 ด้าน ดังนี้

1. การพัฒนาความสามารถด้านสติปัญญา ด้านร่างกาย และความสัมพันธ์กับผู้อื่น

ความสามารถด้านสติปัญญาเป็นความสามารถด้านการคิด การเข้าใจ เนื้อหา ความชำนาญในการใช้สติปัญญาวิเคราะห์และสังเคราะห์สิ่งต่างๆ

ความสามารถด้านร่างกาย ได้แก่ การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการกีฬา และ ศิลปะ ความแข็งแรงและมีวินัยในตนเอง ความสามารถด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นการพัฒนา ทักษะการฟัง การสื่อสารกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ การปรับตัวเข้ากับผู้อื่น ปรับวิธีการคิด และ แนวทางของตน ให้เข้ากับเป้าหมายของกลุ่ม รู้จักใช้วิธีที่หลากหลายเพื่อเกิดความสัมพันธ์ที่ดี และ การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปด้วยดี ความมั่นใจในตนเองของนิสิตนักศึกษาจะเกิดขึ้นเมื่อเขาารู้ตัว ว่า มีความสามารถมากขึ้น วางใจในความสามารถของตนเอง ยอมรับที่จะรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ จากเพื่อน และรู้จักจะบูรณาการความสามารถที่กล่าวมาทั้ง 3 ด้าน

2. การจัดการกับอารมณ์ เป็นการที่นิสิตนักศึกษาตระหนักและรับรู้อารมณ์ทั้ง ดีและไม่ดีของตน การพัฒนาเกิดขึ้นเพื่อนิสิตนักศึกษา เรียนรู้ที่จะปลดปล่อยอารมณ์หดหู วิตก กังวล และความรู้สึกต่างๆที่ไม่ดีของตน เช่น โกรธ ความขุ่นเคืองใจ ให้สลายไปก่อนที่จะลามไป ทำลายความสัมพันธ์กับเพื่อน รู้จักที่จะจัดการและจัดระเบียบอารมณ์ และความคิด ในทางไม่ดี มากกว่าที่จะเก็บกด ส่วนอารมณ์ที่ดีๆ เช่น ความปิติยินดี ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น นิสิตนักศึกษา ต้องตระหนักรู้ในอารมณ์เหล่านั้น และปล่อยให้อารมณ์นั้นเกิดในตนเอง เพราะเป็นอารมณ์ที่จะ ก่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและเพื่อน หรือบุคคลที่ตนมีสัมพันธภาพด้วย

3. การพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง พร้อมกับยอมรับการพึ่งอาศัยซึ่งกันและ กัน เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง และรับผิดชอบที่จะไปให้ถึงเป้าหมายด้วยตนเองที่ตน เลือกลง โดยถูกชักนำจากผู้อื่นน้อยมาก การพัฒนาขั้นนี้ ต้องอาศัยทั้งความเป็นตัวของตัวเองทาง ความคิดและการกระทำ ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับการพึ่งพาอาศัยกันในสังคมด้วย ยอมรับใน ความเป็นตัวของตัวเองของผู้อื่น และรู้จักทั้งการให้และการรับ เมื่ออยู่ในสังคมเพื่อนๆ

4. การพัฒนาสัมพันธภาพกับผู้อื่นอย่างมีวุฒิภาวะ เป็นการพัฒนา ความสามารถที่จะใกล้ชิดกับผู้อื่นได้ โดยยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลด้านต่างๆ ทั้ง ความคิด ประสบการณ์ และวัฒนธรรม การพัฒนาสัมพันธภาพกับผู้อื่นอย่างมีวุฒิภาวะนี้ จะทำ ให้นิสิตนักศึกษาไม่ยึดติดในความคิดของตน ไม่หลงตน ทำให้สัมพันธภาพที่เกิดขึ้นเหนียวแน่น

เพราะเป็นสัมพันธภาพที่อยู่บนความซื่อตรง ห่วงใย และการตอบสนอง ที่ไม่อยู่ภายใต้เงื่อนไขใดๆ การพัฒนาแบบนี้ เป็นพัฒนาการอยู่ร่วมกันแบบผู้ใหญ่ ที่ต่างยอมรับในข้อบกพร่องหรือความภูมิใจในคุณค่าต่างๆร่วมกัน ฉะนั้น แม้จะต้องห่างไกลกัน สัมพันธภาพก็ยังคงอยู่ยั่งยืน

5. การสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตน เป็นการค้นหาว่าประสบการณ์แบบไหน ที่ทำแล้วทำให้ตนเองพอใจ รู้สึกปลอดภัย และเกิดความมั่นใจในตนเอง และจะต้องทำ ประสบการณ์นั้นบ่อยครั้งเพียงไร การสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตนนี้ รวมไปถึงความพอใจในรูปร่าง ลักษณะ และการปรับตัวทางเพศ การยอมรับและเข้าใจในบทบาทของตน การนับถือตน และ มั่นใจในบุคลิกภาพของตน นอกจากนี้ การที่นิสิตนักศึกษาจะสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตนได้นั้น ยัง ขึ้นอยู่กับการพัฒนาความสามารถด้านต่างๆ การจัดการกับอารมณ์ การพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง และการพัฒนาสัมพันธภาพกับผู้อื่นดังที่กล่าวมาแล้วด้วย

6. การพัฒนาเป้าหมาย เป็นการเพิ่มพูนความสามารถที่จะประเมินความสนใจ และทาง เลือกต่างๆ ความสามารถที่จะสร้างความชัดเจนให้แก่เป้าหมายต่างๆ วางแผนและมุ่งมั่น ที่จะสู่อุปสรรคทั้งหลายอย่างตั้งใจจริง การพัฒนาเป้าหมายต้องอาศัยแผนในการปฏิบัติการ การ กำหนดและบูรณาการสิ่งที่ควรทำก่อนหลังใน 3 ด้านต่อไปนี้เป็น การวางแผนและความตั้งใจใน การเลือกอาชีพ ความสนใจส่วนตัว การยอมรับของครอบครัวและคนรอบข้าง นอกจากนี้ การ พัฒนาเป้าหมายยังรวมถึงความสามารถที่จะรวมเป้าหมายต่างๆ ภายใต้ขอบเขตที่กว้างขวาง ที่เป็นจุดมุ่งหมายที่มีความหมายยิ่งขึ้น และฝึกใช้ความสามารถนี้อย่างตั้งใจบนพื้นฐาน ชีวิตประจำวัน ประสบการณ์จากการร่วมกิจกรรมในสถาบัน จะช่วยให้นิสิตนักศึกษารู้ว่า การเรียน ในมหาวิทยาลัยนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงให้มีงานที่ดีเท่านั้น แต่จะช่วยเสริมทักษะที่จะไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิต ช่วยขยายพรมแดนความรู้ ค้นหาปรัชญาชีวิตและเป้าหมายชีวิต

7. การพัฒนาความมีคุณธรรม ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า คุณค่าและความเชื่อของ บุคคลเป็นพื้นฐานในการแปลความหมาย จากประสบการณ์นำทางพฤติกรรม และความนับถือ ตนเอง การพัฒนาความมีคุณธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่าความเป็นมนุษย์ คุณค่าส่วนบุคคล และการ พัฒนาความพอดี คุณค่าความเป็นมนุษย์ คือ การเปลี่ยนจากการกระทำโดยอัตโนมัติ ที่ ยึดถือความเชื่อของตนเองเป็นหลักอย่างชนิดที่ว่าไม่ยอมประนีประนอมความเชื่อนั้นกับคนอื่น มา ใช้การให้ความสมดุลระหว่างความสนใจของตนเอง กับความสนใจของผู้อื่นเป็นหลักในการคิด คุณค่าส่วนบุคคล คือ การผสมผสานคุณค่าที่ตนยึดถือ กับพฤติกรรมที่แสดงถึง ความรับผิดชอบ ในสังคมอย่างพอดี

ซิคเกอร์ริงและไรเซอร์ (Chickering and Reisser, 1993) อธิบายตัวแปรที่เป็นต้นเหตุของพัฒนาการด้านต่างๆของนิสิตนักศึกษาไว้ว่า สภาพแวดล้อมสถาบันมีอิทธิพลต่อนิสิตนักศึกษาอย่างมาก อีกทั้งได้เสนอตัวแปรที่เชื่อว่ามีอิทธิพลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ 7 ประการด้วยกัน คือ เป้าหมายของสถาบัน ขนาดของสถาบัน ความสัมพันธ์ระหว่างนิสิตนักศึกษา หลักสูตร การสอน ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนและชุมชนของนิสิตนักศึกษา และโปรแกรมการพัฒนานิสิตนักศึกษา รวมทั้งสวัสดิการต่างๆของสถาบัน ตัวแปรเหล่านี้มีรายละเอียด ดังนี้

1. **เป้าหมายของสถาบัน** แต่ละสถาบันต่างมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์และแนวปฏิบัติแตกต่างกันออกไปตามปัจจัยแวดล้อม ถ้าสถาบันมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ชัดเจนและปฏิบัติได้อย่างเคร่งครัด ก็จะทำให้อิทธิพลของเป้าหมายสถาบันต่อนิสิตนักศึกษามีมากขึ้น การปฏิบัติอย่างเข้มงวดจะทำให้สถาบันสามารถจัดโปรแกรมต่างๆได้อย่างเหมาะสม ทำให้เกิดผลดี 3 ประการ ได้แก่

- 1.1 อาจารย์จะมีแนวยึดถือและปฏิบัติไปทั่วทั้งสถาบัน
- 1.2 นิสิตนักศึกษาจะสามารถพัฒนาเหตุผลของตนเอง และได้ใช้พลังงานไปในทิศทางที่ถูกต้อง
- 1.3 นิสิตนักศึกษาจะสร้างความยึดมั่นต่อสถาบัน

เป้าหมายของสถาบันจะส่งผลกระทบต่อพัฒนานิสิตนักศึกษาในด้านการพัฒนาขีดความสามารถด้านร่างกาย สติปัญญา และสังคม การพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง และการพัฒนาเป้าหมายของชีวิต

2. **ขนาดของสถาบัน** ซิคเกอร์ริงอธิบายว่า สถาบันที่มีขนาดใหญ่มักมีอิทธิพลเชิงลบต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษาในด้านร่างกาย สติปัญญา และสังคม รวมทั้งมีอิทธิพลเชิงลบต่อการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างนิสิตนักศึกษา การเสริมสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง การพัฒนาบุรณภาพ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลดังกล่าวจะเป็นไปในเชิงบวกถ้าสถาบันมีขนาดเล็กลง

3. **ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนิสิตนักศึกษา** การที่ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนิสิตนักศึกษาเกิดขึ้นเสมอๆอย่างเป็นมิตร และเกิดได้ในหลายสถานการณ์นั้น จะมีผลกระทบต่อพัฒนานิสิตนักศึกษาในด้านความสามารถทางสติปัญญา ขีดความสามารถในการรับรู้ การเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งตน การพัฒนาเป้าหมายของชีวิต และการพัฒนาบุรณภาพ

4. **หลักสูตร** หลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมทั้งด้านเนื้อหาและกระบวนการ มีความสอดคล้องกับภูมิหลังของนิสิตนักศึกษา กระตุ้นให้เกิดการแสวงหาความรู้ เกิดค่านิยมร่วม โดยการบูรณาการเนื้อหาและกิจกรรม หลักสูตรจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษาในด้าน

การพัฒนาสติปัญญา ซึ่ดความสามารถในการรับรู้ การเสริมเอกลักษณ์แห่งตน และการพัฒนาเป้าหมายของชีวิต

5. การสอน การสอนที่กระตุ้นนิสิตนักศึกษาให้เรียนรู้ด้วยตนเองได้ จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนิสิตนักศึกษามีมากขึ้น เกิดความร่วมมือระหว่างนิสิตนักศึกษา การประเมินผลกลับในทันทีของอาจารย์จะทำให้นิสิตนักศึกษาอุทิศตนในการเรียนมากขึ้น การสอนด้วยวิธีดังกล่าวนี้ มีผลกระทบต่อพัฒนานิสิตนักศึกษาในด้านสติปัญญา สมรรถนะในการรับรู้ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง การเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งตน และการพัฒนาเป้าหมายของชีวิต

6. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนและชุมชนของนิสิตนักศึกษา ชุมชนนิสิตนักศึกษาในห้องเรียน หอพัก สโมสร กลุ่มเพื่อนสนิท คู่รัก ล้วนเป็นแหล่งเรียนรู้ชั้นเลิศสำหรับนิสิตนักศึกษา มากกว่าการเรียนรู้จากอาจารย์ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้มีผลกระทบต่อพัฒนานิสิตนักศึกษาในทุกด้าน

7. โปรแกรมการพัฒนานิสิตนักศึกษาและสวัสดิการต่างๆของสถาบัน ถือว่าเป็นหน้าที่ที่บุคลากรด้านกิจการนิสิตนักศึกษาและอาจารย์จะต้องร่วมมือกันจัดให้มีขึ้น เพื่อให้มีผลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษาในด้านใดก็ได้ตามต้องการ

ซิคเกอร์และไรเซอร์ได้อธิบายสรุปว่า ผลกระทบหรืออิทธิพลใดๆ นั้น เราสามารถสร้างขึ้นได้ตามต้องการ

ทฤษฎีพัฒนาการของอีริกสัน

อีริกสัน (Erikson, 1950, 1968) ได้กำหนดทฤษฎีพัฒนาการ (Theory of Development) ขึ้นมา เรียกว่า ทฤษฎีพัฒนาการของอีริกสัน (Erikson's Theory of Development) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญในเรื่องพัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคล โดยชี้ให้เห็นว่าบุคคลมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพตลอดชีวิต อีริกสันแบ่งพัฒนาการดังกล่าวออกเป็น 8 ขั้น แต่ละขั้นจะมีช่วงวิกฤต (Critical Period) เกิดขึ้น ถ้าในช่วงชีวิตที่บุคคลอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี (ได้รับการดูแลอบรมสั่งสอนดี) พัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคลนั้นจะเป็นไปด้วยดีในเชิงบวก แต่ถ้าในช่วงชีวิตของบุคคลนั้น อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี พัฒนาการทางบุคลิกภาพอาจไม่สมบูรณ์หรือเป็นไปในเชิงลบ และผลของพัฒนาการในขั้นก่อนจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการในขั้นหลัง พัฒนาการในแต่ละขั้นมีรายละเอียด ดังนี้

1. **ความไว้วางใจ หรือความไม่ไว้วางใจ (Trust/Mistrust)** พัฒนาการในขั้นนี้ จะเกิดขึ้น ในช่วงอายุแรกเกิดจนถึง 2 ขวบ เป็นช่วงที่ต้องได้รับการเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ ถ้า บิดามารดาตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้ดี เด็กจะเกิดความรู้สึกอบอุ่น และพัฒนาต่อไปเป็น “ความไว้วางใจ” ถ้าบิดามารดาเลี้ยงดูเด็กในวัยนี้ไม่เหมาะสม ไม่สามารถตอบสนองความต้องการ พื้นฐานของเด็กได้ เด็กอาจเกิดความหวาดระแวง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนา “ความไม่ไว้วางใจ” ตนเอง และผู้อื่นได้ในอนาคต

2. **ความเป็นตัวของตัวเองหรือความไม่มั่นใจในตนเอง (Autonomy/Doubt)** พัฒนาการในขั้นนี้เกิดขึ้นในช่วงวัยที่เด็กมีความอยากรู้อยากเห็นอยากกระทำ ถ้าเด็กได้รับการ กระตุ้นให้กำลังใจ รวมทั้งมีโอกาสทดลองทำในสิ่งที่อยากจะทำ จะส่งผลให้เด็กได้พัฒนาความ ความเป็นตัวของตัวเอง แต่ถ้าเด็กไม่ได้รับโอกาสดังกล่าว โดยมีบุคคลอื่นทำแทนทั้งหมด เด็กจะเกิด ความสงสัยในขีดความสามารถของตนเอง และในท้ายที่สุด ก็จะพัฒนาไปสู่การขาดความมั่นใจ ในตนเอง ไม่กล้าทำในสิ่งต่างๆ

3. **ความคิดริเริ่มหรือความรู้สึกผิด (Initiative/Guilt)** พัฒนาการในขั้นนี้เกิดขึ้น ในช่วงที่เด็กสามารถช่วยเหลือตนเองได้ และต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ถ้า เด็กมีอิสระในการทำกิจกรรมและมีโอกาสได้ซักถามในสิ่งที่สงสัยใคร่รู้ ซึ่งจะพัฒนาไปสู่การมี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ แต่ถ้าเด็กขาดทั้งโอกาสในการทำกิจกรรมและการซักถาม และเด็กเกิด ความรู้สึกว่าสิ่งที่ตนทำและถามก่อให้เกิดความรำคาญแก่ผู้ใหญ่ และเป็นเรื่องไร้สาระ เด็กก็จะเกิด ความรู้สึกผิดที่จะทำสิ่งต่างๆ

4. **ความอุตสาหกรรมหรือความรู้สึกต่ำต้อย (Industry/Inferiority)** พัฒนาการใน ขั้นนี้เกิดขึ้นในช่วงเด็กโต ก่อนเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น (6-12 ปี) เด็กในวัยนี้จะมีความอุตสาหกรรม ขยันหมั่นเพียร ในการทำกิจกรรมต่างๆ ให้ลุล่วง สำเร็จ และพอใจ ถ้าผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมที่ทำ มีคุณภาพดี ก็อยากจะทำอีก แต่ถ้าผลการกระทำไม่ประสบผลสำเร็จ ก็จะรู้สึกต่ำต้อย ในช่วงวัยนี้ ครูจะมีบทบาทสำคัญมากต่อตัวเด็ก

5. **การสร้างอัตลักษณ์หรือความสับสนในบทบาทตนเอง (Identity/Identity Confusion)** พัฒนาการในขั้นนี้เกิดขึ้นในช่วงวัยรุ่นตอนต้นถึงตอนปลาย เป็นช่วงวัยที่เริ่มห่างจาก บิดามารดา ใช้เวลาส่วนใหญ่กับเพื่อน มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น มีโอกาสแสวงหา ประสบการณ์ต่างๆ เพื่อค้นหาเอกลักษณ์แห่งตน ไม่ว่าจะเป็นการค้นหาบทบาทที่เหมาะสม ความ สนใจ ทักษะคติ ความต้องการ และเป้าหมายของชีวิต ถ้าหาเอกลักษณ์แห่งตนได้ ก็จะมี ความพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่ขั้นที่ 6 ต่อไป

6. **ความใกล้ชิดสนิทสนมหรือการแยกตัว (Intimacy/Isolation)** พัฒนาการในขั้นนี้ จะเกิดขึ้นในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นถึงวัยกลางคน บุคคลที่ค้นพบเอกลักษณ์แห่งตน จะเข้าใจชีวิตและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น สร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้อื่นได้ดี ซึ่งจะนำไปสู่การแต่งงานเพื่อสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดซึ่งกันละกัน แต่ถ้าบุคคลมีปัญหาในการค้นหาเอกลักษณ์แห่งตน ก็อาจสร้างปัญหาในการสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้อื่น และนำไปสู่การแยกตัวออกไปอยู่ตามลำพัง

7. **การสร้างสรรค์ประโยชน์แก่สังคมหรือความเปื่อยหน่าย (Generativity/Stagnation)** พัฒนาการในขั้นนี้เกิดขึ้นในช่วงวัยกลางคนถึงวัยชรา เป็นช่วงวัยที่ผ่านพ้นขั้นที่ 7 มาแล้ว และเป็นผู้ที่มีความสุขความเจริญ ความสำเร็จในชีวิต พร้อมทั้งจะเป็นผู้ให้ แต่ถ้าบุคคลใดไม่สามารถพัฒนามาถึงขั้นที่ 7 ได้ก็จะเกิดความท้อแท้สิ้นหวัง เบื่อชีวิตและสังคม ไม่สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์แก่สังคมได้

8. **บูรณภาพหรือความสิ้นหวัง (Integrity/Despair)** พัฒนาการในขั้นนี้เกิดขึ้นในช่วงสุดท้ายของชีวิต งานและกิจกรรมต่างๆลดน้อยลงมาก ถ้าบุคคลใดมีพัฒนาการในขั้นที่ 5, 6 และ 7 เป็นอย่างดี ก็จะมีบูรณภาพของชีวิต คือมีความมั่นคง พร้อมบริบูรณ์ในทุกด้านแล้ว แต่ถ้าในขั้นพัฒนาการที่ผ่านมาไม่เป็นไปด้วยดี หรือไม่เหมาะสม บุคคลนั้นอาจเกิดความท้อแท้สิ้นหวังและไร้สุข

ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญา (Cognitive-Structural) ทฤษฎีพัฒนาการของของเพียเจต์ (Jean Piaget) มุ่งอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสติปัญญาของบุคคล โดยมีความเชื่อว่ามนุษย์จะเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นและจะไม่ย้อนกลับมาอีก โดยมีสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกระตุ้น

ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญา อธิบายกระบวนการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของบุคคล แนวคิดของนักทฤษฎีกลุ่มนี้ คือการสนใจโครงสร้างการเรียนรู้ การพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาความรู้ความเข้าใจและคุณธรรม การให้เหตุผลเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล และหลักการในการตัดสินใจของมนุษย์ นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ได้แก่ เพอร์รี่ (Perry, 1970) กิลลิแกน (Gilligan, 1977) ไคลเบอร์ก (Kohlberg, 1981, 1984) และรอดเจอร์ส (Rodgers, 1989) นักทฤษฎีเหล่านี้เชื่อว่า โครงสร้างการเรียนรู้ของบุคคล คือสมมติฐานที่เป็นพื้นฐานในการหาเหตุผลเพื่อการเรียนรู้ของบุคคล ในช่วงชีวิตของบุคคลมีพัฒนาการที่ยาวนาน จึงมีโครงสร้างการเรียนรู้จำนวนมาก โครงสร้างการเรียนรู้ของบุคคลมีอิทธิพลต่อการรับรู้ การประเมินเหตุการณ์ และการตัดสินใจของบุคคล นักทฤษฎีกลุ่มนี้ได้ชี้ให้เห็นช่วงต่างๆ ของกระบวนการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่บุคคลเกิดการเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่หลากหลาย

รอดเจอร์ส (Rodgers, 1989) อธิบายว่าการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เกิดจากความขัดแย้งในกระบวนการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆของบุคคล ความขัดแย้งนี้มีที่มาจากระดับการเรียนรู้ปัจจุบันของบุคคลที่ถูกท้าทายจากสถานการณ์ภายนอก ซึ่งมีโครงสร้างสลับซับซ้อนกว่าโครงสร้างการเรียนรู้ของบุคคล ทำให้เกิดความสับสนและขาดความสมดุล การพัฒนาความรู้ความเข้าใจ จึงเกิดจากการที่บุคคลสามารถกำจัดความสับสน และสร้างความสมดุล

ทฤษฎีในกลุ่มนี้ที่มีการนำไปประยุกต์ในการพัฒนานิสิตนักศึกษา ได้แก่

ทฤษฎีการพัฒนาสติปัญญาและจริยธรรมของเพอร์รี

วิลเลียม เพอร์รี (William Perry อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991) ศึกษาพัฒนาการต่อเนื่องทางสติปัญญาและจริยธรรมในเด็กที่แสดงออกอย่างเปิดเผย โดยใช้ "ตำแหน่ง (Position)" เป็นสิ่งบ่งชี้ระดับของพัฒนาการโดยไม่เกี่ยวข้องกับระยะเวลา เพอร์รีแบ่งโมเดลพัฒนาการทางสติปัญญาและจริยธรรมตามการแสดงออกเชิงตรรก 9 ตำแหน่ง ใน 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ตำแหน่งที่ 1-3 เป็นตำแหน่งบ่งชี้ลักษณะการแบ่งโลกของตนของเด็ก ออกเป็น 2 ด้านอย่างชัดเจน (Dualism Modified) ในช่วงตำแหน่งนี้ นิสิตนักศึกษาจะแบ่งมุมมองของตนออกเป็น 2 ด้าน คือด้านบวกและด้านลบ ด้านผิดและด้านถูก การเรียนรู้ของนิสิตนักศึกษาที่อยู่ในช่วงนี้จะขึ้นอยู่กับตนเองเป็นสำคัญ เนื้อหาคำสอนของอาจารย์เป็นสิ่งที่นิสิตนักศึกษาต้องจดจำให้ได้

2. ตำแหน่งที่ 4-6 เป็นตำแหน่งบ่งชี้ถึงการค้นพบความสัมพันธ์ (Relative Discovered) ในช่วงนี้ นิสิตนักศึกษามีความเข้าใจในความสลับซับซ้อนของความรู้ ว่าประกอบด้วยบริบทต่างๆ สัมพันธ์กันอยู่อย่างสอดคล้อง นิสิตนักศึกษาสามารถใช้ความคิดของตนเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ตนเองและผู้อื่นได้

3. ตำแหน่งที่ 7-9 เป็นตำแหน่งบ่งชี้ถึงการตกลงร่วมในการค้นพบความสัมพันธ์ (Commitments in Relativism Developed) ในช่วงนี้นิสิตนักศึกษาจะค้นพบตนเองโดยอาศัยพื้นฐานข้อเท็จจริง ที่มีการตกลงร่วมในความสัมพันธ์ระหว่างความคิด ค่านิยม พฤติกรรม ต่อบุคคลอื่น เช่น การประพฤติตามหลักคำสอนทางศาสนา การแต่งงานเพื่อสร้างสถาบันครอบครัว การประกอบสัมมาอาชีพ เป็นต้น

กระบวนการทั้ง 9 ตำแหน่งข้างต้น จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของนิสิตนักศึกษาแม้จะสำเร็จการศึกษาไปแล้วก็ตาม

ทฤษฎีพัฒนาการทางศีลธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg, cited in Pascarella and Terenzini, 1991 และ Chickering and Reiser, 1993) พบว่าพัฒนาการทางศีลธรรมของบุคคลเป็นผลมาจากการพัฒนาโครงสร้างทางสติปัญญา โคลเบอร์กนิยามศีลธรรมว่าเป็นความรู้ความเข้าใจว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด บนพื้นฐานการคิดอย่างสมเหตุสมผลและมีวุฒิภาวะทางปัญญา ซึ่งจะเกิดขึ้นหลายขั้น โคลเบอร์กเชื่อว่าการใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหาคือความเจริญทางจิตใจของบุคคล อย่างไรก็ตาม การใช้เหตุผลทางศีลธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานทางสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ขึ้นอยู่กับระดับของวุฒิภาวะทางปัญญา โคลเบอร์กแบ่งระดับพัฒนาการทางศีลธรรมของบุคคลออกเป็น 3 ระดับ 6 ขั้น ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีบรรทัดฐานทางสังคม (Preconventional Level)

ระดับนี้เกิดขึ้นในช่วงอายุ 2-10 ปี เป็นช่วงที่บุคคลคำนึงถึงตนเองเป็นหลัก ตอบสนองต่อบรรทัดฐานต่างๆ ที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้น ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ได้แก่

- ขั้นที่ 1 ขั้นเชื่อฟังผู้ใหญ่โดยไม่มีเงื่อนไขเพื่อหลบเลี่ยงการลงโทษ

- ขั้นที่ 2 ขั้นให้ความสำคัญต่อการได้รับผลตอบแทนและรางวัล อาทิ รางวัลที่เป็นวัตถุ คำชม ลายลักษณ์อักษร เป็นต้น โดยไม่สนใจผลที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง

ระดับที่ 2 การมีศีลธรรมตามบรรทัดฐานทางสังคม (Conventional Level)

ระดับนี้เกิดขึ้นในช่วงอายุ 10-16 ปี ซึ่งจะปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมที่ตนอาศัยอยู่ตามความคาดหวังของครอบครัวและสังคม และคำนึงถึงบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ได้แก่

- ขั้นที่ 3 ขั้นทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ เช่น ครอบครัว เพื่อน อาจารย์ เป็นต้น ในขั้นนี้บุคคลจะประพฤติตนให้เป็นที่ยอมรับและชื่นชอบและมุ่งมั่นในการรักษาปฏิสัมพันธ์ที่ดี ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ถูกชักจูงและคล้อยตามบุคคลอื่นได้ง่าย พบในช่วงวัย 10-15 ปี

- ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามหน้าที่ในสังคม บุคคลจะประพฤติตามกฎระเบียบในสังคมอย่างเคร่งครัด ซึ่งจะนำไปสู่การดำรงไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ทางสังคม พบในช่วงวัย 13-16 ปี

ระดับที่ 3 ระดับมีจริยธรรมเหนือบรรทัดฐานทางสังคม (Post-Conventional Level)

เป็นระดับที่บุคคลมีจริยธรรมและบรรทัดฐานของตนเอง สามารถตัดสินใจปัญหาโดยใช้ความคิดเชิงเหตุผลของตน ที่มีการไตร่ตรองมาแล้วอย่างรอบคอบ เป็นเครื่องมือสนับสนุนการตัดสินใจปัญหา ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ได้แก่

- ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามพันธสัญญาและข้อตกลงทางสังคม ในขั้นนี้บุคคลสามารถเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานสิทธิประโยชน์ของสังคม ไม่ละเมิดสิทธิบุคคลอื่น ควบคุมตนเองได้ดี

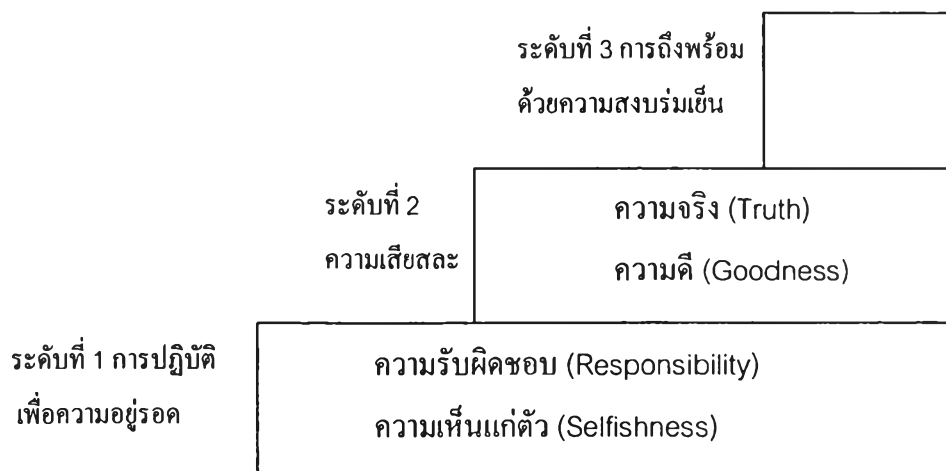
กระทำการใดๆด้วยตนเอง ปลอดภัยจากการควบคุมโดยบุคคลอื่น พฤติกรรมที่แสดงออกถูกต้องตามค่านิยมและมาตรฐานของสังคม และเชื่อว่าบรรทัดฐานทางสังคมรวมทั้งกฎระเบียบต่างๆสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้โดยพิจารณาจากประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ในขั้นนี้พบมากในช่วงวัยรุ่นตอนปลายและวัยผู้ใหญ่

- ขั้นที่ 6 ขั้นยึดอุดมคติสากล เป็นขั้นที่บุคคลเลือกตัดสินใจปฏิบัติบนพื้นฐานของอุดมคติสากลของสังคมที่พัฒนากว่า ในขั้นนี้บุคคลจะมีอุดมคติ มีคุณธรรมประจำใจ มีความยืดหยุ่นในการดำรงชีวิต น้อมนำหลักธรรมทางศาสนาอย่างมีสติ ผดุงความยุติธรรม พิทักษ์สิทธิมนุษยชน มีหิริโอตตปละ พบมากในช่วงวัยผู้ใหญ่ที่มีความเจริญงอกงามทางสติปัญญา

จากทฤษฎีของโคลเบอร์ก ประมวลสรุปได้ว่าตรรกทางศีลธรรมและจริยธรรมของบุคคล เป็นผลมาจากพัฒนาการทางการเรียนรู้ บนพื้นฐานวุฒิภาวะทางปัญญา ก่อปรด้วยการพัฒนาศีลธรรมจริยธรรมอย่างมีลำดับ จากขั้นต่ำสุดถึงสูงสุด ไม่ย้อนกลับหรือข้ามขั้นตอน มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางปัญญา มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับการเรียนรู้ทางสังคม และมีความเป็นสากล

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของกิลลิแกน

ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของเพศหญิง ซึ่ง กิลลิแกน (Gilligan, 1977, 1982) เชื่อว่ามุมมองของเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกัน เพศชายมักจะพิจารณาจริยธรรมและศีลธรรมที่ข้อสรุป หลักการ เหตุผล และการแข่งขันกัน ส่วนเพศหญิงจะพิจารณาจริยธรรมศีลธรรมที่ความเมตตากรุณาและความเอื้ออาทร ตระหนักถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ให้ความสำคัญที่การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ตัดสินปัญหาทางศีลธรรมจริยธรรมอิงบริบททางสังคมอย่างใกล้ชิด และให้ความสำคัญที่การประสานร่วมมือมากกว่าเพศชาย กิลลิแกนแบ่งระดับจริยธรรมของเพศหญิงไว้ 3 ระดับ ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 โมเดลพัฒนาการทางจริยธรรมของกิลลิแกน (Gilligan, 1982)

กิลลิแกน (Gilligan, 1977) ได้ศึกษาระดับจริยธรรมของเพศหญิง จากหญิงตั้งครรภ์ และแบ่งระดับพฤติกรรมของเพศหญิงออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 การปฏิบัติเพื่อความอยู่รอด ในระดับนี้เพศหญิงจะพัฒนาจริยธรรมจากความอยู่รอดของตนเอง มีความเข้าใจตนเอง สนใจตนเอง และมีความสุขเป็นของตนเอง เมื่อมีครรภ์จะพัฒนาจริยธรรมจากการรักตนเองไปสู่ความรับผิดชอบต่อบุตรในครรภ์ ทะนุถนอมบุตรในครรภ์อย่างใส่ใจเป็นอย่างยิ่ง

ระดับที่ 2 ความเสียสละ ในระดับนี้พัฒนาการทางจริยธรรมจะขยายไปสู่บุคคลอื่น รับผิดชอบต่อบุคคลอื่น เสียสละเพื่อผู้อื่น ระวังถึงคุณงามความดี ศีลธรรม จริยธรรม และความเอื้ออาทร การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การซื่อสัตย์ต่อกัน การมีทัศนคติที่ดีต่อกัน และการผดุงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน อันจะนำไปสู่การยกระดับจากความดีสู่ความจริง

ระดับที่ 3 การถึงพร้อมด้วยความสงบเรียบร้อย ในระดับนี้เพศหญิงประสงค์จะให้ทุกคนมีความสงบและมีสันติสุข มุ่งประเด็นไปที่ความมีเมตตาธรรมทั้งต่อตนเองและเพื่อนมนุษย์ ตัวอย่างเช่น การไม่ทำแท้ง การมีจิตใจดีเมื่อมีครรภ์ เป็นต้น

พัฒนาการของจริยธรรมทั้ง 3 ระดับข้างต้น กิลลิแกนเชื่อว่าการที่บุคคลมีอิสระ (Autonomy) ในการเลือกแนวปฏิบัติในการตัดสินใจปัญหานั้น จะต้องคำนึงถึงความเสมอภาคทางเพศระหว่างหญิงชาย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น เมตตาธรรม รวมทั้งการเกื้อกูลกันของบุคคล

ทฤษฎีหมู่เหล่า (Typology Theories)

ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาความแตกต่างของการรับรู้และการตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของบุคคล เช่น รูปแบบการเรียนรู้ ระดับวุฒิภาวะ บุคลิกภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคม และลักษณะของแต่ละบุคคล ทฤษฎีนี้มักใช้ในการศึกษาความแตกต่างของนิสิต นักศึกษาต่อความแตกต่างของประสบการณ์ในสถาบัน ไม่ได้ให้ความสำคัญในประเด็นการเปลี่ยนแปลงนิสิตนักศึกษา แต่เน้นที่ความแตกต่างเป็นสำคัญ แนวคิดดังกล่าวอธิบายว่า สัญลักษณ์ของบุคลิกภาพที่แสดงออกมีความแตกต่างกัน เช่น นิสิตนักศึกษาที่ชอบเข้าสังคม เก็บตัว ชอบใช้เหตุผล ชอบใช้อารมณ์ เคร่งครัดกับแบบแผนชีวิต ไม่เคร่งครัดกับชีวิต เป็นต้น นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่าบุคลิกภาพที่บุคคลแสดงออกแตกต่างกันนั้น เกิดจากการทำงานของสมองที่ต่างกัน และได้รับการถ่ายทอดทางพันธุกรรม

ทฤษฎีของยุง/ไมเออร์ส

โรเจอร์ส (Rogers, 1989) ได้รวบรวมลักษณะของบุคลิกภาพที่บุคคลชอบแสดงออกตามทฤษฎีของยุง (Jung, 1971 อ้างใน Rogers, 1989) และไมเออร์ส (Myers, 1980 Rogers, 1989) เข้าไว้ด้วยกัน เพราะทั้ง 2 ทฤษฎีมีความคล้ายคลึงกันมาก ลักษณะของบุคลิกภาพดังกล่าวมีดังนี้

1. ลักษณะที่บุคคลแสดงออกบุคคลจะมี 2 ลักษณะ คือ ชอบเข้าสังคม (Extroversion) และชอบเก็บตัว (Introversion) แต่โดยทั่วไปแล้วกลับชอบทำอย่างหนึ่งมากกว่าอย่างหนึ่ง บุคคลที่ชอบเข้าสังคม จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในสังคมนั้นอย่างกว้างขวาง และมักจะแสดงจุดยืนและเจตนารมณ์ของตนเองด้วยคำพูดที่มีการไตร่ตรองหรือคิดไว้ก่อนแล้ว นิสิตนักศึกษาที่ชอบเข้าสังคมมักจะศึกษาสภาพแวดล้อมและสังคม เข้าร่วมกิจกรรมสนทนาปัญหาบ้านเมืองเสมอๆ รวมทั้งเข้าร่วมอภิปรายโต้แย้งแสดงเหตุผลเกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่างๆ ส่วนนิสิตนักศึกษาที่ชอบเก็บตัว มักจะเรียนรู้และทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองตามลำพัง แสดงออกด้วยการเขียนมากกว่าพูด และเป็นคนที่มีความคิดลึกซึ้ง

2. ลักษณะการรับรู้สารและความรู้ของบุคคล มี 2 ลักษณะคือ การรับรู้ความรู้สึก (Sensing) และการเกิดความคิดจับพลัน (Intuition) โดยทั่วไปแล้วบุคคลจะมีทั้ง 2 ลักษณะ แต่ชอบลักษณะหนึ่งมากกว่าอีกลักษณะหนึ่ง การรับรู้ความรู้สึก (Sensing) เป็นกระบวนการรับรู้โดยใช้ทั้งระบบภายในและภายนอกร่างกาย เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ สามารถรับรู้ที่เป็นรูปธรรมได้ดี บุคคลที่มีการรับรู้ความรู้สึกมักจะเรียนรู้สภาพแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมและสามารถประยุกต์ใช้ได้ดี นิสิตนักศึกษาที่รับรู้ความรู้สึกได้ดี จะชอบวิธีสอนและเนื้อหาการสอนที่ชัดเจน ส่วนการเกิดความคิดจับพลันเป็นกระบวนการรับรู้หรือเกิดความคิดจับใจของบุคคล อันเกิดจากการเชื่อมโยงประสบการณ์เก่ากับสภาพการณ์ปัจจุบันเพื่อแก้ปัญหาอย่างรวดเร็ว อันจะนำไปสู่การเกิดภาพสัญลักษณ์และสิ่งนามธรรมอื่นๆ ในเวลาอันรวดเร็ว นิสิตนักศึกษาที่ชอบใช้ความคิดจับใจ จะชอบศึกษาเนื้อหาวิชาที่เป็นนามธรรมและทฤษฎีต่างๆ มีความคิดสร้างสรรค์ แต่ไม่ชอบกิจกรรมที่ซ้ำซากจำเจ และมีรายละเอียดมาก

3. ลักษณะการพิจารณาหรือการตัดสินใจของบุคคล มี 2 ลักษณะคือ การใช้ความคิด (Thinking) และการใช้ความรู้สึก (Feeling) บุคคลสามารถใช้ทั้งความคิดและความรู้สึกในชีวิตประจำวัน แต่มักจะใช้กระบวนการหนึ่งมากกว่าอีกกระบวนการหนึ่ง การใช้ความคิดเพื่อพิจารณาหรือตัดสินใจ เป็นกระบวนการคิดด้วยเหตุผลและหลักการในการวิเคราะห์ปัญหาในมิติต่างๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกส่วนตัว บุคคลที่ใช้ความคิดจะวิเคราะห์

ความรู้ร่วมกับข้อมูลที่ได้รับ ซึ่งจะทำให้กลายเป็นบุคคลที่มีเหตุผล วิเคราะห์ วิวิจารณ์บริบทต่างๆ ได้รอบด้าน และไม่นำเรื่องส่วนตัวมาเกี่ยวข้องกับการพิจารณาตัดสินปัญหา นิสิตนักศึกษาที่นิยมใช้ความคิด จะชอบเรียนวิชาที่ต้องใช้ความคิดและเหตุผล จะกลายเป็นบุคคลที่มีศักยภาพเชิงวิเคราะห์เหตุผลในการทำงาน ส่วนการใช้ความรู้สึก เป็นกระบวนการพิจารณาและตัดสินปัญหา โดยใช้อารมณ์และค่านิยมของตนเป็นหลัก โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และพยายามหาเหตุผลต่างๆ สนับสนุนการตัดสินใจของตน ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลนั้นสนใจความรู้สึกของผู้อื่น และชอบการติดต่อสื่อสาร นิสิตนักศึกษาที่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกในการตัดสินปัญหา จะชอบศึกษารายวิชาเกี่ยวกับสังคมและบุคคล ไม่ชอบวิจารณ์บุคคล ปฏิเสธการรับฟังคำวิจารณ์ตนเอง ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีความขัดแย้งสูง แต่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

4. ลักษณะการดำเนินชีวิตของบุคคล ประกอบด้วย 2 ประเภท ได้แก่ การดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัดตามแบบแผน และการดำเนินชีวิตอย่างไม่เคร่งครัดกับแบบแผนชีวิต บุคคลที่มีชีวิตในแวดวงสมาคมสังคม เมื่อต้องตัดสินปัญหาด้วยความคิดหรือความรู้สึก จะมีการดำเนินชีวิตอย่างมีแบบแผน มีเป้าหมายของชีวิตชัดเจน และพยายามไปให้ถึงเป้าหมายนั้น นิสิตนักศึกษาที่ชอบการดำเนินชีวิตตามแบบแผนดังกล่าว มักจะปฏิบัติหน้าที่เสร็จสมบูรณ์ในเวลาอันรวดเร็ว ชอบศึกษาสิ่งที่เป็นรูปธรรมและมีเป้าหมายชัดเจน ถ้าบุคคลนั้นรับรู้สารผ่านความรู้สึกหรือเกิดความคิดอย่างฉับไว จะไม่มีความเคร่งครัดในแบบแผนการดำเนินชีวิต อาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขแผนการตลอดเวลา เพื่อให้ได้ประสบการณ์ที่ดีกว่า นิสิตนักศึกษาที่มีลักษณะการดำเนินชีวิตแบบนี้จะรักอิสระ มีความยืดหยุ่นในการดำเนินชีวิต ทำในสิ่งที่ตนสนใจมากกว่าสิ่งซึ่งผู้อื่นกำหนดให้ทำ

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อม (Person-Environment Interaction Theories)

เอคเคอแฮมเมอร์ (Ekehammer, 1974 อ้างใน Huebner, 1989) อธิบายพฤติกรรมของบุคคลในท่ามกลางสภาพแวดล้อม โดยมุ่งศึกษาอิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่อพฤติกรรมของบุคคล คีแฮมเมอร์จำแนกไว้ 3 ทฤษฎี คือ

1. บุคคลนิยม (Personologism) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงบุคคลที่มีพฤติกรรมเจริญรอยตามค่านิยมของคนส่วนมากในสังคม
2. สถานการณ์นิยม (Situationalism) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงบุคคลที่มีพฤติกรรมอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมและบริบทภายนอกต่างๆ บุคคลนั้นจึงต้องปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนไป

3. ปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงบุคคลที่มีพฤติกรรมผันแปรไปตามสถานการณ์รอบตัวโดยมุ่งบูรณาการตนเองและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน

มูส์ (Moos, 1976) อธิบายที่มาของสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อบุคคล 2 ลักษณะคือ

1. สภาพแวดล้อมกายภาพ หมายถึงสภาพแวดล้อมที่มนุษย์พัฒนาขึ้นหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น อาคาร ที่พักอาศัย สภาพภูมิอากาศ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ
2. สภาพแวดล้อมทางสังคมและจิตใจ หมายถึงบรรยากาศความเป็นอยู่ในสังคม ทั้งที่บ้านและที่ทำงาน

ทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้ ได้แก่

ทฤษฎีกายภาพ

ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพทั้งที่เป็นธรรมชาติสร้างขึ้นและมนุษย์รังสรรค์ขึ้น อันเป็นตัวก่อให้เกิดพฤติกรรมของมนุษย์ นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ ได้แก่ บาร์กเกอร์ (Barker, 1968 อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991) ผู้พัฒนาทฤษฎีการจัดพฤติกรรม (Behavior Settings) ซึ่งให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมในฐานะตัวเลือกและตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคล และเชื่อว่าบุคคลมีแนวโน้มปรับตัวไปตามสภาพแวดล้อม ทั้งในมิติของสถานที่ เวลา และวัตถุ เช่น ในการแข่งขันกีฬา นักกีฬาและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาการแข่งขัน เป็นต้น

ทฤษฎีการอยู่ร่วมกันของมนุษย์

ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นไปที่การอาศัยร่วมกันของมนุษย์ในสภาพแวดล้อม ผู้พัฒนาทฤษฎีนี้คือ ฮอลแลนด์ (Holland, 1973) ซึ่งได้อธิบายถึงการตัดสินใจเลือกอาชีพของบุคคลว่า เป็นการสะท้อนบุคลิกที่แท้จริงของบุคคลนั้น ทั้งในด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความรู้ ทักษะ และศักยภาพ เฉพาะตัว ฮอลแลนด์จำแนกสาระหลักของทฤษฎีนี้ออกเป็น 4 ประการคือ

1. ประเภทของบุคคล มี 6 ประเภท ได้แก่ กลุ่มสัจนิยม นักวิชาการ ศิลปนิยม สังคมนิยม นักธุรกิจ และกลุ่มอนุรักษ์นิยม บุคคลทั้ง 6 ประเภทนี้จะมีพฤติกรรมในการเลือกอาชีพและการแสดงออกที่แตกต่างกัน
2. สภาพแวดล้อมของบุคคล จะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของบุคคลทั้ง 6 ประเภท ไม่ว่าจะบุคคลจะไปอยู่ ณ ที่ใด ก็จะไปปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแก่ตนเอง
3. บุคคลแสวงหาสภาพแวดล้อมของตนตามทัศนคติและค่านิยม

4. สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมจะมีอิทธิพลเชิงบวกต่อบุคคลทั้งในด้านอาชีพ ความมั่นคง ความสำเร็จ ความคิดสร้างสรรค์ และการพัฒนาตนเองและสังคม

ทฤษฎีการรับรู้

ทฤษฎีนี้มุ่งให้นักศึกษาค้นคว้าเป็นผู้ให้ความหมายและแปลผลสภาพแวดล้อม การรับรู้ของตน ซึ่งการรับรู้ของแต่ละบุคคลนั้นมีลักษณะปลายเปิดขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม ประสบการณ์ และสภาพการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคล ทฤษฎีการรับรู้ของมูส์ (Moos, 1976) ได้ให้ความสำคัญที่อิทธิพลของบรรยากาศทางสังคมต่อผู้อาศัยในสังคมนั้น ซึ่งพบว่ามี 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อม
2. ศักยภาพในการพัฒนาความเจริญและความนิยมในตนเองของบุคคล
3. การตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง และการมีพฤติกรรมตามความคาดหวังในสภาพแวดล้อม

ทฤษฎีความต้องการและความกดดัน

สเติร์น (Stern, 1970) ได้พัฒนาทฤษฎีความต้องการ-ความกดดัน ของนิสิต นักศึกษากับสภาพแวดล้อม โดยชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมของบุคคลในทุกสถานการณ์ล้วนขึ้นอยู่กับบุคคลและสภาพแวดล้อมในสัดส่วนที่สอดคล้องกัน บนพื้นฐานของสมมติฐาน 3 ประการ คือ

1. พฤติกรรมของบุคคลถือเป็นฟังก์ชันของบุคคลและสภาพแวดล้อม ตามสมการต่อไปนี้

$$B = f(P \times E)$$

$$B = \text{พฤติกรรม (Behavior)} \quad P = \text{บุคคล (Person)}$$

$$f = \text{ฟังก์ชัน (Function)} \quad E = \text{สภาพแวดล้อม (Environment)}$$

2. ความต้องการของบุคคล ซึ่งจะนำไปสู่การจัดระบบภายในตนเพื่อนำไปสู่การเกิดพฤติกรรม
3. สภาพแวดล้อมบุคคลคือความกดดันให้บุคคลพัฒนาความคิดความรู้สึก

จากสมมติฐานดังกล่าวสเติร์นเชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสภาพแวดล้อมจะส่งผลกระทบต่อเชิงบวกและทำให้บุคคลมีความพึงพอใจ ถ้าความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปในเชิงลบอาจส่งผลให้บุคคลเกิดความเครียดและไม่มีความสุขเท่าที่ควร

ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของสภาพแวดล้อมสถาบันต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา ได้แก่

ทฤษฎีปัจจัยนำเข้า-สภาพแวดล้อม-ผลลัพธ์ ของแอสติน

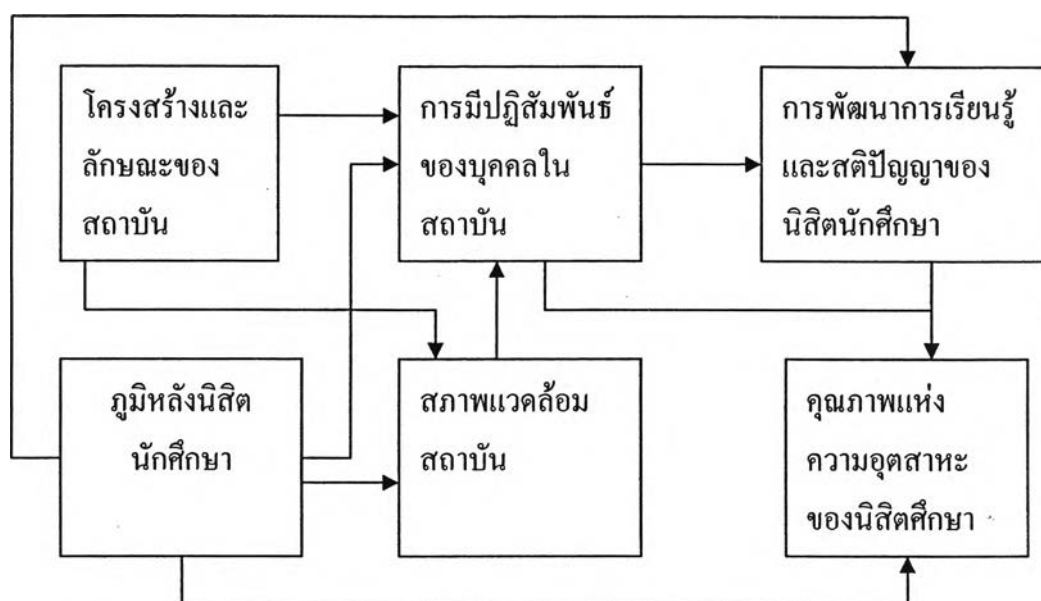
แอสติน (Astin, 1993) เป็นผู้พัฒนาทฤษฎีนี้ โดยใช้ตัวแบบ I-E-O (The I-E-O Model) เป็นกรอบในการศึกษาผลกระทบของสภาพแวดล้อม ต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา แอสติน กำหนดให้ I คือปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึงคุณลักษณะของนิสิตนักศึกษาเมื่อเริ่มเข้าเรียน E คือสภาพแวดล้อม (Environment) ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา และกำหนดให้ O คือผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น (Outcome) ซึ่งหมายถึงลักษณะของนิสิตนักศึกษากายหลังได้ประสบกับสภาพแวดล้อมต่างๆแล้ว แอสตินสรุปสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษาไว้ 5 ด้าน ดังนี้

1. ลักษณะของสถาบัน ได้แก่ ขนาด บรรยากาศทางวิชาการ วุฒิการศึกษาของอาจารย์ อัตราส่วนของอาจารย์ต่อนักศึกษา งบประมาณ สวัสดิการนักศึกษา ฯลฯ
2. หลักสูตรและการเรียนการสอน ได้แก่ เนื้อหาการสอน วิธีสอน การวัดและประเมินผล
3. อาจารย์ ได้แก่ อายุ บุคลิกภาพ ทักษะ ความสามารถในการสอน ขวัญและกำลังใจในการทำงาน อัตราเงินเดือน ทัศนคติต่อการเป็นครู
4. กลุ่มเพื่อน ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มเพื่อน นิสัยส่วนตัว ความสามารถทางการเรียน
5. การมีส่วนร่วมของนิสิตนักศึกษา ได้แก่ การทุ่มเทพลังกายพลังใจต่อกิจกรรมต่างๆ ของนิสิตนักศึกษา การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆทั้งภายในและภายนอกสถาบัน ทั้งในมิติของกิจกรรมทางวิชาการ กีฬา วัฒนธรรม การมีปฏิสัมพันธ์กับอาจารย์และกลุ่มเพื่อน อย่างเหมาะสมสม่ำเสมอ

ทฤษฎีการประเมินความเปลี่ยนแปลงของพาสคาเรลลา

ทฤษฎีนี้พัฒนาโดยพาสคาเรลลา (Pascarella, 1985 อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991) โดยให้ความสำคัญที่ตัวแปรที่ใช้ในการประเมินการเปลี่ยนแปลง ที่มีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเรียนรู้และการพัฒนาสติปัญญาของนิสิตนักศึกษา พาสคาเรลลา แบ่งตัวแปรดังกล่าวออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

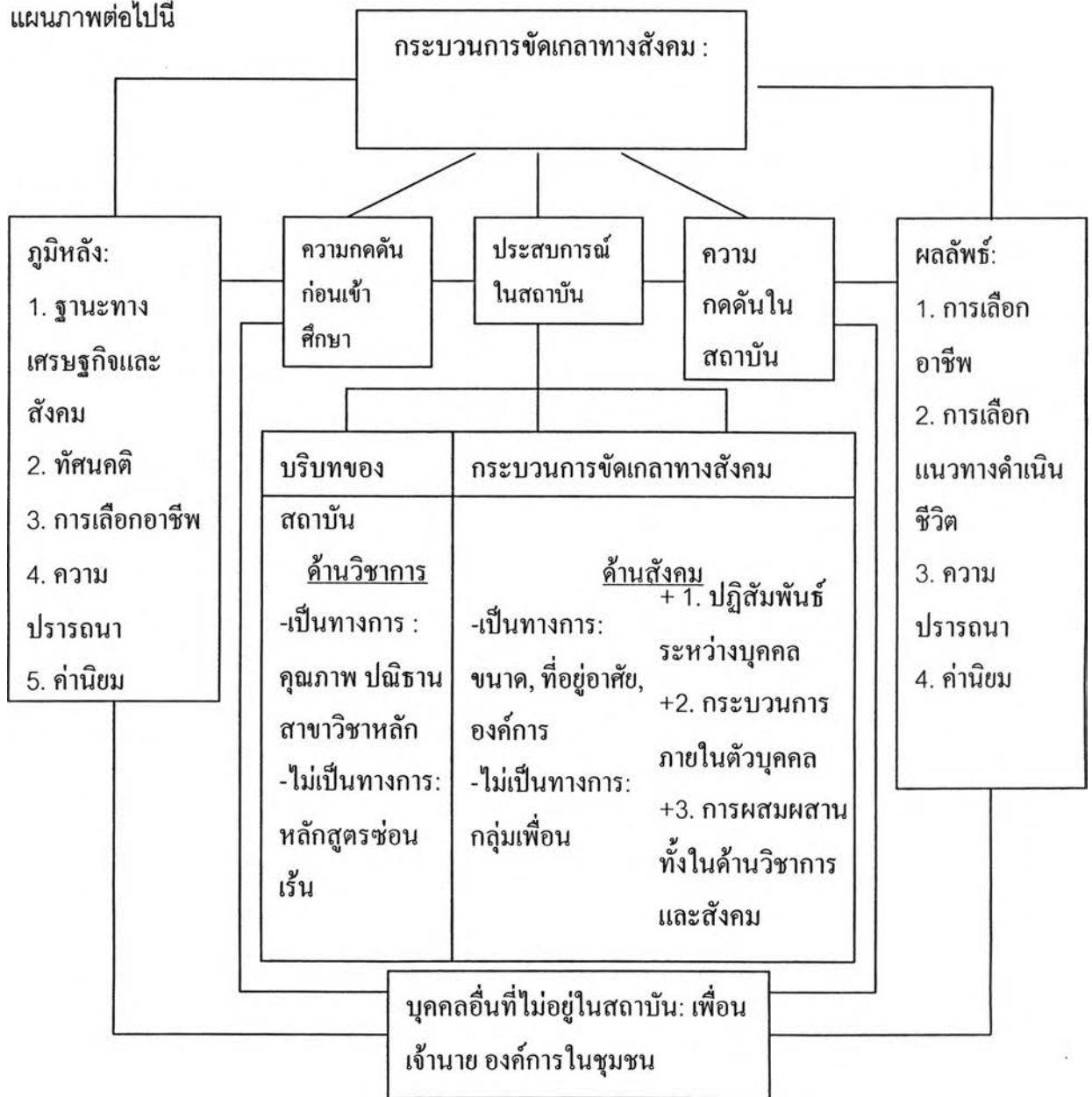
1. ภูมิหลังที่มีอิทธิพลทางตรงต่อการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ซึ่งมีอิทธิพลทางตรงต่อการพัฒนาการเรียนรู้และสติปัญญาของนิสิตนักศึกษา และมีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมของสถาบัน
2. ภูมิหลังที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อความพยายามของนิสิตนักศึกษาในการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคมและสภาพแวดล้อมของสถาบัน
3. โครงสร้างและลักษณะของสถาบันที่มีอิทธิพลทางตรงต่อการพัฒนาการเรียนรู้และสติปัญญาของนิสิตนักศึกษา บนพื้นฐานของการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม และมีอิทธิพลทางตรงต่อสภาพแวดล้อมของสถาบัน
4. โครงสร้างและลักษณะของสถาบันที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อการพัฒนาการเรียนรู้และสติปัญญาของนิสิตนักศึกษาผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและมีอิทธิพลทางอ้อมต่อสภาพแวดล้อมของสถาบัน
5. โครงสร้างและลักษณะของสถาบันที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อความพยายามของนิสิตนักศึกษาในการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคมและสภาพแวดล้อมของสถาบัน

ภาพที่ 3 ทฤษฎีการประเมินการเปลี่ยนแปลงของพาสคาเรลลา (Pascarella, 1985
อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991)

**ทฤษฎีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี
ของวิดเมน**

วิดเมน (Weidman, 1989 อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991) ได้พัฒนาทฤษฎีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี โดยมุ่งเน้นที่ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา ได้แก่ ภูมิหลังของนิสิตนักศึกษา ประสบการณ์ในสถาบัน บริบทของสถาบัน ความกดดันก่อนเข้าศึกษาในสถาบัน ความกดดันในสถาบัน กลุ่มบุคคลนอกสถาบัน ลักษณะการขัดเกลาทางสังคม ทำให้ได้ผลลัพธ์ของกระบวนการขัดเกลา ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4 ทฤษฎีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีของวิดเมน

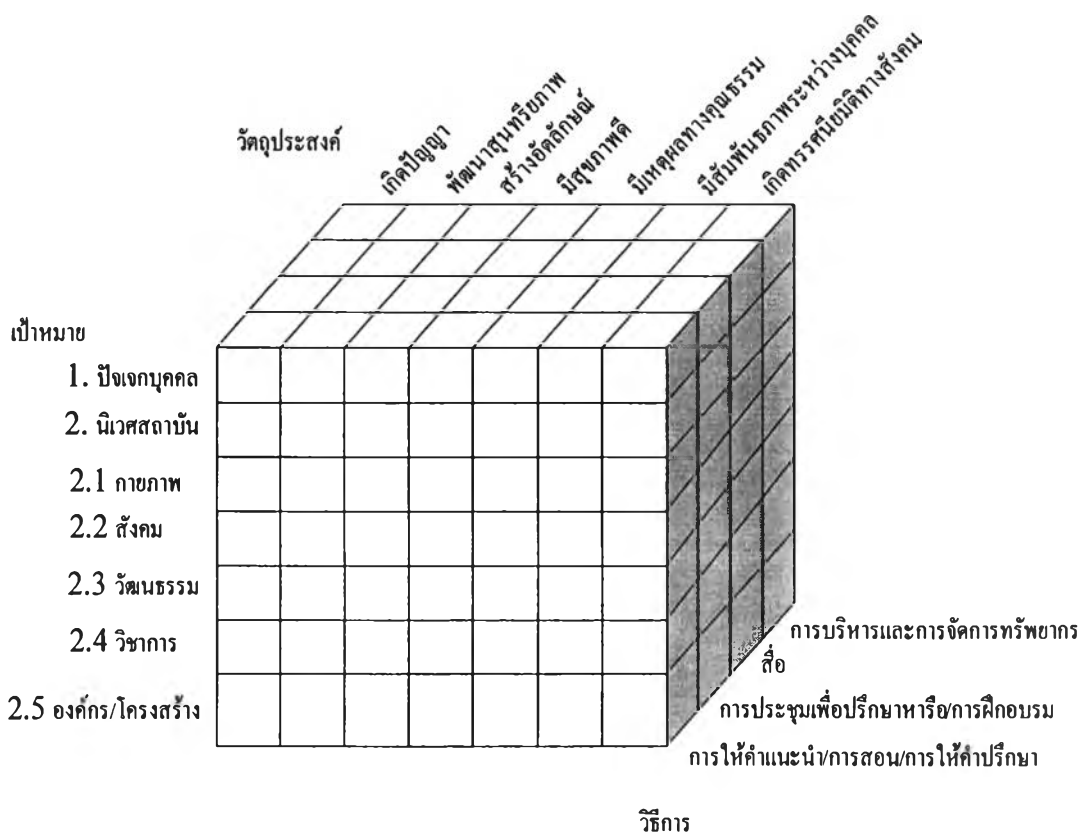
(Weidman, 1989 อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991)

ทฤษฎีการออกจากการเป็นนิสิตนักศึกษาของตินโต

ทฤษฎีนี้ตินโต (Tinto, 1975 อ้างใน Pascarella and Terenzini, 1991) ได้พัฒนาขึ้นมุ่งอธิบายกระบวนการออกกลางคันของนิสิตนักศึกษา ตินโตชี้ว่านิสิตนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา มีความแตกต่างกันหลายด้าน อาทิ จุดมุ่งหมายในการเรียน ความตั้งใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ ความเพียรและ/หรือความวิริยะอุตสาหะ ความผูกพัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้ก่อปฏิสัมพันธ์และการบูรณาการระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง โครงสร้างและสมาชิกระบบวิชาการและระบบสังคมของสถาบัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อันจะนำไปสู่การได้รับการยอมรับ แต่ถ้าประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในเชิงลบ จะส่งผลให้การบูรณาการลดลง ทำให้นิสิตนักศึกษาดอนตัวจากสถาบัน

วิธีการเชิงสังกัปและทฤษฎีในการพัฒนานิสิตนักศึกษา

มอริริลล์, โอตติง และ เฮิร์สต (Morrill, Oetting, and Hurst, 1974 อ้างใน พรชูลี อักษรอรุณ, 2542) ได้ออกแบบสังกัป 3 มิติเพื่อใช้ในการนิยาม พรรณนา และเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการพัฒนานิสิตนักศึกษา โดยออกแบบให้อยู่ในรูปสามมิติแห่งการพัฒนานิสิตนักศึกษา ดังนั้น การพัฒนาโปรแกรมการพัฒนานิสิตนักศึกษานี้ของทฤษฎีนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ก็จะเป็นพาหนะซึ่งจะทำให้นิสิตนักศึกษาเจริญงอกงามและมีพัฒนาการ ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ 5 พื้นฐานเชิงสังกัปและทฤษฎีสำหรับการพัฒนานิสิตนักศึกษาของ มอริริลล์, เฮิร์สต์ และโอตตีติง (Morrill, Hurst, and Oetting, 1980)

จากภาพข้างต้นจะเห็นว่าวัตถุประสงค์ของโปรแกรมการพัฒนานิสิตนักศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการพัฒนานิสิตนักศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 7 องค์ประกอบย่อยดังนี้

1. เพื่อให้เกิดปัญญา (Cognitive Structure)
2. เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพ (Aesthetic Development)
3. เพื่อสร้างอัตลักษณ์ (Identity Formation)
4. เพื่อการมีสุขภาพดี (Physical Health)
5. เพื่อความมีเหตุผลทางคุณธรรม (Moral Reasoning)
6. เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal Relatedness)
7. เพื่อให้เกิดทัศนียมิติต่างสังคม (Social Perspective)

องค์ประกอบสำคัญประการที่สองจากภาพข้างต้นคือ เป้าหมายของการพัฒนานิสิตนักศึกษา ซึ่งได้แก่

1. ปัจเจกบุคคล (Individual)
2. นิเวศสถาบัน (Campus Ecology) ได้แก่

- 2.1 ลักษณะทางกายภาพ (Physical)
- 2.2 สังคม (Social)
- 2.3 วัฒนธรรม (Culture)
- 2.4 วิชาการ (Academic)
- 2.5 องค์การ/โครงสร้าง (Organizational/Structural)

อธิบายรายละเอียดของแต่ละเป้าหมาย ดังนี้

1. ปัจเจกบุคคล (Individual) หมายถึงนิสิตนักศึกษาแต่ละคน ที่เป็นเป้าหมายในการพัฒนา

2. นิเวศสถาบัน (Campus Ecology) หมายถึง สภาพแวดล้อมโดยรวมของสถาบันอุดมศึกษา ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมย่อย 5 ประการ ได้แก่

2.1 ลักษณะทางกายภาพ (Physical) หมายถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ อาคาร การจัดสวนและต้นไม้ใหญ่ แสงสว่าง อุณหภูมิ สภาพภูมิอากาศ สถาปัตยกรรม และระยะทางระหว่างสถาบันกับที่พักของนิสิตนักศึกษา การควบคุมเสียงในชั้นเรียน และการตกแต่งชั้นเรียนอย่างมีสีสัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ทางปัญญาของนิสิตนักศึกษา นอกจากนี้การตกแต่งบริเวณด้วยรูปปั้นและงานศิลปะต่างๆ ก็ส่งผลต่อการพัฒนาสุนทรียภาพ การมีสระว่ายน้ำ สนามเทนนิส ลานสำหรับวิ่งออกกำลังกาย มีผลต่อการพัฒนาด้านพลังงาน ระยะทางที่ไม่ห่างไกลกันระหว่างที่พักกับมหาวิทยาลัย จะดึงดูดนิสิตนักศึกษาให้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งการมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับสังคมโดยรวม

2.2 สังคม (Social) หมายถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ผลรวมของความคิดหวังของนิสิตนักศึกษา ความนับถือ ความชอบ และกิจกรรมกลุ่มร่วมกับนิสิตนักศึกษาคนอื่นๆ ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบค่านิยม บรรทัดฐาน พฤติกรรม ลักษณะทางประชากรศาสตร์ และความคิดเห็นต่างๆ ของนิสิตนักศึกษา ความทุ่มเทของสถาบันอุดมศึกษาในการนำนิสิตนักศึกษาสู่ความมีเกียรติยศ การสืบสาวหาสาเหตุการกีดกันทางเพศ การเหยียดหยามชนชาติ และการก้าวสู่นาคตอย่างองอาจ เหล่านี้ มีผลต่อการพัฒนาการเรียนรู้ทางปัญญา การมีกลุ่มถกประเด็นปัญหาเฉพาะทางเกิดขึ้นในสถาบัน มีความสัมพันธ์กับการกำหนดอัตลักษณ์ของนิสิตนักศึกษา การมีโปรแกรมและการจัดกิจกรรมต่างๆภายในรั้วสถาบัน มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนา นิสิตนักศึกษาด้านกายภาพ การมีคณะกรรมการวินัยนิสิตนักศึกษา และคณะกรรมการนิสิตนักศึกษา มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาศีลธรรมของนิสิตนักศึกษา การสร้างสรรคความท้าทายและโอกาสที่จะเผชิญหน้ากับความแตกต่างในแบบแผนการดำรงชีวิต การยอมรับนับถือศาสนา

ความชอบทางการเมืองและเศรษฐศาสตร์ ล้วนมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและ
ทฤษฎีนี้มีมิติทางสังคม

2.3 วัฒนธรรม (Culture) หมายถึงวัฒนธรรมในสถาบันอุดมศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อ
ต่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนานิสิตนักศึกษา 7 ประการ เช่น ภาพยนตร์และโรงภาพยนตร์ที่ฉาย
ภาพยนตร์หลายภาษาจากหลายวัฒนธรรม มีส่วนช่วยเพิ่มพูนการพัฒนาการเรียนรู้ทางปัญญา
และสร้างความซาบซึ้งในความงามเชิงสุนทรียภาพได้อย่างหลากหลาย รวมทั้งสร้างสรรค์ความ
รับผิดชอบต่อสังคม งานเลี้ยงสังสรรค์ในห้องจัดเลี้ยง การเฉลิมฉลองทางวัฒนธรรม ความหลาก
ชนิดของสิ่งพิมพ์ในร้านหนังสือ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีส่วนสนับสนุนให้เกิดความตระหนักถึงความ
ต่าง การที่บุคคลหนึ่งแสดงออกต่ออีกบุคคลหนึ่งจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม อาจมี
ผลกระทบต่อข้อกำหนดอัตลักษณ์ การมีส่วนร่วมในเกมกีฬาอาจสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่
แตกต่างจากวัฒนธรรมเดิมของสถาบัน และอาจสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์และการเปิดตัว
นิสิตนักศึกษาสู่ระบบระเบียบทางกฎหมาย ระบบยุติธรรม และระบบศีลธรรม ในวัฒนธรรมอื่นๆ

2.4 วิชาการ (Academic) หมายถึง สภาพแวดล้อมด้านการเรียนการสอน ซึ่ง
สัมพันธ์โดยตรงกับหลักสูตรการเรียนการสอน สถาบันอุดมศึกษามีบทบาทสำคัญในการให้
การศึกษาแก่นิสิตนักศึกษา กิจกรรมนิสิตนักศึกษาของสถาบันสามารถให้การสนับสนุนด้าน
วิชาการด้วยวิธีต่างๆ ได้มาก เพื่อตอบสนองต่อพันธกิจทางวิชาการ ด้วยการจัดสรรโอกาสในการ
สนับสนุนการพัฒนาวิชาการในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทางปัญญาของนิสิตนักศึกษา

2.5 องค์การ/โครงสร้าง (Organizational/Structural) หมายถึงองค์ประกอบทาง
โครงสร้างและองค์การของสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ นิสิตนักศึกษา อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ ซึ่งทุก
คนต่างมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและสร้างสรรค์ชุมชนมหาวิทยาลัยร่วมกัน โครงสร้างองค์
นี้สะท้อนให้เห็นถึงกฎระเบียบต่างๆ ของสถาบันอุดมศึกษาทั้งที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรม (Explicit)
และที่อยู่ในรูปแบบบอกเป็นนัย (Implicit) เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองสถาบัน ได้แก่ กฎปฏิบัติ
นโยบาย ขั้นตอนวิธี และหลักเกณฑ์

และมิติสุดท้ายในการพัฒนานิสิตนักศึกษา คือ วิธีการ ซึ่งมีหลายองค์ประกอบ
ย่อย คือ

1. การบริหารและการจัดการทรัพยากร (Administration and Resource Management)
2. สื่อ (Media)
3. การประชุมเพื่อปรึกษาหารือ/การฝึกอบรม (Consultation/Training)
4. การให้คำแนะนำ/การสอน/การให้คำปรึกษา (Counseling/Teaching/Advising)

โบเวน (Bowen, 1983 และ Bowen, 1978 อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และพรชูลี อาชวอำรุง, 2545) กล่าวถึงเป้าหมายอุดมศึกษาตามหลักการอุดมศึกษาสากล ประกอบด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ เป้าหมายสำหรับพัฒนานิสิตนักศึกษาแต่ละคน และเป้าหมายสำหรับสังคม ดังนี้

เป้าหมายสำหรับนิสิตนักศึกษาแต่ละคน (Goals for Individual Students)

1. การเรียนรู้ทางปัญญา (Cognitive Learning)

1.1 ทักษะภาษา (Verbal Skills) ความสามารถที่จะแสดงออกโดยวาจาที่ถูกต้องงามสง่า สามารถจัดระบบระเบียบและนำเสนอความคิดอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในด้านการเขียนและการอภิปราย และในบางกรณีควรจะรู้จักใช้ภาษาที่สองอย่างน้อยหนึ่งภาษา

1.2 ทักษะเชิงปริมาณ (Quantitative Skill) ความสามารถที่จะเข้าใจในทัศนคติทางคณิตศาสตร์พื้นฐาน และสามารถจัดการกับข้อมูล สถิติพื้นฐาน เหตุผล และการใช้สถิติได้ หากเป็นไปได้ควรจะเข้าใจรากฐานสำคัญของการบัญชี และคอมพิวเตอร์ด้วย

1.3 ความรู้ที่เป็นสาระสำคัญ (Substantive Knowledge) รู้จักมรดกทางวัฒนธรรมของโลกและของชาติไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองและของชนชาติอื่นๆ มีความตระหนักในปรัชญาของโลกที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ศิลปะ วรรณคดี การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัญหาทางสังคม มีความรู้อย่างดีในศัพท์หลักๆ ข้อเท็จจริง หลักการในสาขาวิชาที่คัดสรรแล้วอย่างน้อยหนึ่งสาขาวิชา หรือมากกว่า

1.4 ความมีเหตุผล (Rationality) ความสามารถและแนวโน้มที่จะคิดอย่างใช้ตรรกะวิทยาบนฐานของข้อตกลงเบื้องต้นที่มีประโยชน์ มีสมรรถนะที่จะพิจารณาข้อเท็จจริง และเหตุการณ์อย่างเป็นปรนัย สามารถแยกแยะปกติวิสัย อุดมการณ์ อารมณ์ออกจากข้อเท็จจริง และหลักฐานซึ่งมีข้อยืนยัน และมีแนวโน้มที่จะชั่งน้ำหนักของหลักฐานประเมินข้อเท็จจริง มีความคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ และมีความคิดที่เป็นอิสระ สามารถมีการวิเคราะห์และสังเคราะห์

1.5 ขันติศึกษา (Intellectual Tolerance) อิศรภาพของการคิดหรือปัญญามีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างเพื่อรองรับความคิดใหม่ๆ เต็มใจที่จะตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติมานมนาน (orthodoxy) มีความคิดอยากรู้ อยากเห็น มีปัญญา มีความสามารถที่จะจัดการกับความซับซ้อน สองแง่สองง่าม ยอมรับและเห็นดีเห็นงามกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความหลากหลายของสติปัญญาหรือความรู้มองโลกจากมุมกว้าง ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และลักษณะนานาชาติ เข้าใจขอบเขตจำกัดของความรู้และความคิด

1.6 ความไวต่อสุนทรียภาพ (Esthetic Sensibility) มีความรู้ มีความสนใจ มีการตอบสนองต่อวรรณคดี ศิลปะบริสุทธิ์และความงามตามธรรมชาติ

1.7 การสร้างสรรค์ (Creativeness) มีจินตนาการ มีนวัตกรรมในความคิด เพื่อที่จะสามารถตั้งสมมุติฐาน หรือความคิดใหม่ๆ ในการก่อให้เกิดผลงานทางศิลปะใหม่ๆ

1.8 บุรณาการแห่งสติปัญญา (Intellectual Integrity) เข้าใจความคิดของ "สัจธรรม" และธรรมชาติ ซึ่งสัจธรรมนั้น ขึ้นอยู่กับบริบท มีแนวโน้มที่จะแสวงหา และกล่าวถึงแต่เฉพาะ สัจธรรมเท่านั้น มีความระมัดระวังในการสืบค้นและนำเสนอผลการสืบค้นต่างๆ โดยเน้นความ ถูกต้อง

1.9 ความฉลาดเฉลียว (Wisdom) มีมุมมองการพิจารณาตัดสินและความ มั่นคงสามารถยืนยันในสิ่งที่คิดอย่างถูกต้อง และสมดุล

1.10 การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) รักที่จะเรียนรู้ มีความสนใจ เกี่ยวกับสิ่งซึ่งเสริมสติปัญญาอย่างคงทนถาวร เรียนรู้ว่าควรจะเรียนรู้ต่อไปอย่างไร

2. พัฒนาการทางจริยธรรมและอารมณ์ (Emotional and Moral Development)

2.1 การค้นพบตนเอง (Personal Self-Discovery) ความรู้เกี่ยวกับ ความสามารถส่วนตัว ความสนใจ ค่านิยม ความใฝ่ฝัน จุดอ่อนของตนเอง และค้นพบเอกลักษณ์ ส่วนตนได้

2.2 สุขภาพจิตที่ดี (Psychological Well-Being) แสดงสมรรถนะสูง ความสามารถที่จะเข้าใจและเผชิญหน้ากับการบูรณาการ อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ นั่นคือ มีความไวต่อความรู้สึกและอารมณ์ลึกๆ ที่ผสมผสาน ความมั่นคงทางอารมณ์ มีความสามารถที่จะ แสดงอารมณ์อย่างสร้างสรรค์ รู้จักรักษาสิทธิของตนเอง มีความมั่นคงความมั่นใจในตนเอง พึ่งพา ตนเองได้ กล้าตัดสินใจ มีการตอบสนองอย่างทันท่วงที มีการยอมรับทั้งตนเองและผู้อื่น

2.3 ความเข้าใจมนุษย์ (Human Understanding) มีมนุษยธรรม มีความสามารถที่จะเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีน้ำใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ให้เกียรติ ทนต่อความแตกต่าง และแสดงออกซึ่งความร่วมมือกับผู้อื่น รวมทั้งคนที่พิสดังแตกต่างจากตน มีแนวโน้มประชาธิปไตย และไม่เผด็จการ มีทักษะในการสื่อสารสัมพันธ์กับผู้อื่น

2.4 ค่านิยมและศีลธรรม (Values and Morals) มีค่านิยมและหลักการทาง ศีลธรรมชุดหนึ่งที่มีความเที่ยงตรงเป็นส่วนหนึ่งของตน แต่มิได้มีลักษณะยึดมั่นถือมั่นหรือ เปลี่ยนแปลงมิได้ มีความไวต่อหลักการทางศีลธรรม และมีวีรกรรม (Moral Courage) มีความ สำนึกในปัญหาทางสังคมและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม

2.5 ความสนใจศาสนา (Religious Interest) มีการเสาะแสวงหาอย่างเอาใจจริง เอาใจ และพิจารณาถ่วงถ่วงเกี่ยวกับเป้าหมาย ค่านิยม ความหมายของศาสนาของตนเอง

2.6 รสนิยมสูง มีความประพฤติและกิริยามารยาทงดงาม สมกาลเทศะ (Refinement of Taste, Conduct, and Manner)

3. สมรรถนะในการประยุกต์ (Practical Competence)

3.1 เห็นคุณค่าของภาคประยุกต์ปฏิบัติ (Traits of Values in Practical Affairs Generally) โดยทั่วไปเป้าหมายทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในหัวข้อของการเรียนรู้ทางปัญญาและการพัฒนาทางศีลธรรมและอารมณะนั้นสามารถนำไปใช้ประยุกต์ได้ทั้งสิ้น นอกจากนั้นยังมีแนวโน้มอื่นๆ โดยเฉพาะที่สัมพันธ์กับความสามารถในการประยุกต์ใช้พัฒนาการซึ่งนิสิตนักศึกษาได้รับระหว่างศึกษาระดับอุดมศึกษา ดังนี้

3.1.1 ต้องการประสบความสำเร็จ (Need for Achievement) มีแรงจูงใจสู่ความสำเร็จ มีการริเริ่ม การสร้างพลังผลักดันตนเอง และความอดทนไม่เลิกรา ตลอดจนวินัยในตน

3.1.2 เน้นอนาคต (Future Orientation) มีความสามารถที่จะวางแผนล่วงหน้าและกล้าที่จะเสี่ยง มีมุมมองตามสภาพความเป็นจริงกับอนาคต

3.1.3 ปรับตัวได้ (Adaptability) มีขันติและยอมรับความประพฤติหรือการปฏิบัติใหม่ๆ พร้อมทั้งจะรับการเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนและมีความรู้เพียงพอที่จะสนองตอบต่อปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้นและสามารถบริหารจัดการตนเองในสภาวะที่แปรปรวนได้ มีสมรรถนะในการเรียนรู้จากประสบการณ์ พร้อมทั้งจะเจรจาประสานประโยชน์ต่อรอง ประนีประนอมและมองหาข้อเลือกใหม่ๆ

3.1.4 มีความเป็นผู้นำ (Leadership) มีสมรรถนะที่จะได้รับความไว้วางใจจากผู้อื่น เต็มใจที่จะยอมรับความรับผิดชอบ มีความสามารถในการจัดระบบระเบียบขององค์การ มีการตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยว มีการตัดสินใจที่จะปรึกษาหารือผู้อื่น

3.2 ความเป็นพลเมืองดี (Citizenship) มีความเข้าใจและทุ่มเทให้กับระบอบประชาธิปไตยมีความรู้เกี่ยวกับสถาบันทางรัฐบาล มีความรู้เกี่ยวกับสถาบันของรัฐ มีความรู้เกี่ยวกับสถาบันหรือวิธีทางตามกระบวนการของรัฐ มีความตระหนักในปัญหาสังคมหลักๆ มีความสามารถที่จะประเมินการโต้แย้งทางการเมือง และการโฆษณาชวนเชื่อ มีความสามารถที่จะพิสูจน์ร่วมอย่างจริงจังในเรื่องของสาธารณะ การเมือง เศรษฐกิจ วิชาชีพ การศึกษาและองค์การอิสระเพื่อประโยชน์สาธารณะ มีแนวโน้มสู่ความเข้าใจระหว่างประเทศและชุมชนโลก มีความสามารถที่จะจัดการกับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ และระเบียบการบริหารราชการ มีแนวโน้มเกี่ยวกับการรักษากฎหมาย

3.3 ความสามารถผลิตคุณค่าทางเศรษฐกิจ (Economic Productivity) มีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการทำงานในตำแหน่งแรกและมีความสามารถที่จะองงตามผลงานเมื่อผ่านประสบการณ์ การฝึกฝนในงาน มีความสามารถในการปรับตัวและปรับเปลี่ยนเคลื่อนไหวไปสู่ตำแหน่งสูงขึ้น มีการตัดสินใจทางอาชีพที่ดีและเหมาะสม มีการนำเอาค่านิยมในการทำงานกับผู้คนมาใช้ในสถานที่ประกอบการได้รับคุณค่าเพิ่มขึ้นในการทำงาน

3.4 ชีวิตครอบครัวที่ดี (Sound Family Life) มีคุณลักษณะส่วนตัวที่เหมาะสมทำให้เกิดครอบครัวที่มั่นคง มีความรู้และทักษะในการพัฒนาเยาวชน

3.5 ประสิทธิภาพในการบริโภค (Consumer Efficiency) มีความสามารถในการเลือกค่านิยมได้อย่างดี อันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตน มีทักษะในการใช้เงินเพื่อการบริโภคได้อย่างประหยัด มีความสามารถที่จะจัดการเรื่องของภาษีอากร เครดิต การประกัน การลงทุน และปัญหาทางนิติบัญญัติและมีความสามารถที่จะรู้เท่าทันการค้าที่หลอกลวง และสามารถทนต่อเทคนิคการขายที่มีความกดดันสูง

3.6 สันทนาการที่มีประโยชน์ (Fruitful Leisure) มีความฉลาดเฉลียวในการจัดสรรเวลาอย่างเหมาะสมสำหรับการทำงานของชีวิต มีพัฒนาการของรสนิยมและทักษะในทางวรรณคดี ทักษะธรรมชาติ กีฬา งานอดิเรก และการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งถือว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการนั้นเป็นสันทนาการที่มีประโยชน์ มีความสามารถในการขจัดความเบื่อหน่าย มีการปรับตัวเองใหม่ ค้นพบสิ่งที่จะทำให้ชีวิตมีคุณค่าอยู่เสมอ

3.7 สุขภาพดี (Health) มีความเข้าใจพื้นฐานของการเสริมสร้างสุขภาพกายและสุขภาพจิต มีความรู้ว่ามีอะไรจะต้องการความช่วยเหลือจากนักวิชาชีพทางสุขภาพ

4. ความพึงพอใจและความสนุกสนานจากการศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยตรง (Direct Satisfaction and Enjoyments from College Education)

4.1 ในช่วงศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย

4.2 ในชีวิตภายหลัง

5. การหลีกเลี่ยงผลทางลบอันอาจเกิดขึ้นกับนิสิตนักศึกษาแต่ละคน (Avoidance of Negative Outcomes for Individual Students)

เป้าหมายสำหรับสังคม (Goals for Society)

1. ความก้าวหน้าขององค์ความรู้ (Advancement of Knowledge)

1.1 การอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม

1.2 การค้นพบและเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่และความก้าวหน้าของความคิดทางศาสนาหรือปัญญา วรรณคดี ศิลปะบริสุทธิ์ ซึ่งรวมว่าหมายถึงสิ่งที่มีคุณค่าในตนเอง โดยมีต้องอ้างอิงถึงการนำมาประยุกต์ใช้แต่อย่างใด

1.3 ความพึงพอใจและความสนุกสนานที่ได้รับโดยตรง โดยสาธารณชน ซึ่งมีโอกาสได้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกแห่งความก้าวหน้าทางความรู้เทคโนโลยี ความคิดและศิลปะ

2. การค้นพบและส่งเสริมผู้มีพรสวรรค์ (Discovery and Encouragement of Talent)

3. ความก้าวหน้าของสวัสดิการสังคม (Advancement of Social Welfare)

3.1 ประสิทธิภาพและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

3.2 การเพิ่มพูนอำนาจและศักดิ์ศรีแห่งชาติ

3.2 ความก้าวหน้าสู่ความบ่งชี้และการแก้ปัญหาสังคม

3.3 การปรับปรุงในแรงจูงใจ ค่านิยม ความคาดหวัง ทศนคติกับพฤติกรรมของสมาชิกพฤติกรรมของประชาชนของสังคม

3.4 ในระยะยาวก่อให้เกิดอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญและมีประโยชน์เช่นเดียวกับที่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ อันสะท้อนถึงวิวัฒนาการของวัฒนธรรมพื้นฐานและสถาบันสังคมพื้นฐาน ความก้าวหน้าในความเสมอภาคของมนุษย์ เสรีภาพ ความยุติธรรม ความมั่นคง ระเบียบ ศาสนา สุขภาพ

4. การหลีกเลี่ยงผลทางลบอันอาจเกิดขึ้นกับสังคม (Avoidance of Negative Outcomes for Society)

บลิมลิง, วิทท์ และคณะ (Blimling, Whitt, and Associates, 1999) นำเสนอหลักสำคัญ 7 ประการในการดำเนินงานที่ดีในกิจการนิสิตนักศึกษา ดังนี้

1. **จัดให้มีการเรียนรู้เชิงรุก (Engages students in active learning)** เช่น การจัดกิจกรรมนอกชั้นเรียน ซึ่งต้องใช้องค์ความรู้หลายด้านประกอบกัน ได้แก่ ทักษะการสื่อสารระหว่างบุคคล การคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะการถ่ายทอดหน้าที่การงาน การสนับสนุนจากศิษย์เก่า ความพึงพอใจของนิสิตนักศึกษา และอัตราการสำเร็จการศึกษา ปัจจัยเหล่านี้ถือว่าเป็นประสบการณ์การเรียนรู้นอกชั้นเรียนของนิสิตนักศึกษา นิสิตนักศึกษาจะสามารถพัฒนาความรู้

ด้วยตนเอง (Self-Knowledge) สร้างสัจกับด้วยตนเอง (Self-Concept) เคารพนับถือตนเอง (Self-Esteem) มีความเชื่อมั่น (Confidence) สร้างทีม (Team Building) รวมถึงทักษะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ให้การช่วยเหลือนิสิตนักศึกษาให้สามารถพัฒนาค่านิยมที่สมเหตุสมผล และมาตรฐานทางจริยธรรม (Helps students develop coherent values and ethical standards) ทั้งนี้เป็นผลพวงมาจากสภาพสภาวะของนิสิตนักศึกษา อาทิ การดื่มเหล้าเป็นประจำ การเสพยาเสพติด การประพฤติรุนแรงต่อเพศหญิง การฆ่าตัวตาย ความไม่ซื่อสัตย์ทางวิชาการ (Academic Dishonesty) ความสำส่อนทางเพศ (Sexual Promiscuity) ระหว่างนักศึกษาด้วยกันเอง เป็นต้น เพราะฉะนั้น สถาบันอุดมศึกษาจะต้องปลูกเพาะบุคลิกภาพและอำนาจในการคิดและหาความรู้ให้มีขึ้นในตัวนิสิตนักศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นฐานรากของการศึกษาระดับสูง โดยเน้นไปที่การศึกษาชุมชนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างความชัดเจนด้านค่านิยมที่ถูกต้อง รวมทั้งสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างค่านิยมที่ถูกต้องแก่นิสิตนักศึกษา เพราะฉะนั้น พันธสัญญาต่อค่านิยมและจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาจะต้องถูกดำเนินงานเป็นบทบาทหลักในเชิงการปฏิบัติ นโยบาย และการตัดสินใจของฝ่ายกิจการนิสิตนักศึกษา

3. จัดและสื่อสารความคาดหวังสูงสำหรับการเรียนรู้ของนิสิตนักศึกษา (Sets and communicates high expectations for student learning) ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่ได้รับการพิสูจน์แล้วว่าเป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งสำหรับผู้บริหารกิจการนิสิตนักศึกษา เพื่อช่วยเหลือนิสิตนักศึกษาให้มีความก้าวหน้าทางการศึกษา ความคาดหวังจะเป็นตัวช่วยให้นิสิตนักศึกษาสามารถจัดตนเองได้ในหลากหลายมิติ อาทิ การจัดตนเองเพื่อมุ่งสู่ตำแหน่งผู้นำ การประสบความสำเร็จอย่างสูงในเชิงวิชาการในการสอบที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน การสามารถสำเร็จการศึกษาเป็นบัณฑิตได้ใน 4 ปี การได้รับคัดเลือกเข้าโครงการแลกเปลี่ยนนักศึกษาระหว่างประเทศ การได้เดินทางไปต่างประเทศ เป็นต้น เพราะฉะนั้นสถาบันอุดมศึกษาจะต้องให้ความไว้วางใจ และมอบหมายภาระรับผิดชอบแก่นิสิตนักศึกษา เช่น งานด้านกิจกรรมภายในสถาบันอุดมศึกษา สโมสรนิสิตนักศึกษา ชีวิตภายในมหาวิทยาลัย เป็นต้น

4. ใช้การสืบสวนอย่างเป็นระบบเพื่อปรับปรุงนิสิตนักศึกษาและการดำเนินงานของสถาบัน (Uses systematic inquiry to improve student and institutional performance) เป็นกิจกรรมเชิงระบบที่ต้องการค้นหาความต้องการและข้อมูลอื่นๆเกี่ยวกับนิสิตนักศึกษา เช่น การประเมินผลอย่างเป็นระบบทั้งประเมินจากภายนอกและภายในมหาวิทยาลัย การจัดเก็บระเบียบประวัตินิสิตนักศึกษาที่มีเกรดประวัติย่อยๆรวมเอาไว้ด้วย เป็นต้น

5. ใช้ทรัพยากรอย่างสัมฤทธิ์ผลเพื่อบรรลุพันธกิจและเป้าหมายของ

สถาบัน (Uses resources effectively to achieve institutional missions and goals) โดยเฉพาะการบริหารจัดการทรัพยากรสนับสนุนหรือบริการสนับสนุนต่างๆ ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ต่อการพัฒนานิสิตนักศึกษา อาทิ การบริการหอพัก การให้บริการด้านอาหาร การบริการด้าน สุขอนามัยและสาธารณสุข รวมทั้งหน่วยบริการแบบคิดค่าธรรมเนียมต่างๆ สิ่งเหล่านี้ผู้บริหาร กิจการนิสิตนักศึกษาจะต้องทราบและรู้วิธีที่จะบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อนิสิต นักศึกษา

6. **ผลักดันการมีส่วนร่วมทางการศึกษาซึ่งจะทำให้การเรียนรู้ของนิสิต นักศึกษามีความก้าวหน้า** (Forges educational partnerships that advance student learning) เช่น องค์การทางศาสนา บริษัทธุรกิจต่างๆ สมาคมผู้ปกครอง สมาคมศิษย์เก่า สมาคม วิชาชีพ ฯลฯ ผู้มีส่วนร่วมทางการศึกษาเหล่านี้ จะเปรียบเสมือนเตาอบ (Incubator) ให้นิสิต นักศึกษาได้เรียนรู้ในระดับก้าวหน้ามากขึ้น เช่น เปิดรับนักศึกษาฝึกงานแบบสหกิจศึกษา เป็นต้น

7. **สร้างชุมชนสนับสนุนและชุมชนโดยรวม** (Builds supportive and inclusive communities) ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างเครือข่ายสนับสนุนการเรียนรู้ ของนิสิตนักศึกษา และเป็นตัวหลักให้นิสิตนักศึกษابรรลุผลสำเร็จตามที่คาดหวังไว้ ฝ่ายกิจการ นิสิตนักศึกษาจะต้องดำเนินบทบาทด้วยการทำงานร่วมกับนิสิตนักศึกษาเพื่อช่วยเหลือพวกเขาให้ บรรลุผลสำเร็จตามความตั้งใจไว้ตั้งแต่แรก โดยร่วมสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) และสำนึกชุมชน (Sense of Community) ให้เกิดแก่นิสิตนักศึกษา มุ่งให้นิสิต นักศึกษามีความจงรักภักดีต่อสถาบัน และสร้างพันธสัญญาซึ่งกันและกัน

การใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยทำให้เกิดพัฒนาการทางด้านจิตวิทยาและคุณธรรม จริยธรรมในนิสิตนักศึกษาโดยผ่านกระบวนการทั้งในทางวิชาการในชั้นเรียน และกิจกรรมเสริม หลักสูตรนอกชั้นเรียน (Astin 1984, Chickering 1969, Chickering and Reiser 1993, Gilligan 1982, Kohlberg 1984, Pascarella and Terenzini 1991)

กิจกรรมเสริมหลักสูตรซึ่งจัดขึ้น เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ให้กับนักศึกษาเป็นผู้ มีความกว้างขวางทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน ซึ่งกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่จัดขึ้นนั้นส่วนใหญ่ เกิดจากความสนใจของนักศึกษา เพื่อพัฒนาการเรียนรู้นอกเหนือจากหลักสูตรปกติ การจัด กิจกรรมเสริมหลักสูตรของนักศึกษานั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะส่งเสริมประสบการณ์ทางวิชาชีพ ส่งเสริมพลานามัย ปลูกฝังคุณธรรมและพัฒนาบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ของนิสิตนักศึกษา เพื่อให้เป็นบัณฑิตที่มีความเจริญงอกงามทั้งด้านสติปัญญา ร่างกายและจิตใจ ดังนั้นนักวิชาการ จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนิสิตนักศึกษาไว้ดังนี้คือ

1. เพื่อปลูกฝังคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษา
2. เพื่อส่งเสริมความสามัคคีในหมู่นิสิตนักศึกษา
3. เพื่อปลูกฝังและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและเอกลักษณ์อันดีงามของชาติ
4. เพื่อส่งเสริมพละทานามัยและพัฒนาบุคลิกภาพ
5. เพื่อส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษำบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกัน
6. เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงและเกียรติคุณของสถานศึกษา (ทบวงมหาวิทยาลัย : 2536)

จากวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมนักศึกษาเพื่อพัฒนาคุณสมบัติ เสริมสร้างนักศึกษาให้เป็นผู้มีความรู้ มีวิจรรณญาณ เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและมีคุณธรรม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่จัดขึ้นภายในมหาวิทยาลัย โดยมีมหาวิทยาลัยเป็นผู้จัดหรือนักศึกษาเป็นผู้จัดกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นมาก็ตาม กิจกรรมนักศึกษาสามารถที่จะส่งเสริมและพัฒนา นิสิตนักศึกษาให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ ซึ่งสมุน อมรวิวัฒน์ (2532) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรนั้นเป็นการส่งเสริมศีลธรรมแก่นิสิตนักศึกษาทางอ้อม เพื่อจะได้ปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดแก่นักศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รัชนีวรรณ ชูสถาน (2531) ที่ว่าการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรมีส่วนช่วยพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้ ดังนั้นจากแนวความคิดและเหตุผลต่างๆ ที่กล่าวมานี้ กิจกรรมเสริมหลักสูตรนั้นมีส่วนในการอบรมส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษาเป็นผู้มีคุณธรรมและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรนั้นก็จะเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยเสริมคุณธรรมให้เกิดขึ้นนอกเหนือไปจากการเรียนการสอนที่ได้กล่าวมา

5. แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

- 5.1 เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)
- 5.2 การวิเคราะห์สาระ (Content Analysis)
- 5.3 รูปแบบการตรวจสอบโดยวิธีอิงผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship)
- 5.4 การเขียนภาพเดนโดรแกรม (Dendrogram)
- 5.5 การจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion)
- 5.6 แนวคิดเกี่ยวกับ Rubric Scoring (www.watpon.com/Elearning/)

5.1 เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา ซึ่งใช้ทั้งเทคนิคของการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณร่วมกัน ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับงานวิจัยเชิงคุณภาพมาประมวลไว้เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์ด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพจากปรากฏการณ์ตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง

ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ สามารถรวบรวมข้อมูลให้ได้ภาพ คือ สามารถรวบรวมข้อมูลให้ได้ภาพรวมทั้งหมด (Holistic) การศึกษาปรากฏการณ์หรือสภาพของปัญหาจะต้องเป็นการนำความเข้าใจปรากฏการณ์หรือสภาพของปัญหาในบริบทหรือสภาพแวดล้อมที่ปรากฏการณ์หรือปัญหานั้นเกี่ยวข้องอยู่ (Contextural) การวิเคราะห์ข้อมูลจะไม่ลึกซึ้ง ถ้าไม่นำเอาบริบทมาช่วยอธิบายการเน้นให้ความสำคัญในการศึกษาภาพรวม และบริบทของปรากฏการณ์ที่ศึกษา นับเป็นลักษณะเด่นของการวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยเชิงคุณภาพยอมรับและให้ความสำคัญกับตัวแปรด้านสภาพแวดล้อม และบริบทหลักการคิดของงานวิจัยเชิงคุณภาพอยู่ที่ว่าเราจะเข้าใจปรากฏการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงอย่างมีความหมายไม่ได้ถ้าไม่พิจารณาในเรื่องบริบท กล่าวโดยสรุป ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพจะมีลักษณะเด่นดังนี้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2537)

1. มีความต้องการข้อมูลที่รอบด้าน
2. มีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบาย
3. งานที่ต้องการเข้าใจระบบความคิด ระบบความเชื่อและตรรกของผู้อยู่ในสังคม
4. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมและปรากฏการณ์ทางสังคม
5. การเก็บข้อมูลที่ต้องการจากแหล่งข้อมูลหรือเลือกสรรแล้วว่าเป็นผู้ที่รู้เรื่องนั้นดี

กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ

ลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพมีสาระสำคัญดังนี้ (อุทุมพร จามรมาน, 2533)

1. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เพียงแต่ก็มีโครงการของคำถามสำหรับเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย

การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ทำให้ได้ข้อมูลที่ลึกโดยผู้สัมภาษณ์มีหัวข้อหรือประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า แต่ไม่กำหนดคำตอบ ซึ่งนิยมใช้เมื่อผู้ให้

สัมภาษณ์มีจำนวนไม่มากนัก และผู้วิจัยต้องการเสาะแสวงหาประเด็นมีนัยสำคัญ หรือเพื่อชี้แนวทางในการกำหนดสมมติฐานการวิจัย และใช้เพื่อการอภิปรายผลการวิจัยให้กว้างขวางและลึกซึ้ง

2. การอภิปรายกลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) หรือการระดมความคิด ได้แก่ การนำผู้ให้ข้อมูลมารวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แล้วถามคำถามเพื่อให้กลุ่มให้ข้อมูลโดยการอภิปราย

3. การสังเกตพฤติกรรมหรือวิธีการปฏิบัติการ เป็นวิธีเก็บข้อมูลเพื่อการเสาะแสวงหาข้อมูลจากกลุ่มเด็ก เทคนิคนี้ต้องใช้ผู้ที่ชำนาญในการสังเกตการวิเคราะห์ และมีความอดทนในการสังเกตที่ใช้เวลา

4. การวิเคราะห์เนื้อหาสาระเอกสาร เป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ร่วมกับวิธีรวบรวมข้อมูลแบบอื่น โดยเฉพาะในการอ่านเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผลจากการอ่านจะช่วยให้ผู้วิจัยกว้างขวาง ลึกซึ้ง

การวิจัยเชิงคุณภาพไม่จำเป็นต้องใช้สาระสำคัญครบทั้ง 4 ประการ จะเลือกอย่างหนึ่งอย่างใด สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกสาระสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพจากการวิเคราะห์สาระ (Content Analysis) และการอภิปรายกลุ่มเฉพาะหรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) เป็นหลัก

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ชยันต์ วรรณระภูติ (2537) ได้อธิบายถึงการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพไว้ว่า การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้ามาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยอาจจะใช้เครื่องมือทางทฤษฎีมาช่วยในการอธิบายและวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ก็ได้ หากกล่าวอย่างเจาะจง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและมีความหมาย 2 ประการ ได้แก่

1. การจำแนกและจัดระบบข้อมูล เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะ ความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์จากทัศนของผู้ถูกวิจัย (Native's Category)
2. มิได้มีความหมายแค่เพียงการจัดระบบข้อมูล จำแนกและจัดข้อมูลที่ได้จากการศึกษาให้เป็นหมวดหมู่ เป็นระบบ เพื่อเข้าใจถึงแบบแผนเท่านั้น แต่เป็นการหาความสัมพันธ์ของข้อมูล แยกแยะเงื่อนไขเพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

5.2 การวิเคราะห์สาระ (Content Analysis)

การวิเคราะห์สาระ หรือการวิเคราะห์เนื้อเรื่องมาจากภาษาอังกฤษว่า Content Analysis หมายถึง วิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้กระบวนการหลายแบบมาสรุปอ้างอิงผลที่ได้จากข้อความหลักการสำคัญของกรวิเคราะห์สาระ คือ การจำแนกคำ กลุ่มคำ ประโยค จากข้อความเข้ากลุ่มจากนั้นจึงจัดกลุ่มนำเสนอข้อค้นพบ พร้อมทั้งแปลความหมาย (Weber, R.P., 1985 อ้างถึงใน นางลักษณ วิรัชชัย, 2538) นอกจากนี้อุทุมพร จามรมาน (2533) กล่าวว่า การวิเคราะห์สาระหรือการวิเคราะห์เนื้อเรื่องเป็นเทคนิคทางการวิจัยอย่างหนึ่ง เพราะต้องอาศัยกระบวนการจัดการทำข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งความเชื่อถือได้ สื่อความหมายกันได้อย่างมีระบบก็เป็นตัวเลขได้ และมีความเป็นปรนัย

ลักษณะทั่วไปในการวิเคราะห์สาระของ คริปเพนดรอฟ (Krippendorff, 1980 อ้างถึงใน อำนวย บัวศิริ, 2539 ; พรชูลี อาชวอำรุง, 2536) มีดังนี้

1. ใช้ระบบวิธีทางวิทยาศาสตร์และสรุปเกี่ยวกับข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ไว้ว่า
 - 1.1 ข้อมูลที่หามาได้ ไม่ได้มีความหมายเดียว แต่สามารถแปลความหมายได้หลายอย่าง
 - 1.2 ความหมายที่วิเคราะห์ได้นั้น ไม่จำเป็นต้องนำไปใช้กับเรื่องอื่น ๆ นอกเหนือไปจากเรื่องที่กำลังทำการศึกษาอยู่
2. การตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับกับเนื้อหาของเรื่องที่ศึกษา จะทำในรูปแบบที่เป็นระบบ มีมาตรฐาน มีตัวบ่งชี้ที่ชัดเจน มีตัวแทนความหมายของเรื่องแต่ละประเด็น มีการติดต่อสื่อสารข้อมูลโดยใช้กระบวนการเชิงตรรกที่มีเหตุผลประกอบ
3. การวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยการศึกษาอย่างละเอียด และมองหลาย ๆ ด้าน เช่น องค์ประกอบของเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในและภายนอก และสิ่งที่กำลังเปลี่ยนไปทั้งทางบวกและทางลบ ผลที่ได้จากการมองหลาย ๆ ด้านจะเป็นแนวโน้มซึ่งเขียนออกมาเป็นโครงร่างได้
4. มาตรฐานของการวิเคราะห์จะวัดได้จากการประเมิน ซึ่งสามารถแยกแยะออกเป็นประเด็น ๆ ได้ และสามารถตรวจสอบได้ เช่น ดูจากตัวบ่งชี้หรือสิ่งที่แสดงอาการบ่งบอกของเรื่องราวต่าง ๆ
5. การตรวจสอบว่าการวิเคราะห์มีความเที่ยงตรงเพียงใดดูได้จากตัวบ่งชี้ 3 ประการ คือ
 - 5.1 ความถี่ปรากฏขึ้นเกี่ยวกับเรื่องราวนั้น ๆ
 - 5.2 แนวโน้มที่เกิดขึ้นหรือได้รับการกล่าวถึงในช่วงเวลาดังกล่าว

5.3 ความเชื่อในเรื่องราวของกลุ่มคนทั้งในและนอกวงการ มีมากน้อยเพียงใดซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามสภาวะ

6. ข้อมูลที่ได้จากภาษาที่ใช้สื่อสารและนำมาวิเคราะห์ได้จากหลายทาง คือ

6.1 สาระเรื่องราวที่ได้จากการจัดลำดับความสำคัญของสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ถ้าตรงกันมาก ๆ จะเป็นการบ่งชี้ถึงความเที่ยงตรงภายนอกของประเด็นที่สนใจได้

6.2 ข้อมูลที่ได้จากการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวที่สำคัญ ๆ กำลังเป็นที่สนใจในประเทศนั้น ๆ และเป็นที่น่าสนใจร่วมกันระหว่างประเทศ

6.3 ข้อมูลจากเอกสารส่วนบุคคล เช่น บันทึกส่วนตัว จดหมาย
ข้อเขียน ใ้ตย่อ

6.4 การสัมภาษณ์บุคคล ผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นต่าง ๆ ที่ได้จด
บันทึกไว้

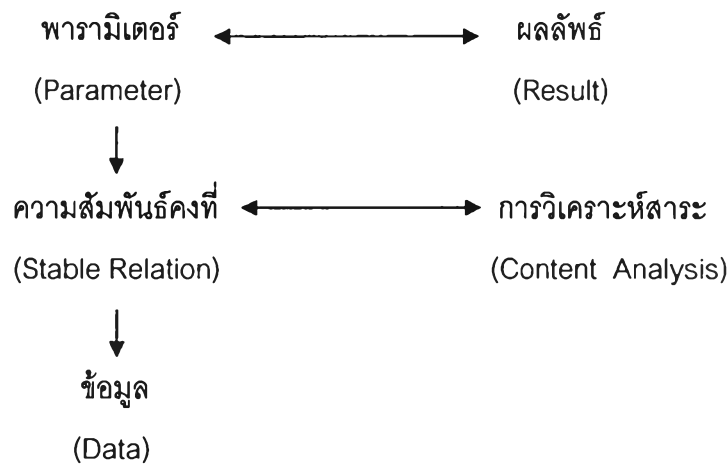
6.5 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลในวงการที่เกี่ยวข้อง จากการได้ยิน
ได้ฟัง และสังเกต จะเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ สามารถเลือกบันทึกได้ตรงตามประเด็นที่ต้องการ

7. การศึกษาถึงกระบวนการทางสถาบัน ส่วนใหญ่จะศึกษาได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิจากเอกสารสรุป จะทำให้ได้หน้าที่ โครงสร้าง กระบวนการดำเนินงาน สภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงการถ่ายทอดความเชื่อระหว่างบุคคลรุ่นต่อรุ่น ฯลฯ และการสื่อสารในสถาบันส่วนใหญ่จะเป็นไปตามกฎระเบียบของสถาบัน หมุนเวียนวนไปวนมาภายในสถาบัน สามารถวัดเส้นตรงได้ แต่ไม่สามารถวัดเส้นโค้งได้ การวัดความยาวของเส้นโค้งจึงต้องใช้เชือกมาวัดแทน และเชือกสามารถใช้วัดได้ทั้งเส้นตรงและเส้นโค้ง

8. รูปแบบการวิจัย (Research Design) ของการวิเคราะห์เนื้อหา มักจะจัดลำดับตามธรรมชาติของเรื่องที่ศึกษา ผู้วิจัยต้องสังเกตและบันทึกอย่างละเอียด ชัดเจน และมีความเที่ยง การวิเคราะห์ต้องระมัดระวังให้รอบคอบ เพราะถ้าวิเคราะห์ผิดตอนใดตอนหนึ่งก็จะส่งผลให้แปลความหมายของตอนต่อ ๆ ไป ผิดพลาดไปด้วย ซึ่งจะสะสมต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นจุดอ่อน

9. วิธีการวิเคราะห์เนื้อหานั้น ผู้วิจัยสามารถแบ่งแยกประเด็นบ่งชี้เป็นเรื่อง ๆ พร้อมทั้งสามารถคาดคะเนข้อมูลเทียบกับพารามิเตอร์ (Parameter) ได้ โดยหาข้อมูลเชิงประจักษ์ให้บ่งชี้ประเด็นภายใต้ขอบเขตที่จะศึกษา โดยต้องมองกลับไปกลับมาระหว่างข้อมูลกับพารามิเตอร์ทำหลาย ๆ ครั้ง เมื่อได้ผลตรงกันก็จะสามารถสรุปผลได้ ดังแผนภาพ

ภาพที่ 6 ความสัมพันธ์ระหว่างพารามิเตอร์และการวิเคราะห์สาระ

ที่มา : Krippendorff, (1980 อ้างถึงใน อำนาง บัวศิริ, 2539)

10. ก่อนการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหา ต้องกำหนดขอบเขตข้อมูลที่จะศึกษา (Context Unit) ก่อน และวางแผนการเก็บรายละเอียดที่ต้องบันทึก (Recording Unit) ซึ่งสิ่งที่บันทึกต้องสามารถเป็นตัวบ่งชี้สาระอย่างเฉพาะเจาะจงได้ แยกประเภทเป็นประเด็น ๆ ได้

การวิเคราะห์สาระเป็นเทคนิควิธีการหนึ่งที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งมีความเที่ยงตรงสูงที่เกิดจากการอ้างอิงภายใน ตามบริบทของข้อมูลนั้นสามารถตรวจสอบได้ด้วยการทำซ้ำ มีวิธีดำเนินการตามประเด็นหลัก ๆ 2 ประเด็น

1. ใช้วิธีตีความหมาย จากเรื่องราวที่สัมพันธ์ที่สนทนา ซึ่งเป็นภาษาพูดและจากเอกสารที่เป็นภาษาเขียน

2. ใช้วิธีการจับประเด็น โดยการนับความพ้องต้องกันของเนื้อหา เรื่องราวภายในระหว่างตัวแปรและข้อมูลที่ศึกษามากกว่าการนับเชิงปริมาณที่เกิดจากการแปลความตามสัญลักษณ์ขอบเขตของการวิเคราะห์สาระ

การวิเคราะห์สาระมีข้อจำกัดที่ต้องคำนึงถึงเมื่อนำไปปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดขึ้นอยู่กับวิธีการสื่อสารเท่านั้นที่มีขึ้นได้ ถ้าการสื่อสารมีน้อยข้อมูลที่ได้ก็น้อย แต่ถ้าสามารถสื่อสารได้หลาย ๆ ทาง ข้อมูลก็จะยิ่งได้รับมากขึ้น

2. เป็นไปตามบริบทของเรื่องราว คือ จะทำการพิจารณาตีความหรือจับประเด็นตามเนื้อหาที่ปรากฏในบริบทที่กำหนดเป็นเป้าหมายในการศึกษา

3. ความรู้และประสบการณ์ของผู้วิเคราะห์ จะมีผลมากต่อการตีความหมายของข้อมูล

4. ข้อมูลที่จัดเก็บไว้ จะต้องดูเป้าหมายของการวิเคราะห์เป็นหลัก
5. การนำข้อมูลที่เก็บหรือบันทึกไว้ไปตีความต่อนั้น เป็นภารกิจเชิงปัญญาที่ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของผู้เก็บข้อมูล
6. ความตรง (Validity) เป็นเกณฑ์พิจารณาสูงสุดที่จะบอกได้ว่าข้อมูลหรือผลงานที่ได้รับจะน่าเชื่อถือเพียงใด

5.3 รูปแบบการตรวจสอบโดยวิธีของผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship)

การดำเนินการโดยวิธีของผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดของ Eisner จะมีลักษณะที่แตกต่างไปจากรูปแบบการตรวจสอบอื่น ๆ (พรชูลี อาชาวอำรุง, 2528) Eisner เป็นผู้พัฒนาแนวคิดนี้ขึ้น และได้ชี้ถึงปัญหาการวิจัย มักจะถูกครอบงำด้วยกระบวนการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์หรือวิธีการเชิงปริมาณมากเกินไป ทั้ง ๆ ที่เรื่องราวของการศึกษาหลายเรื่องเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อน ทั้งนี้ Eisner เชื่อว่าการรับรู้สิ่งใด ๆ ก็ตาม ด้วยความเท่าทันเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของความเป็นผู้รู้ (Connoisseurship) ด้วยเหตุนี้แนวทางการประเมินผลทางการศึกษาตามแนวคิดของความเป็นผู้รู้ (Connoisseurship) ด้วยเหตุนี้แนวทางการประเมินผลทางการศึกษาตามแนวคิดของ Eisner จะมีลักษณะพื้นฐานต่าง จากแนวทางอื่น ๆ ดังนี้

1. เป็นรูปแบบที่มีได้เน้นสัมฤทธิ์ผลของวัตถุประสงค์ตามรูปแบบการตรวจสอบแบบอิงเป้าหมาย (Goal – Based model) การตอบสนอง ปัญหาและความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องตามรูปแบบการตรวจสอบแบบสนองตอบ (Responsive model) หรือการรองรับกระบวนการตัดสินใจตามรูปแบบการตรวจสอบแบบอิงการตัดสินใจ (Decision making model) อย่างไม่อย่างหนึ่ง แต่การตรวจสอบโดยผู้รู้หรือผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกนำขึ้นมาพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือกับกระบวนการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจผสมผสานปัจจัยในการพิจารณาต่าง ๆ เข้าด้วยกันตามวิจารณ์ญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพ หรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำการประเมิน

2. เป็นรูปแบบการตรวจสอบที่เน้นความเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่ประเมินโดยพัฒนามาจากการวิเคราะห์งานศิลปะ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดอ่อน และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากในการวัดคุณค่าไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ ได้ นอกจากการใช้วิจารณ์ญาณของผู้ทรงคุณวุฒิเท่านั้น ต่อมาได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาระดับสูงในสาขาเฉพาะที่ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เล่นในเรื่องนั้นจริง ๆ มาเป็นผู้

ประเมินผล รูปแบบนี้จึงเป็นที่นิยมในการนำมาใช้ตรวจสอบประเมินผลในวงการอุดมศึกษาที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะทางสูง

3. เป็นรูปแบบการตรวจสอบที่ใช้ตัวบุคคลผู้ทรงคุณวุฒินั้นเองเป็นเครื่องมือการประเมินผล โดยเน้นความเชื่อถือว่าผู้ทรงคุณวุฒินั้นจะเที่ยงธรรมและมีวิจารณ์ญาณที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่างๆ จะเกิดจากประสบการณ์และความชำนาญการของผู้ทรงคุณวุฒินั้นเอง

4. เป็นรูปแบบที่ยอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิ ตามอัธยาศัยและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะพิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวม ประมวล และวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

ทั้งนี้ การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์และการเป็นที่เชื่อถือ (High Credibility) ของวิชาชีพนั้นเป็นสำคัญ

5.4 การเขียนภาพเดนไดรแกรม (Dendrogram)

การเขียนภาพเดนไดรแกรม (Dendrogram) เป็นการเสนอข้อมูลวิเคราะห์สาระประเภทหนึ่งตามทฤษฎีของ คริปเพนดรอฟ (Krippendorff, 1980) ของแต่ละเรื่อง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในประเด็นนั้นประกอบด้วยประเด็นย่อย ๆ อะไรบ้าง ทำการลดทอน ข้อมูลเรื่อย ๆ เพื่อให้ได้ประเด็นหลักที่แท้จริงของแต่ละเรื่อง ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะเป็นอะไรก็ได้ คือ อาจจะเป็นสาระ วิธีการ ผลกระทบการปฏิสัมพันธ์ ฯลฯ ดังนั้นการเขียนภาพ Dendrogram จึงสามารถแสดงให้เห็นประเด็นหลักและประเด็นรองย่อย ๆ ของเรื่องที่อยู่ในกลุ่มเรื่องเดียวกันได้อย่างชัดเจน

ขั้นตอนในการเขียนภาพ Dendrogram ดังนี้

1. จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา ทำการอ่านและสรุปสาระสำคัญโดยใช้วิธีอ่านวิเคราะห์ (Scanning) ตามกระบวนการอนาคตปริทัศน์และเทคนิควิธีการวิเคราะห์เนื้อเรื่อง (Content analysis) ประมวลสรุปสาระสำคัญของเรื่อง แล้วเขียนสรุปสาระสำคัญให้ได้ประเด็นรองย่อย ๆ ลงในแผ่นแบบสรุปการวิเคราะห์สาระ โดยใช้แผ่นแบบสรุปการวิเคราะห์สาระ 1 แผ่นต่อ 1 รายการอ้างอิง ทำเช่นนี้จนครบเอกสาร ที่ค้นพบตามต้องการ ผลที่ได้คือ จำนวนแผ่นแบบสรุปจำนวนมากมาย สาระในแผ่นแบบสรุปนี้มีเนื้อหาสาระของเรื่องต่างๆ ที่บ่งบอกถึงประเด็นหลักและประเด็นรองย่อย ๆ ในลักษณะที่อาจเป็นอะไรก็ได้ ดังเช่น สาระ วิธีการ ผลกระทบหรือการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นต้น

2. นำแผ่นแบบสรุปการวิเคราะห์สาระมาแยกแยะและจัดกลุ่มเรื่องเดียวกันเข้าด้วยกัน ในแต่ละกลุ่มเรื่องนั้นทำการอ่านพิเคราะห์อีกครั้ง เพื่อให้ได้ประเด็นหลักและประเด็นรองย่อย ๆ ออกมา โดยการขีดเส้นใต้คำเหล่านั้นไว้ แล้วนำคำเหล่านั้นมาเขียนภาพ Dendrogram แต่ละเรื่องแต่ละแผ่น จำนวนมากมายหลายแผ่น

3. นำภาพ Dendrogram แต่ละเรื่อง แต่ละแผ่นนั้นมาเปรียบเทียบเพื่อค้นหาความถี่ที่ผู้เขียนเอกสารต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องนั้น ๆ เรื่องใดที่มีความถี่ในการกล่าวถึงมาก แสดงว่าเรื่องนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง และให้ลงความเป็นประเด็นหลักไว้ ผลที่ได้จากขั้นตอนนี้ทำให้ทราบว่าเนื้อหาแต่ละเรื่องนั้น อะไรเป็นเนื้อหา อะไรเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้น อะไรเป็นเรื่องสำคัญรองลงมา

4. รวบรวมเรื่องที่เป็นเรื่องเดียวกัน ทำการลดทอนข้อมูลและสรุปให้ได้ประเด็นหลักที่เป็นแก่นแท้ของแต่ละเรื่องที่ศึกษา (ฟ้ามุ่ย เรื่องเลิศบุญ, 2539)

5.5 การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion)

การสนทนากลุ่มเป็นเทคนิคที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการศึกษาสภาพแวดล้อมสังคมกลุ่มเพื่อน เพราะมีคุณลักษณะเด่น คือ เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมมีปฏิสัมพันธ์โดยการเผชิญหน้ากัน (Face to Face Interaction) ทำให้สามารถเข้าใจมุมมองและความต้องการของผู้มีส่วนร่วมได้ ดังนั้น จึงได้นำเสนอแนวคิดและกระบวนการของเทคนิคการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หลักการของเทคนิคการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นเทคนิคที่เกิดขึ้นครั้งแรกในปี 1941 ที่สำนักงานวิจัยเกี่ยวกับรายการวิทยุ (The Office of Radio Research) ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย โดยที่ Robert Merton ได้รับเชิญเพื่อเป็นผู้ประเมินในรายการวิทยุรายการหนึ่ง ต่อมามีการนำเอาเทคนิคการวิจัยแบบสนทนากลุ่มไปใช้ในการวิจัยอย่างแพร่หลายขึ้น เช่น การวิจัยด้านการประเมินผลงาน การตลาด การจัดทำนโยบาย การโฆษณา และการสื่อสาร (Steward and Shamdasani, 1990) นอกจากนี้ยังมีการนำเทคนิคการสนทนากลุ่มไปประยุกต์ใช้กับการประเมินผลทางด้านการศึกษา เช่น การประเมินความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) การประเมินผลความก้าวหน้า (Formative evaluation) การประเมินผลสรุป (Summative evaluation) และการประเมินผลเพื่อพัฒนาและปรับปรุงเครื่องมือให้มีคุณภาพ (Instrument refinement) (Popham, 1993) โดยมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไปหลายชื่อ เช่น

"Focus Group" "Focus Group Interview" "Focused Interviews" "Group Depth Interviews" (Vaughn and others, 1996)

เทคนิคการสนทนากลุ่มเป็นวิธีการศึกษาวิจัย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และทำให้ทราบถึงปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า (โยธิน แสงวดี , 2530) จากงานวิจัยของ Grant และคณะ (1995) ซึ่งใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการประเมินความต้องการของผู้พักอาศัย โดยทำการจัดสนทนากลุ่มทั้งหมด 15 ครั้ง ข้อสรุปที่ได้จากการสนทนากลุ่มสามารถทำให้คณะทำงานได้รับทราบผลทันที เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อสรุปชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Skinner และคณะ (1995) ที่ได้ศึกษาทัศนคติและศึกษาความต้องการจำเป็นด้านสุขภาพโดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม ผลจากการสนทนากลุ่มทำให้ได้รับข้อคิดเห็น ปฏิบัติได้ตอบ และความต้องการจำเป็นของกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายได้ข้อสรุปที่ชัดเจน

Vaughn และคณะ (1996) สรุปคุณลักษณะที่สำคัญของเทคนิคการสนทนากลุ่มไว้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและเป็นเรื่องราวของกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมจะมีคุณลักษณะที่เป็นเอกพันธ์ ข้อมูลที่ได้เป็นทั้งความคิดเห็น ทัศนคติ และการรับรู้ และกระบวนการสนทนากลุ่มเป็นลักษณะของการอภิปรายร่วมกันที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมและผู้ดำเนินการมีปฏิสัมพันธ์โดยการเผชิญหน้ากัน ทำให้เกิดพลวัตรของกลุ่ม (Group dynamic) เพื่อไปกระตุ้นความคิดเห็นของตนเองและความคิดเห็นของผู้อื่นออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจในขณะที่ยังดำเนินการ ทำให้ได้ข้อมูลที่มีความละเอียดและลึกซึ้ง เป็นข้อมูลที่ลุ่มลึกด้วยแง่มุมต่าง ๆ ของความคิดและประสบการณ์ของคนในกลุ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทำให้เกิดการเรียนรู้พฤติกรรมและลักษณะนิสัยซึ่งกันและกัน สามารถดำเนินการได้รวดเร็ว ประหยัดเวลา ผลจากการประชุมกลุ่มทำให้เข้าใจเรื่องราวหรือเหตุการณ์ได้ง่าย (Popham, 1993 ; Witkin and Altschuld, 1995 ; สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2540; นิสศา ชูโต, 2540)

2. ขั้นตอนของเทคนิคการสนทนากลุ่ม ขั้นตอนต่าง ๆ ของเทคนิคการสนทนากลุ่มของ Stewart and Shamdasani (1990) ได้ลำดับขั้นตอนไว้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 นิยามปัญหาและกำหนดประเด็นคำถามในการศึกษา

การกำหนดเรื่องที่จะทำการศึกษาอาจจะเกิดจากแนวคิด ทฤษฎี หรือเรื่องที่สนใจ โดยนำประเด็นปัญหาซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนและเป็นเหตุเป็นผลมากที่สุด สำหรับประเด็นหรือเรื่อง (Topics) ที่จะใช้การสนทนานั้น นิสศา ชูโต (2540) ได้กล่าวว่าควรจะต้องเป็นเรื่องที่

เกี่ยวข้องกับกลุ่มหรือสาธารณชน มิใช่เรื่องส่วนบุคคลหรือเรื่องที่อาจก่อความรู้สึกอับอายซึ่งคนในกลุ่มจะพูดจาได้โดยไม่ต้องหวาดระแวง และระวังความรู้สึกของคนในกลุ่ม

ขั้นที่ 2 กำหนดกรอบกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

สำหรับขนาดของกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนานั้นควรมีประมาณกลุ่มละ 6 – 12 คน เพราะหากผู้เข้าร่วมสนทนามีต่ำกว่า 6 คน จะทำให้การสนทนาดำเนินไปอย่างจืดชืด ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมสนทนามีน้อย และหากผู้เข้าร่วมสนทนามีมากกว่า 12 คนแล้ว ผู้เข้าร่วมสนทนาจะไม่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่และทั่วถึง นอกจากนี้ยังยากต่อการควบคุมสนทนาของผู้ดำเนินการอีกด้วย (อุดม พรหมแก้วงาม, 2530; Stewart and Shamdasani, 1990) สำหรับคุณลักษณะของผู้เข้าร่วมสนทนาโดยทั่วไปแล้วการเลือกผู้ร่วมสนทนาจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ เพื่อให้แน่ใจว่าภายในกลุ่มแต่ละกลุ่ม ผู้ร่วมสนทนาจะมีลักษณะภูมิหลัง เช่น เพศ อายุ อาชีพ การศึกษา ระดับรายได้ และสถานภาพทางสังคม ใกล้เคียงกัน รวมทั้งมีความเกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ศึกษาและมีทัศนคติไม่ขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในเรื่องที่ศึกษา (Krueger, 1994)

ขั้นที่ 3 ระบุผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator)

ผู้ดำเนินการสนทนาจะเป็นบุคคลที่เป็นผู้นำและกำกับการสนทนาให้ดำเนินไปตามข้อการวิจัยและตามแนวทางการสนทนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงและครอบคลุมภายในเวลาที่กำหนดไว้ ผู้ดำเนินการสนทนานั้นควรเป็นผู้ที่รู้ความเป็นมา ความต้องการ และวัตถุประสงค์ของเรื่องที่ทำวิจัยเป็นอย่างดี มีความสามารถในการแสดงออกถึงความรู้สึกอย่างชัดเจน สามารถเป็นผู้รับฟังที่ดี เข้าใจ และรับรู้การสื่อสารของผู้ร่วมสนทนา ทั้งในส่วนที่แสดงออกด้วยคำพูดและความรู้สึก (Popham, 1993) ส่วนวิธีการคัดเลือกผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม สิ่งแรกที่จะต้องพิจารณาคือคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล เช่น อายุ เพศ บุคลิกภาพ ภูมิหลังทางการศึกษา ประสบการณ์ในการดำเนินการสนทนา ไม่ใช่เป็นผู้นำในการสนทนาหรือแสดงออกถึงการเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับผู้เข้าร่วมคนใดคนหนึ่ง Langer (1978) อ้างถึง Stewart and Shamdasani, 1990) กล่าวถึงองค์ประกอบซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของนักวิจัยเชิงคุณภาพที่จะส่งผลให้การดำเนินการสนทนากลุ่มมีประสิทธิภาพ คือ ต้องมีความเข้าใจอย่างแท้จริงในการรับฟังความคิดและความรู้สึกของผู้อื่น สามารถแสดงออกถึงความรู้สึกและปฏิกิริยาของตนเองออกมาได้ ในช่วงของการสนทนากลุ่มควรดำเนินการอย่างเป็นธรรมชาติและมีชีวิตชีวา เป็นบุคคลที่มีอารมณ์ขัน รู้จักสร้างจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ มีความหนัก

แน่นและเฉียบขาดที่จะเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อบุคคลที่เป็นผู้เข้าร่วมในการสนทนา สามารถแสดงออกถึงความคิดอย่างชัดเจน มีความยืดหยุ่น สามารถดัดแปลงและปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอ

ขั้นที่ 4 การสร้างแนวทางการสนทนาและทดลองใช้

Popham (1993) และอุดม พรหมแก้วงาม (2530) กล่าวถึงแนวทางการสนทนา กลุ่มว่าเป็นคู่มือที่สร้างขึ้นจากจุดมุ่งหมาย และตัวแปรที่ต่อการศึกษาที่มีความครอบคลุม วัตถุประสงค์การวิจัย การสร้างแนวทางการสัมภาษณ์ถือเป็นคู่มือในการสนทนา เป็นการจัดลำดับความคิดและแนวทางการสนทนาไว้ล่วงหน้าเป็นขั้นเป็นตอน พรีวเป็นธรรมชาติ ไม่ขาดตกบกพร่องในเรื่องที่ศึกษาและมีความยืดหยุ่นในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้ดำเนินการสามารถดำเนินการสนทนาในขอบเขตที่เหมาะสม

ขั้นที่ 5 จัดหาผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

Krueger(1994) ได้เสนอแนวทางและยุทธวิธีคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มว่าให้ยึดถือกระบวนการในการคัดเลือก พยายามใช้ทรัพยากรของหน่วยงานหรือองค์กรที่สนับสนุนให้มีการสนทนากลุ่มเป็นแหล่งคัดเลือก ระวังความมีอคติหรือความลำเอียงที่เกิดจากตัวผู้คัดเลือก ใช้วิธีการสุ่มเพื่อคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา คำนึงถึงต้นทุนละคุณภาพของผู้ร่วมสนทนาและสิ่งที่ต้องคำนึงเป็นประการสำคัญก็คือไม่มีกระบวนการคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนาแบบไหนที่สมบูรณ์แบบที่สุด และได้สรุปยุทธวิธีในการคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

ขั้นที่ 6 ดำเนินการสนทนากลุ่ม

การเริ่มดำเนินการสนทนาจะเริ่มต้นด้วยการแนะนำตัวผู้คณะวิจัย และขอให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแนะนำตัวเอง แล้วแจ้งจุดมุ่งหมายในการสนทนาสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง โดยเชิญรับประทานของว่างที่เตรียมไว้ ขออนุญาตบันทึกเสียงการสนทนาพร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลและความจำเป็นของการบันทึกเสียง หลังจากนั้นจะเริ่มดำเนินการสนทนาโดยยึดแนวทางการสนทนาเป็นกรอบการสนทนา และสามารถที่จะยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ของกลุ่ม โดยพิจารณาถึงความเหมาะสม แต่ให้คำนึงถึงอยู่เสมอว่าให้ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการและขั้นตอนสุดท้าย คือ การมอบของที่ระลึกเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา

ขั้นที่ 7 วิเคราะห์และแปลผลข้อมูล

ข้อมูลการสนทนาจะถูกบันทึกเสียงไว้ในเทปบันทึกเสียงและในแบบบันทึกคำสนทนาของผู้จัดบันทึกข้อมูล ข้อมูลในเทปจะถูกถอดออกมาเป็นบทสนทนาโดยละเอียด เพราะประเด็นสำคัญของการวิเคราะห์อยู่ที่บทการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิกภายในกลุ่ม การถอดเทปละเอียดทุกคำพูดจะช่วยให้อ่านแล้วได้เข้าใจ และสามารถมองภาพของการสนทนาดังนั้น ๆ ได้ว่ามีบรรยากาศและการถกประเด็นปัญหาของสมาชิกกลุ่มเป็นอย่างไร เมื่อถอดคำพูดการสนทนาจากเทปและแบบบันทึกข้อมูลได้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งเทคนิคที่นิยมใช้กันมากคือเทคนิคการตัดปะ (Scissor and sort technique หรือ Cut and paste technique) เป็นการทำความหมายหรือใช้สัญลักษณ์ในข้อมูลของผู้สนทนาแต่ละคน แล้วพิจารณาโดยจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ใช้ในการสนทนาดังนั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าตัวผู้วิจัยจะต้องใช้เกณฑ์ส่วนตัวมาพิจารณาข้อมูล ซึ่งมีความสะดวก และง่ายการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือการใช้โปรแกรม "The Ethnograph" จะช่วยในการลงรหัสของเนื้อหา และสามารถแยกแยะประเด็นต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องยุ่งยากเหมือนกับการวิเคราะห์ด้วยมือ หลังจากนั้นเมื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูลแล้วผู้วิจัยก็สามารถวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่ต้องการได้ โดยพิจารณาความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลที่ได้จากความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมสนทนาดังนั้น Janis (1965 อ้างถึงใน Stewart and Shamdasani , 1990) ได้เสนอการวิเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลการสนทนาดังนั้น 3 ประเภท ดังนี้ ประเภทที่หนึ่ง การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปฏิบัติ (Pragmatical content analysis) เป็นการจัดประเภทของข้อมูลว่าอะไรเป็นสาเหตุและอะไรเป็นผล ประเภทที่สองการวิเคราะห์เนื้อหาด้านความหมาย (Semantical content analysis) เป็นการค้นหาเพื่อแยกแยะความหมายของข้อมูลที่ได้มา และประเภทที่สามการวิเคราะห์กิริยาอาการและอารมณ์ที่แสดงออก เช่น คำ พูดที่ซ้ำ ๆ หรือชนิดของคำที่ผู้เข้าร่วมสนทนาดังนั้นชอบใช้ในการสนทนา เป็นต้น

ขั้นที่ 8 เขียนรายงานผล

ผลการศึกษาที่ได้จากการสนทนาดังนั้นจะแยกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา และประเด็นคำถาม มีการพรรณนาในเชิงอธิบายคำตอบที่นำคำพูดมาอ้าง แล้วยกตัวอย่างคำตอบที่มีเหตุผลชัดเจนที่สุด แสดงไว้ในบทวิเคราะห์ ส่วนในหัวข้ออื่น ๆ ก็เขียนเช่นเดียวกับรายงานวิจัยโดยทั่วไป คือ ประกอบด้วยความเป็นมา และความสำคัญของปัญหาวัตถุประสงค์ของการศึกษา วิธีดำเนินการผลการศึกษา สรุปผล และข้อเสนอแนะ สำหรับในภาคผนวกอาจประกอบด้วยแนวทางการสนทนาและแบบแผนการคัดเลือกกลุ่มผู้สนทนาหรืออื่น ๆ ที่คิดว่าเหมาะสม(โยธิน แสงวงดี, 2530, อุดม พรหมแก้วงาม, 2530)

3. องค์ประกอบของการจัดสนทนากลุ่ม

3.1 ผู้เข้าร่วมในการสนทนา ผู้เข้าร่วมในการสนทนาคือผู้ที่จะได้ข้อมูลคำตอบและแสดงความคิดเห็นร่วมกันในช่วงของการสนทนากลุ่ม ซึ่งคัดเลือกมาจากประชากรที่เป็นเป้าหมาย

3.2 บุคลากรในการจัดสนทนากลุ่ม บุคลากรที่เกี่ยวข้องในการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย

3.2.1 ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Moderator) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการดำเนินการสนทนา จุดประเด็นคำถามเพื่อค้นหาคำตอบและสร้างบรรยากาศการสนทนา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงออกซึ่งความรู้สึก ข้อคิดเห็นต่าง ๆ เป็นต้น

3.2.2 ผู้บันทึกการสนทนา (Notetaker) มีหน้าที่ในการจดบันทึกคำสนทนาโดยย่อของกลุ่ม ผู้บันทึกต้องรู้วิธีการจดบันทึกอย่างมีประสิทธิภาพอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจะต้องบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นระหว่างการสนทนาด้วย เช่น อารมณ์ ลักษณะท่าทาง ฯลฯ ของผู้ร่วมสนทนาทั้งนี้ เพื่อประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์ภายหลังจากนี้นอกจากนี้ยังมีแล้วคุณสมบัติเฉพาะตัว คือ ควรพูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ดีและเข้าใจอย่างลึกซึ้งอีกด้วย

3.2.3 ผู้ช่วย (Assistance) หรือผู้บริการทั่วไป (Provider) บุคคลนี้จะเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือทั่วไป ในขั้นเตรียมการจัดการสนทนากลุ่ม คอยอำนวยความสะดวก เช่น เตรียมสถานที่ เตรียมวัสดุอุปกรณ์และเครื่องดื่มหรือของว่าง เป็นต้น

3.3 อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวม เพื่อให้สามารถบันทึกเรื่องราวทั้งคำพูด กิริยาอาการ และบุคลิกลักษณะท่าทางของผู้เข้าร่วมสนทนา จำเป็นต้องมีอุปกรณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย (โยธิน แสงวงดี, 2530)

3.3.1 เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ถ่านวิทยุสำหรับบันทึกเสียง ขณะที่ทำการสนทนา กลุ่มกำลังดำเนินการอยู่ ซึ่งสามารถเก็บเหตุผลรายละเอียดและข้อคำถามได้ละเอียดที่สุด ทั้งนี้ เพื่อนำมาถอดเทปในภายหลังเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

3.4 แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม (Screening Form) แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น เพศ กลุ่มอายุ สถานภาพสมรส สถานที่อยู่อาศัย จำนวน เป็นต้น ตัวแปรเหล่านี้จะเป็นเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกของงานวิจัย

3.5 สิ่งเสริมสร้างบรรยากาศ (Refreshment/ Snack) สิ่งเสริมสร้างบรรยากาศ เช่น เครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว ฯลฯ สิ่งของดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างบรรยากาศ

ความเป็นกันเองระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสนทนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ช่วยให้การสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น สร้างบรรยากาศไม่ให้เคร่งเครียด

3.6 ของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา (Remuneration) เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนา แม้จะเป็นสิ่งเล็กน้อยแต่ในทางจิตวิทยาแล้วเป็นสิ่งสำคัญมาก เพื่อแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจของผู้วิจัย เป็นการขอบคุณผู้ร่วมสนทนาที่ได้สละเวลาในการสนทนากลุ่ม

3.7 สถานที่และระยะเวลา (Location and Time) การจัดสถานที่ในการสนทนากลุ่ม ควรมีการกำหนดให้แน่นอน สะดวกแก่ผู้เข้าร่วมสนทนาทั้งด้านการเดินทาง การจัดสถานที่ในการสนทนา อากาศควรถ่ายเทได้สะดวก ไม่มีเสียงรบกวน ห่างไกลจากความพลุกพล่านเพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีสมาธิในเรื่องที่สนทนา เวลาที่ใช้สนทนาในแต่ละเรื่องส่วนใหญ่ใช้เวลาระหว่าง 1.30 – 2.30 ชั่วโมง (Popham, 1994)

4. จุดเด่นของเทคนิคการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มเป็นเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีประโยชน์ในการใช้เป็นเครื่องมือทำการประเมินความต้องการหรือความจำเป็น เนื่องจากเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาสามารถแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกจากสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้นได้อย่างเต็มที่ และสามารถแสดงความรู้สึกออกมาทั้งในด้านคำพูด ท่าทาง สีหน้าได้โดยตรง ผลจากการสนทนากลุ่มทำให้รับทราบข้อคิดเห็น ปฏิริยาโต้ตอบและความต้องการจำเป็นของกลุ่มทันที ทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจน การมีปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทำให้เกิดพลวัตในการกระตุ้นและส่งเสริมความเห็นของผู้เข้าร่วมสนทนาข้อมูลที่ได้จึงมีความหลากหลายและลึกซึ้ง นอกจากนี้การเก็บรวบรวมข้อมูล ก็ใช้ระยะเวลาสั้น ไม่ต้องยุ่งยากในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ประกอบการสนทนา

5. จุดด้อยของการสนทนา

เทคนิคการสนทนากลุ่มก็ยังมีข้อจำกัดอีกหลายประการ กล่าวคือ การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างให้มีความเป็นเอกพันธ์และเป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรเพื่อการสรุปอ้างอิงนั้นดำเนินการได้ยาก ต้องอาศัยทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์จากผู้ดำเนินการ จึงจะทำให้การสนทนากลุ่มประสบความสำเร็จ

5.6 แนวคิดเกี่ยวกับ Rubric Scoring

Rubric Scoring คือเกณฑ์การให้คะแนนที่ถูกพัฒนาโดยครูหรือผู้ประเมินที่ใช้วิเคราะห์ผลงานหรือกระบวนการที่ผู้เรียนได้พยายามสร้างขึ้น การประเมินผลงานของผู้เรียนจะมี 2 ลักษณะคือ ผลงานที่ได้จากกระบวนการของผู้เรียน และกระบวนการที่ผู้เรียนใช้เพื่อให้เกิดผลงาน จะประเมินในลักษณะใดขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ อาจประเมินลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือประเมินทั้งสองลักษณะก็ได้ ผู้ประเมินจะต้องตัดสินคุณภาพของผลงานหรือกระบวนการปฏิบัติงานของผู้เรียนแต่ละคนที่มีระดับที่แตกต่างกันหลายระดับ ระดับที่แตกต่างกัน อาจจะเป็นระดับคุณภาพของชิ้นงานที่ได้สร้างขึ้น หรือระดับของกระบวนการต่าง ๆ ที่ผู้เรียนแต่ละคนได้ใช้เพื่อให้เกิดผลงาน เพื่อให้การตัดสินใจสอดคล้องกับผู้เรียนแต่ละคน ผู้ประเมินจะต้องใช้เกณฑ์ในการประเมินคุณภาพชิ้นงานของผู้เรียน เกณฑ์อาจจะอยู่ในเชิงคุณภาพหรือปริมาณ อาจจะมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) หรือแบบตรวจสอบ (Checklist) โดยปกติจะใช้ Rubric Scoring ในการประเมินจุดประสงค์การเรียนรู้เดียวหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของงานปฏิบัติ แต่การปฏิบัติงานที่มีซับซ้อน ผู้ประเมินจะต้องประเมินจุดประสงค์การเรียนรู้ที่หลากหลายและประเมินหลาย ๆ ส่วนของการปฏิบัติ นั่นคือผู้ประเมินจะต้องมีเกณฑ์การให้คะแนนที่มากมายเพื่อให้เหมาะกับจุดประสงค์การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน หรือเหมาะกับแต่ละส่วนของการปฏิบัติงาน การให้คะแนนจะอยู่ในรูปของตัวเลข โดยปกติจะเป็น 0-3 หรือ 1-4 ในแต่ละระดับของคะแนนจะขึ้นอยู่กับระดับของคุณภาพของงาน ดังนั้นตัวเลข 4 อาจหมายถึงระดับคุณภาพสูงสุด เลข 3 เป็นระดับคุณภาพรองลงมา คุณภาพของงานในแต่ละระดับจะต้องใช้การอธิบาย (Rubric) ดังนั้นในแต่ละระดับคะแนนจะต้องอธิบายเป็นภาษาที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของการปฏิบัติงานในระดับนั้น

5.6.1 เกณฑ์การให้คะแนน (Rubric Scoring)

การประเมินศักยภาพของผู้เรียนโดยให้ลงมือปฏิบัติ นั้น ไม่มีคำเฉลยหรือคำตอบถูกที่แน่ชัดลงไปเหมือนแบบทดสอบเลือกตอบ การประเมินผลงานแต่ละชิ้นของผู้เรียนที่ได้ลงมือปฏิบัติจึงมีความจำเป็นที่จะต้องประเมินคุณภาพของงานอย่างเป็นปรนัย ซึ่งมันเป็นการยากที่จะทำได้ และได้ค้นพบการสร้างเกณฑ์การให้คะแนนหรือ rubric ขึ้นมาเพื่อกำหนดแนวทางในการตัดสินอย่างยุติธรรม และปราศจากความลำเอียง Rubric จะต้องมีความชัดเจนในเกณฑ์การให้คะแนนอย่างพอเพียงถึงขนาดที่ผู้ประเมิน 2 คนสามารถใช้ Rubric เดียวกันประเมินชิ้นงานของผู้เรียนชิ้นเดียวกันแล้วให้คะแนนได้ตรงกัน ระดับของความสอดคล้องในการให้คะแนนของผู้ประเมิน 2 คนที่ประเมินอย่างเป็นอิสระจากกันจะเรียกว่า ความเชื่อมั่น (Reliability) ของการประเมิน

5.6.2 องค์ประกอบของเกณฑ์การให้คะแนน (Rubric Scoring)

Rubric Scoring มีหลายองค์ประกอบ ในแต่ละองค์ประกอบก็มีประโยชน์ มีความสำคัญ องค์ประกอบมีดังนี้

1. จะมีอย่างน้อย 1 คุณลักษณะหรือ 1 มิติที่เป็นพื้นฐานในการตัดสินผู้เรียน
2. การนิยามและการยกตัวอย่างจะต้องมีความชัดเจนในแต่ละคุณลักษณะหรือมิติ
3. มาตรการให้คะแนนจะต้องเป็นอัตราส่วนกันในแต่ละคุณลักษณะหรือมิติ
4. จะต้องมีความมาตรฐานที่เด่นชัดในแต่ละระดับของการให้คะแนน

ในแต่ละระดับการให้คะแนนจะต้องมีความชัดเจนในการนิยาม และความกว้างของระดับคะแนนไม่ควรเกิน 6 ถึง 7 ระดับ ถ้ามีระดับของการให้คะแนนกว้างมากเกินไปจะมีความลำบากในการตัดสินความแตกต่างในแต่ละระดับ เช่น ความกว้างคะแนนเป็น 100 ทำให้ยากที่จะอธิบายว่าคะแนน 81 มีคุณภาพแตกต่างจาก 80 หรือ 82 อย่างไร และจะทำให้ความสอดคล้องของการประเมินด้วยผู้ประเมินหลายคนลดลงไป การจะกำหนดความกว้างของการให้คะแนนเป็นเท่าไรนั้น จะต้องมีความเหมาะสมและมีความชัดเจนในการนิยามที่ครอบคลุมตั้งแต่แย่งที่สุด (poor) จนถึงดีเลิศที่สุด (excellent)

ชนิดของเกณฑ์การให้คะแนน (Rubric Scoring)

Rubric Scoring มีอยู่ 3 ชนิดคือ

1. Holistic Rubrics เป็นเกณฑ์การให้คะแนนผลงานหรือกระบวนการที่ไม่ได้แยกส่วนหรือแยกองค์ประกอบการให้คะแนน คือจะประเมินในภาพรวมของผลงานหรือกระบวนการนั้น
2. Analytic Rubrics เป็นเกณฑ์การให้คะแนนที่แยกส่วนหรือองค์ประกอบคุณลักษณะของผลงานหรือกระบวนการ แล้วนำแต่ละส่วนหรือองค์ประกอบของคุณลักษณะมารวมกันเป็นคะแนนรวม
3. Annotated Holistic Rubrics ผู้ประเมินจะประเมินแบบ holistic rubrics ก่อนแล้วจึงประเมินแยกส่วนอีกบางคุณลักษณะที่เด่น ๆ เพื่อให้เป็นผลสะท้อนในบางคุณลักษณะของผู้เรียน

การให้คะแนนแบบ holistic rubrics ใช้ได้ง่ายและใช้เพียงไม่กี่ครั้งต่อผู้เรียน 1 คน จะเป็นการประเมินในภาพรวมของคุณลักษณะในการปฏิบัติงาน ส่วนการให้คะแนนแบบ analytic rubrics จะใช้บ่อยครั้งโดยจะประเมินแยกในแต่ละคุณลักษณะของงาน ซึ่งการประเมินแบบนี้จะมีประโยชน์เมื่อสนใจจะวินิจฉัยหรือช่วยเหลือผู้เรียนว่ามีความรู้ความเข้าใจในแต่ละส่วนหรือแต่ละคุณลักษณะของการปฏิบัติงานนั้น ๆ หรือไม่ ซึ่งจะมีส่วนให้ครูได้ช่วยเสริมสร้างหรือพัฒนาการเรียนรู้ในแต่ละคุณลักษณะของผู้เรียนให้ดียิ่งขึ้น

ส่วนแบบ annotated rubrics จะรวมข้อจำกัดของ holistic และ analytic ไว้ด้วยกัน เริ่มด้วยการประเมินในภาพรวมของการปฏิบัติงานด้วย holistic แล้วผู้ประเมินเลือกประเมินอีกเพียงบางคุณลักษณะของงานแบบ analytic ซึ่งการประเมินเพียงบางคุณลักษณะนี้จะไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคะแนนที่ประเมินแบบ holistic ประโยชน์ก็คือจะมีความรวดเร็วในการประเมินและเป็นการให้ผู้ประเมินได้เลือกประเมินเฉพาะบางคุณลักษณะที่โดดเด่นเพียงไม่กี่องค์ประกอบเพื่อเป็นผลสะท้อน (feedback) ให้แก่ผู้เรียน แต่ไม่มีประโยชน์ในการวินิจฉัยผู้เรียนว่าบกพร่องในคุณลักษณะใด เพราะหลาย ๆ คุณลักษณะไม่ได้ถูกประเมิน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการประมวลสังเคราะห์ผลงานวิจัยในประเทศไทยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทย โดยจรรยา สุวรรณชาติ และลัดดาวัลย์ เกษมเนตร (2533) พบว่านักเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวสูง มีทัศนคติเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคุณธรรมในศาสนาสูง นักเรียนที่สามารถดาที่มีการศึกษาระดับกลาง มีทัศนคติเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคุณธรรมในศาสนาสูง อาชีพของผู้ปกครองมีผลทำให้พัฒนาการทางจริยธรรมแตกต่างกัน ที่อยู่อาศัยของนักเรียน (ในและนอกเขตเมือง) มีผลต่อการใช้เหตุผลในเชิงจริยธรรมของนักเรียน เด็กในเขตเมืองมีพฤติกรรมและใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าเด็กนอกเขตเมือง สถาบันครอบครัว การเลี้ยงดูของบิดามารดา มีผลต่อการส่งเสริมให้เยาวชนเป็นพลเมืองดี การเรียนรู้คุณธรรมโดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม มีพ่อแม่เป็นผู้มีบทบาทต่อเด็กมากที่สุด การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรัก สนับสนุนและใช้เหตุผล มีความสำคัญยิ่งต่อการปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรมให้แก่เยาวชน การเปรียบเทียบอิทธิพลของพ่อแม่ ครู พระสงฆ์ และใต้้ครู ที่ส่งผลต่อการปฏิบัติจริยธรรมของเยาวชนพบว่า การปฏิบัติของเยาวชนทั้งภาพรวมและเฉพาะด้าน เด็กจะได้รับอิทธิพลจากพ่อแม่มากที่สุด รองลงมาคือครู ส่วนพระสงฆ์และใต้้ครูมีอิทธิพลน้อย เยาวชนหญิงได้รับอิทธิพลจากการอบรมของพ่อแม่มากกว่าเยาวชนชาย ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกับสุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2532) ได้มีการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการจัดการศึกษาในอนาคตแล้วสรุปว่าจุดมุ่งหมายทางการศึกษา คือ การพัฒนาพลเมืองของประเทศใน 2 ด้าน คือ ด้านปัญญา คุณธรรมและสมรรถภาพพื้นฐาน และด้านความรู้และทักษะสำหรับการประกอบอาชีพ เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณลักษณะของประชากรของประเทศได้ตามที่พึงประสงค์ ควรมีหลักการจัดการศึกษา 4 ประการ คือ (1) ความกว้างขวางและความเป็นธรรมกับแต่ละบุคคล (2) ความสมดุลระหว่างปัญญา คุณธรรมและสมรรถภาพพื้นฐานกับความรู้และทักษะสำหรับการประกอบอาชีพ (3) ความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจของประเทศ (4) ความหลากหลายทั้งในรูปแบบเนื้อหาและวิธีการ ในขณะที่ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2533) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาจริยธรรมและบุคลิกภาพของนิสิตนักศึกษาด้วยกลวิธี 4 ประการคือ (1) ให้เรียนวิธีทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับบุคคลและสังคมโดยตรง (2) การเน้นย้ำให้อาจารย์และเพื่อนนิสิตได้ช่วยกระตุ้นให้ตระหนักต่อสังคมทั้งในและนอกห้องเรียน (3) การจัดโครงการหรือกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาจิตใจโดยตรง (4) การสอดแทรกการพัฒนาบุคลิกภาพและจริยธรรมเข้าไปในเนื้อหาทุกวิชา

ข้อค้นพบจากงานวิจัยของบุญจง เรืองสะอาด (2537) ให้การสนับสนุนว่าโรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้จริยธรรมของนักเรียนมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ครอบครัว สถาบันทางศาสนา สื่อมวลชน และเพื่อน สำหรับปัจจัยด้านบุคคลที่ส่งเสริมจริยธรรมให้นักเรียนได้แก่ ครูผู้สอนจริยธรรม บิดาและมารดา ในด้านการยึดถือแบบอย่าง นักเรียนจะยึดถือตามแบบอย่างของบิดาและมารดามากที่สุด นอกจากนั้นจากงานวิจัยดังกล่าวพบว่าจริยธรรมที่ถูกปลูกฝังมากในโรงเรียนโดยครู ได้แก่ เรื่องความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัยและความสามัคคี ส่วนจริยธรรมที่ได้รับการปลูกฝังน้อยได้แก่เรื่อง การเป็นผู้มีจริยธรรมและการใฝ่รู้ นักเรียนในเมืองจะถูกปลูกฝังเรื่อง การตรงต่อเวลา ความกตัญญู การเสียสละและความอดทนมากกว่าในชนบท ซึ่งเน้นเรื่อง ความซื่อสัตย์ ความใฝ่รู้ ความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย ความยุติธรรม และความเป็นผู้มีวัฒนธรรม

อภิญา มานะโรจน์ (2539) ได้ศึกษากระบวนการปลูกฝังคุณธรรมแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพบว่า กระบวนการปลูกฝังคุณธรรม ได้แก่ การสร้างศรัทธาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมนั้นๆ การจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการปลูกฝังคุณธรรม การมีแบบอย่างที่ดีให้นักเรียนและในการปลูกฝังคุณธรรมควรคำนึงถึงวัย ขั้นตอนในการพัฒนาจริยธรรม และวิธีการสอน สำหรับคุณธรรมที่นิสิตได้รับการปลูกฝังจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมากที่สุด ได้แก่ ความรับผิดชอบ นอกจากนั้นได้แก่ การรู้จักตนเอง ใฝ่รู้ ไตร่ตรองเหตุผล รับผิดชอบ และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยได้รับการปลูกฝังจากอาจารย์ผู้สอน

อะหมัด ยี่สุนทร (2546) ได้เสนอแผนกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาค่านิยมสำหรับนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมตามกระบวนการสังคมนะปะกิต ประกอบด้วย การบริการโปรแกรม การกระตุ้น และการวิจัย

สุวิมล ธนะผลเลิศ (2546) ศึกษาพบว่าสถาบันอุดมศึกษาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์มีการพัฒนานิสิตนักศึกษาอย่างเต็มรูปแบบมาตั้งแต่ต้นยุคจนกระทั่งปัจจุบัน

ดร.ณิ ชูประยูร. (2547) พบว่าหลักธรรมในพระไตรปิฎกครอบคลุมการพัฒนา นิสิตนักศึกษาได้ทุกด้าน คือ กาย พุทธกรรม จิตใจและปัญญา

สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ วัชรชัย (2543) สรุปแนวทางที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะในการวิจัยคล้ายคลึงกับข้อเสนอแนะของผู้วิจัยอื่น แต่มีรายละเอียดและลักษณะของรูปแบบที่น่าสนใจที่ต่างไปจากงานวิจัยอื่นดังต่อไปนี้

1. การจัดให้นิสิตนักศึกษาได้มีโอกาสร่วมทำกิจกรรมเพื่อสังคม/เพื่อส่วนรวม เช่น การออกค่าย หรือได้รับการฝึกอบรม เพื่อให้ นิสิตนักศึกษาได้สัมผัสและมีประสบการณ์ตรงจากการทำงานร่วมกัน และทำงานเพื่อส่วนรวม

2. การให้ความสำคัญกับการจัดหาสถานที่ฝึกประสบการณ์หรือแหล่งฝึกงาน ที่ต้องเลือกสรรอย่างดีโดยต้องเป็นหน่วยงานที่เป็นที่ยอมรับว่า เป็นหน่วยงานที่มีภาพลักษณ์ของการสร้างสรรค์สังคมและให้นิสิตนักศึกษาได้เห็นแบบอย่างที่ดี ที่ยึดถือเป็นแม่แบบได้

3. การสอดแทรกการสอนคุณธรรมในทุกวิชาให้เป็นธรรมชาติ และมีลักษณะของการบูรณาการให้เข้ากับชีวิตการทำงานจริง รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเน้นหนักกิจกรรม การทำงานสร้างสรรค์เพื่อส่วนรวมในรูปของกิจกรรมกลุ่ม

4. การจัดเอกสาร หนังสืออ่านประกอบที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณธรรม สำหรับให้นิสิตนักศึกษาได้ศึกษาเป็นการเฉพาะ

5. โดยที่ผลการวิจัยชี้ชัดถึงอิทธิพลของความเป็นผู้สนใจใฝ่ธรรมะที่มีต่อคุณธรรมของนิสิตนักศึกษา ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้สอนควรได้มีการจัดกิจกรรมที่ทำให้ นิสิตนักศึกษาได้มีโอกาสใกล้ชิดกับศาสนาให้มากขึ้นโดยอาจเชิญ พระหรือนักบวชมาให้ความรู้แก่นิสิตนักศึกษาเป็นระยะ ๆ

สรุปแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เริ่มจากแนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนกลยุทธ์ ซึ่งมีด้วยกัน 6 ขั้นตอนดังนี้

1. การพิจารณาโอกาสและภาวะคุกคาม (สภาพแวดล้อมภายนอก)
2. การประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ (สภาพแวดล้อมภายใน)
3. การพัฒนาทางเลือกของยุทธศาสตร์

4. การกำหนดยุทธศาสตร์หลัก
5. การดำเนินตามยุทธศาสตร์
6. การประเมินยุทธศาสตร์

ในการวิจัยนี้ดำเนินการตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนที่ 4 โดยในขั้นตอนที่ 1 และขั้นตอนที่ 2 เป็น SWOT Analysis ซึ่งส่วนหนึ่งได้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับบริบทของระบบสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อคุณธรรมในนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นส่วนที่ 2 ในบทนี้ สรุปได้ว่า ผลพวงจากการกระตุ้นเศรษฐกิจโดยเพิ่มการใช้จ่ายของครัวเรือน ก่อให้เกิดหนี้ครอบครัวมากขึ้น เกิดการว่างงาน การเน้นวัตถุนิยม ปัญหายาเสพติด การว่างงาน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 9 แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 ที่เน้นการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้คู่คุณธรรม ล้วนแล้วแต่ต้องนำมาพิจารณาในการวางแผนยุทธศาสตร์ เพื่อการพัฒนาคุณธรรมในนิสิตนักศึกษาไทยระดับปริญญาบัณฑิต โดยวางแนวทางในการวางแผนยุทธศาสตร์ด้วยหลักการอุดมศึกษา 6 ประการ ได้แก่ การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน การวิจัย การพัฒนานิสิตนักศึกษา การบริการทางวิชาการแก่สังคม การทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการบริหารจัดการร่วมกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมของแบนดูรา ที่เชื่อว่าการพัฒนาทางคุณธรรมจริยธรรมเป็นการพัฒนาของจิตใจ และพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งเป็นผลจากความสามารภในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมตามกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมของสังคม โดยสิ่งแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันและประสบการณ์ที่ได้รับจากการแสดงพฤติกรรมนั้นๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้และมีผลต่อการตัดสินใจเลือกแสดงพฤติกรรมในครั้งต่อไปซึ่งการเรียนรู้อาจเกิดจากประสบการณ์โดยตรงหรือสังเกตจากตัวแบบ ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบเหล่านี้คือ สิ่งที่เรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ ความเชื่อ การควบคุมพฤติกรรมด้านความคิด คุณธรรมจริยธรรม และการบังคับตนเอง

เพียเจต์ เชื่อว่าพัฒนาการทางปัญญาเกิดเป็นอันดับตามอายุ จากขั้นที่ใช้ภาษาไม่ได้ จนถึงขั้นการสามารถคิดอย่างมีเหตุผล มีหลักการเป็นนามธรรมได้ เมื่อบุคคลโตขึ้นคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจะเริ่มแสดงตัวเด่นชัดขึ้นตามลำดับ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมจะยึดหลักของความยุติธรรม การเคารพต่อกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ของสังคม พีเจต์แบ่งขั้นการพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ 3 ขั้นคือ

ขั้นก่อนจริยธรรม เป็นขั้นที่เด็กปฏิบัติตามสั่ง เชื่อคำสั่งโดยเฉพาะพ่อแม่ ไม่มีข้อโต้แย้ง และทำตามผู้อื่น จะเริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ

ขั้นยึดถือคำสั่ง เด็กจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆ และปฏิบัติตามคำสั่งเฉพาะกลัวการถูกลงโทษ จะพบในเด็กอายุระหว่าง 4-8 ปี

ชั้นยึดหลักแห่งตน จะมีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเป็นของตนเอง รับ ผิดชอบในพฤติกรรมต่างๆ ของตน ปฏิบัติตามกฎหมายโดยมุ่งหวังการได้รางวัลหรือสิ่งตอบแทน จะพบในช่วงอายุ 8-12 ปี

โคลเบอร์กได้ศึกษาพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทฤษฎีของ พีเจท์ โคลเบอร์กเชื่อว่า พัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมเป็นผลจากการพัฒนาการของโครงสร้าง พุทธิปัญญา โดยให้คำจำกัดความของจริยธรรมว่า เป็นความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับความถูกผิด และเกิดขึ้นจากกระบวนการทางความคิดอย่างมีเหตุผลซึ่งต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญา โคลเบอร์กพบว่าส่วนมากการพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กจะไม่ถึงขั้นสูงสุดในอายุ 10 ปี แต่จะมีการพัฒนาขึ้นอีกหลายขั้นจากอายุ 11-25 ปี การใช้เหตุผลเพื่อการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำ อย่างใดอย่างหนึ่ง จะแสดงให้เห็นถึงความเจริญของจิตใจของบุคคล การใช้เหตุผลเชิงคุณธรรม จริยธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการใช้เหตุผลที่ลึก ยุ่งยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นตามลำดับของวุฒิทางปัญญา และได้แบ่งขั้นพัฒนาการทางคุณธรรม จริยธรรมออกเป็น 3 ระยะดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรม คือ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ บุคคลจะ ตอบสนองต่อกฎเกณฑ์ซึ่งผู้มีอำนาจทางกายเหนือตนเองกำหนดขึ้น จะตัดสินใจเลือกแสดง พฤติกรรมที่เป็นหลักต่อตนเองโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น จะพบในเด็ก 2-10 ปี

ระดับที่ 2 ระดับมีจริยธรรมตามกฎหมาย บุคคลปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของ สังคมที่ตนเองอยู่ ตามความคาดหวังของครอบครัวและสังคม โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น ขณะนั้นหรือภายหลังก็ตามจะพบในวัยรุ่นอายุ 10-16 ปี

ระดับที่ 3 ระดับมีจริยธรรมเหนือกฎเกณฑ์หรือมีจริยธรรมของตนเอง ระดับ นี้บุคคลตัดสินใจขัดแย้งของตนเองโดยใช้ความคิดไตร่ตรอง อาศัยค่านิยมที่ตนเชื่อและยึดถือเป็น เครื่องช่วยในการตัดสินใจจะปฏิบัติตามสิ่งที่สำคัญมากกว่าโดยมีกฎเกณฑ์ของตนเอง ซึ่งพัฒนา มาจากกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นจริยธรรมที่เป็นที่ยอมรับทั่วไป

ตามทัศนคติของโคลเบอร์ก เหตุผลเชิงจริยธรรมแต่ละขั้น เป็นผลจากการ พัฒนาการเรียนรู้ซึ่งต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญาได้ 4 ลักษณะ คือ

1. พัฒนาการทางจริยธรรม จะมีลำดับโดยเริ่มจากขั้นต่ำสุดถึงขั้นสูงสุด โดยไม่มีการย้อนกลับหรือข้ามขั้น
2. พัฒนาการทางจริยธรรม มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางปัญญา
3. พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการ มนุษย์กับการเรียนรู้ทางสังคม

4. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความเป็นสากล

นอกจากนั้นยังพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมอันได้แก่ ครอบครัว ครูอาจารย์ สถาบันอุดมศึกษา สภาพแวดล้อม กลุ่มเพื่อน และสื่อ ร่วมกับวิธีการพัฒนาคุณธรรม ที่ต้องพิจารณาทั้งในเรื่องหลักสูตรที่ควรเป็นการพัฒนาทักษะทางด้านสังคมจากวิชาการศึกษาทั่วไป การจัดการเรียนการสอนที่เน้นนิสิตนักศึกษาเป็นศูนย์กลางรวมทั้งมีการสอดแทรกคุณธรรมในทุกวิชาที่สอน การจัดสภาพแวดล้อมภายในมหาวิทยาลัยที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมในนิสิตนักศึกษา และการจัดกิจกรรมเสริมสร้างหลักสูตรที่ต้องหลากหลายและมีจำนวนมากพอ กับความต้องการของนิสิตนักศึกษาแต่ละคน

สำหรับเทคนิคการวิจัยใช้ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งทางกว้างและลึก เช่น การวิเคราะห์สาระ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussin) และการตรวจสอบโดยวิธีอิงผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship Model)